

RAST – L. II, ŠT. 3(7)
OKTOBER 1994

RAST

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

	VSEBINA		RAST ŠT. 3/1991
	Z novimi napori do še boljše Rasti	227	Jože ŠKUFCAR
	Zelenje v deželah rdečih dinosavrov	229	Milan MARKELJ
LITERATURA	Svetline se odpirajo v oblakih:	232	Severin ŠALI
	Zimski dan		
	Zarji		
	Srečanje z mladostjo	233	
	Koraki		
	Popotniška		
	Dež	234	
	Na otoku		
	Po nevihti	235	
	Slutnja	236	Janez KOLENC
	Ta, ki je ni		
	Nocoj		
	Gluha loza		
	Mlin v Gluhi lozi		
	Tišina za galebe noči (ciklus)	237	Ladislav LESAR
	Dva Janeza	238	Ivan GREGORČIČ
	Izetu Sarajliću	238	Lojze KRAKAR
	Gustavu Krklecu		
	Groza pred kapitalistično »srečo«	239	
	Mladost ob Rinži	240	Peter VOVK
	Ciganski motivi (iz ciklusa)	241	Lojze PODOBNIK
	Moja pesem	242	Marjanca ŽVAR
	Raje mižim		
	Jutra	242	Marija PILKO
	Pot	243	Igor KARLOVŠEK
	Mrtva grapa	249	Ivanka MESTNIK
	Skrinja moje babice	255	Joža SLADIČ
NAŠ POGOVOR	S pesnikom na večerni poti (Pogovor s Severinom Šalijem)	257	Ivan GREGORČIČ
KULTURA	Je slovenska naiva res naiva?	266	Milena REŽUN
	Narodni dom v Novem mestu	275	Judita PODGORNIK
	Ilka Vašte	278	Nataša PETROV
	Valvasor in mi	282	Ivan GODEC
	Kolesarstvo v Novem mestu	284	Majda PUNGERČAR
	Zdravstvo v metliški občini v letih 1869-1920	286	Jože DULAR
DRUŽBENA VPRAŠANJA	Zdravstveno stanjeprebivalstva		
Zdravstvo	na Dolenjskem	295	Dušan HARLANDER
Šolstvo	Razvoj izobraževanja v Sloveniji	301	Ferdo REČNIK
	Razvijanje ustvarjalnosti učencev	307	Drago ŽAGAR
	Začaran krog šolskega neuspeha	312	Marija GABRIJELČIČ
	Nekatere okoliščine in izzivi stresa ter možni odgovori nanj	319	Cveto GRADIŠAR

PRISPEVKI ZA »RASTOČO KNJIGO«	Telekomunikacije in njihov vpliv na delo na daljavo – teledelo	322	Jože GRİČAR
ODMEVI IN ODZIVI	O jami Jazbina	327	Andrej HUDOKLIN
	Karel Bačer: Iz dolenske preteklosti	330	Helena LOŽAR- -PODLOGAR
	Prvenec Damijana Šinigoja	331	Milan MARKELJ
	Janko Orač: Kresna noč na Medvedjeku	333	Jožef MATIJEVIČ
	Pismo iz Tokia	335	Biba DOBOVŠEK
KULTURNA KRONIKA	Junij – avgust 1991	338	Ivan ZORAN
	Sodelavci te številke	342	
SLIKOVNO GRADIVO	Iz knjige Vojna za Slovenijo	230–231, 300, 311, 326, 341	
	Severin ŠALI		
	– pesniške zbirke	232, 233, 234, 235	
	– življenje in delo	257, 258, 259, 260, 261, 263, 264, 265	
	Narodni dom v Novem mestu	276	
	Kolesarstvo	284, 285	
	Metliško zdravstvo (1869–1920)	287, 289, 290	
		291, 293, 294	
	Jama Jazbina	327, 328, 329	
Reprodukcije likovnih del	Moj atelje	266	Ivan GENERALIČ
	Grafika	268	J. HORVAT JAKI
	Ilka Vašte	278	Božidar JAKAC
	iz cikla Moj svet planetov	271	Boris LAVRIČ
	V objemu matere	228	Sandi LESKOVEC
	Beg pred smrtjo	271	Viktor MAGYAR
	Na robu II	332	Janko ORAČ
	Več kot številka VIII	334	
	Vsak kmetič ima svoje veselje	267	Jože PETERNELJ
	Ljubosumnež	269	Anton PLEMELJ
	iz cikla Samorastniki	270	Anton REPNIK
	ilustracija k pesniški zbirki S. Šalija		
	Pesnik na večerni poti	235	Lucijan REŠČIČ
	Drobec noči	237	
	Janez V. Valvasor	283	Zlatko RUDOLF
	Razpelo	272	Jože TISNIKAR
	Ob ognju	274	Boris ŽOHAR

NASLOVNICA: Lucijan REŠČIČ, iz pesniške zbirke S. Šalija
Pesnik na večerni poti, olje na steklu

Z NOVIMI NAPORI DO ŠE BOLJŠE RASTI

Četrtega septembra je uredniški kolegij dokončno izbral prispevke za sedmo številko Rasti, tretjo v tem letu. Za tokratno rahlo zamudo nimamo slabe vesti. Osamosvajanje Slovenije se mukoma prebija skozi nešteto problemov in preizkušenj. Grobi vojaški agresiji so sledili pritiski ekonomske narave, ki v prehodnem obdobju neusmiljeno in z nezadržano silo povzročajo občutne gospodarske in socialne težave. Vojska agresorja, ki je izgubila ves svoj kredit in zaupanje, se umika in tudi pri sosedih iz ure v uro dokazuje, da hoče biti oblastna, nehumana tudi za ceno neštetihih človeških življenj in barbarskega pustošenja. Agonija pričujoče nasilniške moči ne izbira sredstev. Toda kronika zgodovine ji sproti zapisuje zasluženo sodbo in pravično obsodbo. Sreča je, da bomo svojo prihodnost krojili brez njenega podivjanega spremstva, kajti nihče ne more zlomiti resnice, da je sleherno nasilništvo že ob spočetju zapisano klavrnemu zatonu.

V takem morečem srečevanju z vsiljenimi podobami življenja in še v dopustniškem času, ki je bil zasenčen celo z neljubimi omejitvami svobodnega gibanja, se je porajal ta poganjek Rasti. Brž ko smo mu dorekli vsebinske sklope, obseg in oblikovno zasnovo, smo premerili še časovne korake za njegovo dokončno zrelost in ugotovili, da se bo, če bodo vse nadaljnje delovne faze opravljene brez zastojev, napotil do bralcev sredi oktobra. Na uredniški mizi je ostalo precej uporabnega gradiva za prihodnjo številko, nekaj piscev pa je že zagotovilo tudi nove prispevke. Trdno pa upamo na odzivnost tudi drugih avtorjev, z izrecno željo, da se opogumijo novi sodelavci in začetniki še posebej. Revija ima na stežaj odprta vrata za potrjevanje različnosti in individualnosti. Tudi uredniški odbor ugotavlja, da bi morala biti v reviji tematika družbenih vprašanj z vsemi eksistenčnimi področji mnogo bolj odzivna s prispevki, ki bi pogumno spregovorili o pisani paleti dogajanj v času, skozi katerega potujemo, in o kreativnih utripih s pogledi na prihodnost. Josip Stritar je nekoč zapisal, da se ljudje boje kritike kakor sršenjih pikov. V naši uredniški delavnici pa jo pogrešamo od številke do številke. Še posebej o reviji sami. Presoje, oprte pretežno na impresije in intuicije, so sicer dobrodošle povratne informacije, toda zdravila za boljše in kvalitetnejše najčešče ne prinašajo. Objektivna kritična beseda je v službi iskanja resnice. Taka kritika ne požiga povprek, saj zna ločiti, kaj so zrna in kaj so pleva.

Sedma številka Rasti se z notranjo ureditvijo in celostno podobo predstavlja v profilirani obliki. Opazno več pa je na njenih straneh poezije in do tega je prišlo s hotenimi nameni. Gost Našega pogovora je tokrat pesnik Severin Šali, po rodu suhokranjski Dolenjec, ki bo oktobra letos zaokrožil osem desetletij življenja in vsaj 60 let umetniškega snovanja in potrjevanja. Severin Šali je v najzlahnejšem pomenu besede pesnik, četudi zastavi svoje pero kot prozaist, prevajalec, esejist, pisec uredniških spremnih tekstov ali če se s pisano in govorno besedo, pogosto nagajivo in hudomušno, približa mladim radovednežem. V njegovi poeziji je najmočnejša lirična izpoved, prepojena z osebnimi spoznanji dobrega in zla ter dediščino dolenjske duše in raznoterih pejsažev tudi te pokrajine.

Naš jubilarant živahno kljubuje pezi nabranih let in njegovi duhovni vitalnosti dosledno botruje njemu lasten življenjski optimizem. Od vsega začetka je zvest Rasti, ki ji je utemeljitelj imena, neutrujen član uredniškega odbora in sodelavec.

Revija izpričuje aktualno odzivnost z razmišljanji o prelomnem kriznem času izpod peresa Milana Marklja, s prispevki o kulturi, šolstvu in zdravstvu, z novo tematiko v Rastoči knjigi, kroniko kulturnega utripa zadnjih treh mesecev in z zapisi v odmevih. Tudi v tej številki so vsebine, vezane na obujanje zgodovinskega spomina, saj je še kako prav, da se zavest sedanjega časa oplaja tudi z vrednotami iz naše preteklosti.

Naslednja številka bo izšla decembra. Prispevke zanjo pošljite do 15. novembra. Ne predolgi, ker jih revija splošnega tipa enostavno ne prenese, in tudi jezikovno naj bodo uglašeni s funkcijsko zvrstjo besedila, ki služi določenemu uporabnostnemu namenu.

Revija se je znašla v pravi gmotni revščini. Uredniški odbor sicer čuti brezmejno odgovornost, da Rasti ne bi usahnilo življenje, toda brez dodatnih finančnih injekcij ne bo šlo. Tudi naročnike, ki ji za tekoče leto še niso namenili naročniškega hraniva, prosimo, da ji nemudoma naklonijo tudi ta del pozornosti. Trdno upamo, da bomo do konca leta pridobili še vsaj sto novih naročnikov. Za obstoj revije gre in za njeno vsestransko rast!

Jože Škufca

Sandi LESKOVEC: V objemu matere, relief v lesu

Rast 3/1991

Milan Markelj: ZELENIJE V DEŽELAH RDEČIH DINOZAVROV

Priče smo dogajanjem, ki se zapisujejo na strani zgodovine le malokrat v stoletjih. V prah se rušijo in sipljejo stvari, za katere smo se učili in četudi neradi vendarle verjeli, da so nezrušljive ali vsaj dolgovečne. Podoba sveta se spreminja v svojih bistvenih potezah, trese se ustaljeni svetovni red, najgloblje prelomnice sprememb pa pokajo od Baltika do Črnega morja in od Urala do Jadrana, kjer od lastne velikosti in veličine shirani rdeči dinosavri sopejo smrtno sape in kjer iz poteptanih in opustošenih tal, kjer so udarjala njihova strašna stopala, klije novo zelenje. Bo pognalo bujno in zdravo rast ali bo krmežljivo in nesposobno dolgega življenja? Ga bodo umirajoči dinosavri poteptali in bo moralo znova in znova skozi muke nove rasti? Bo zaživel le nekaj bilk, druge pa bodo žrtvovane rasti izbranih?

Na ta vprašanja ni zanesljivih odgovorov. Potres ni čas predvidljivosti in racionalnih dognanj, zato v ljudeh govorijo predvsem upanja in čustva, ki nihajo od navdušenja do zavračanja, od zagrenjenosti do strahu. Zanesljivo pa je eno: premikajo se celinske plošče našega razumevanja reda stvari, spreminjajo se mnogi ustaljeni obrazci dojemanj. V kapelah duha padajo z oltarjev idoli, včerajšnji svetniki izgubljajo nimbe, vzvišeni smehljaji idolov postajajo rezanje spak.

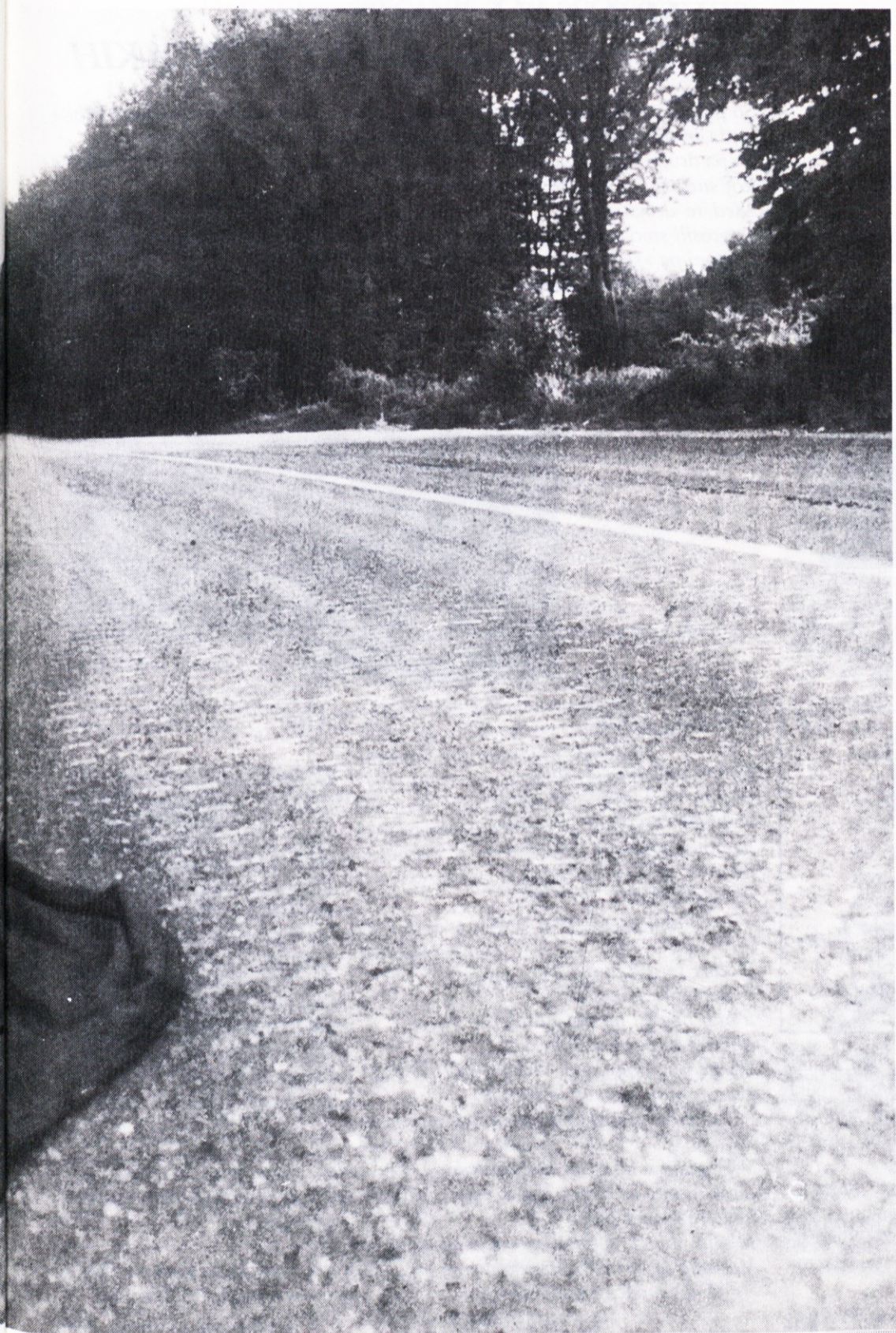
Ta čas živimo in globoko čutimo, naj to hočemo ali ne, tudi pri nas, če ne že od prej, pa vsaj od tistega dne, ko so po slovenskih cestah zahrumeli tanki Jugoslovanske ljudske armade in se je krvavo zares začelo to, čemur zdaj pravimo vojna za Slovenijo, s prispodobno pa bi lahko zapisali, da je umirajoči dinosaver mignil z repom, da bi pomečkal drobno zeleno bilko, ki je pognala iz slovenskih tal kot ena najzgodnejših v pustih deželah rdečih dinosavrov.

Kako se je desetdnevna vojna na slovenskih tleh končala, vemo. Vojska se umika z naših tal. Jugoslovanska ljudska armada je za nas eden od padlih idolov preteklosti. V dneh napada na Slovenijo se je z njenega kratičnega imena dokončno odluščila kot slaba in površna pozlata črka L, ker se je izkazala kot sila, ki z ljudstvom, zapisanim v njenem imenu, vsaj s slovenskim zanesljivo nima nič. Dokončno je izgubila pomenljivi L v svoji kratici in se zaradi tega znašla na kupu, kamor ta čas odlagamo smetje zgodovine. Vendar ostaja realna moč, kar se kljub dogovorom in prizadevanjem sveta krvavo dokazuje na Hrvaškem prav ta trenutek, ko nastaja ta zapis. Nevarna ostaja tudi za mlado slovensko demokracijo in državniška prizadevanja, vendar pa JLA in celotna ideologija, ki jo pokriva in zoper katero je Slovenija tudi stopila v bran svoje neodvisnosti, nikoli več ne moreta stopiti na oltar. Padli bogovi se ne vračajo in nič, kar pada v globoke prelomnice tega časa, se ne more vrniti na prizorišče zgodovine.

Slovenija se v teh potresnih časih postavlja na lastne noge, ne brez težav in ne brez razbitega nosu in kolen. Malo je čvrstih rok, ki ji pomagajo, da bi državniško dobro shodila, velik del sveta jo gleda s strani, če ji skupaj z domačimi nasprotniki celo ne meče polen pod noge. Vendar verjetno ni več sile, ki bi nam preprečila samostojno hojo. Ne maramo stiskaškega objema Velikega brata. Hočemo živeti iz sebe, zase in taki, kot smo. V skupnosti, ki se kažejo kot bodočnost Evrope in sveta, se hočemo in želimo povezovati, vendar ne kot jugoslovanski zvarci, v katerem smo nerazpoznaven drobci, marveč kot Slovenci, kot to, kar pač smo in kakor sami sebe razumemo in dojemamo, z vsemi stoletji pripadnosti evropskemu kulturnemu in civilizacijskemu krogu, a tudi z izkušnjo stoletij potlačene in teptane samozavesti in rodovnega duha, ki je lahko bival samo v čudni, malo komu znani govorici. Zdaj je pravi in morda zadnji čas, da shodimo!

Foto: Jadran MIMI-
CA, Vjesnik (iz knji-
ge Vojna za Sloveni-
jo, Cankarjeva za-
ložba, Ljubljana
1991)

SEVERIN ŠALI: SVETLINE SE ODPIRAJO V OBLAKIH

So pesniki, ki s hrupom in vehemenco stopajo, tako rekoč na juriš, na vélika vrata in na véliki oder, kamor v resnici prava poezija niti ne sodi.

So pa drugi, katerih pesniški glas tiho odmeva kot slap tišine in v tišini samote kot sneg lega na duše, žejne poezije.

Med te druge gotovo sodi tudi Severin Šali, naš večni pesniški popotnik. Poprosili smo ga, da ob svoji 80-letnici popotuje po svojih pesniških zbirkah in stopi na »slavnostni oder« s kratkim izborom svoje poezije, da ob tem vanj usmerimo snop slavnostne svetlobe in mu – pesniku na večerni poti – zaželim z blago svetlobo ožarjeno dolgo in mehko večerno hojo.

Literarni urednik

Podoba z naslovne strani pesniške zbirke S. Šalija *Slap tišine* (izšla 1940) je delo arh. Vlada GAJŠKA, ki je tudi avtor exlibrisa (desno)

Podoba z naslovne strani pesniške zbirke S. Šalija *Srečavanja s smrtjo* (izšla 1943) je delo akad. slikarja Rika DEBENJAKA

ZIMSKI DAN

Lahnó počasi pada sneg
in pot, med poljem zaostala,
se kmalu več ne bo poznala.
Samoten grem na beli breg
ob vrsti žalostnih dreves,
vse golih, kakor smrt teles.

Lahnó počasi pada sneg.

Dolina je svetel, bel list,
v daljavi se gube sani,
a moj pogled na vse strani
objema kraj, bleščeč in čist;
na njem je polje, vas, voznik,
gozd, potok, cerkev in zvonik.

Lahnó počasi pada sneg.

Vse zginja v mrak in komaj sled
mejà in njiv se črta v noč,
ki se razgrinja preko koč;
še mlin molči, zamrznjen v led.
Vse belo je, jaz čas in breg.

Lahnó počasi pada sneg.

ZARJI

Čakaš, kličeš me iz dneva v dan,
zbiraš rože naših bridkih ran.

Sedaš v gnezda plahih golobic,
ljubiš sence očrnelih koč,
siješ polju s poteptanih lic,
pleteš upanja v molčečo noč.

Padaš, legaš, zlata, v mrk tol-
mun,
svetiš jasna v naš veliki grob,
našim goslim vabiš pesem strun,
vežeš klasje bolečine v snop.

Neti, vžigaj stari žrtvenik
naših dedov! Bodi nam znanik!

Rasti, večaj se iz dneva v dan,
zôri seme naših bridkih ran.

LITERATURA
Rast 3/1991

*Polnoč prešla je. Petelini prvi
že zarjo kličejo. Ozvezdja znana,
kot bi orjak neba obračal vitel,
drse po starih tirih čez Kapitelj;
iz čiste rose pajčevina stkana
visi po vejah in dišeči mrvi...*

*Izginjajo počasi, naskrivaj
iz mojega sveta podobe mile,
ki v znamenju srca so se rodile.
Jesen je zdaj. Roke, kot bi prosile,
so razprostrte mi nad rodni kraj.*

*O, jasna ura! Pesem se rodi,
ki v duši spala je kot v zemlji zrno.
Iz zvezdnih jat detinstvo se iskri
in slap na reki utrinja se srebrno.
Prijatelj mesec zlato čredo pase
in s sijem bajk obseva gozd in griče,
kot bi povračal me v minule čase.
Čuj: prva pesem me potihlo kliče;
mladost sedi ob meni in vasuje,
in ko gledam s tožnimi očmi –
moj spev zvesto nad njeno sanjo čuje!*

*Polnoč prešla je. Petelini drugi
so jutru novo budnico zapeli.
Mladost, poslušaj: po usahli strugi
studenci sanj so znova prišumeli.
Glej, vračajo se tiho, naskrivaj,
vse tvoje sanjane podobe mile,
ki v znamenju cvetov so se rodile.
Pomlad je zdaj! O, solze so kanile
čez tvoj obraz. Izginjaš kot ta kraj...*

*Pa vendar nič te iz srca ne izruje –
tvoj spev zvesto nad mojo sanjo čuje!*

Sijoče mračine, 1985

POPOTNIŠKA

*Zelišč mi naberi bajnih,
trav gorskih košenic,
poišči izvirov trajnih,
skritih na dnu krnic.*

*V začaranem krogu samote
naj ristem in dozorim,
v siju, ki cvete iz samote,
sozvočje stvari ulovim.*

KORAKI

*Potujemo
skozi
puščave časa,
iščemo
žive oaze.*

*Sence davnih
hodijo
z nami.
Kar so upali,
je opora
našim stopinjam.*

*Koraki
se jim vpletajo
naši.
In kot da obuti
smo vsi
v iste sandale:
zgolj
ena sled
ostaja za nami.*

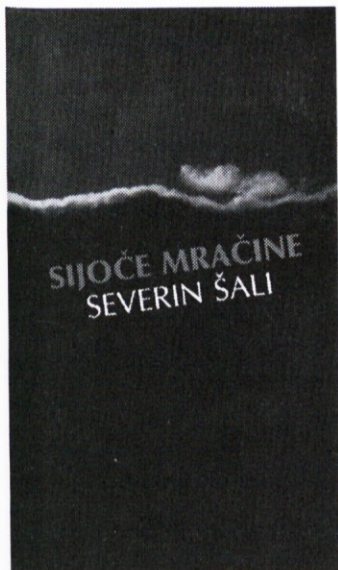
*Vse globji
so naši koraki,
ko iščemo
žive oaze.
V stopinje umrlih
se nam
ugrezajo noge...*

Sijoče mračine, 1985

*Vem: nova mi zarja odseva,
daljave gubijo obris.
Večno v minljivost odmeva –
že brati znam ta tajnopis.*

*Neznane krajine osvajam,
sem kaplja, ki nosi jo val.
Potujem vse dalje, postajam
vse slišnejši glas rodni tal.*

Pesek in zelenice, 1982

Zbirko *Sijoče mračine* (izšla 1985), kjer so izšle izbrane pesmi S. Šalija, je ilustriral Karel ZELENKO, opremil pa Dušan BRAJIČ

Pesniška zbirka S. Šalija *Pesek in zelenice* z likovno spremljavo Vladimirja LAMUTA je izšla 1982. leta kot posebna številka Samorastniške besede

LITERATURA
Rast 3/1991

Pada, pada dež droban...
 Zajček teče v zajčji stan,
 miška v luknjo gre vedrit,
 ježek dremlje v klopek zvit.
 Polžek je zaprl hiško,
 godrnja: »Ojej, pust dan!«
 Veverček igra se s šiško,
 vseč mu je dežek droban.

Na parobku pod klobukom
 skriva stari se goban.
 Tih je ptiček neugnan,
 kakor šolar med poukom.
 Le rogač po listju taplje,
 z vej po njem drsijo kaplje,
 ni mu mar deževni dan:
 plašč ima nepremočljiv,
 kar na planem bo vedril,
 naj le pada dež droban...

Teče to in teče ono, 1983

* Pesem je bila po objavi v
 Cicibanu razglašena za
 otroško pesem leta

NA OTOKU

Večer umira, raste noč,
 živi v mračini skalast kraj,
 zgoreva v zarji oljčni gaj.
 Iz trave veje čudna moč.

Kot na križpotju blodnih cest
 obračam v to se, v ono smer
 in sam postajam kot večer,
 ki čaka na razpotju zvezd.

Sedi na skali sivi duh,
 prastar kot morje, mrk kot kraj,
 podoben panju, ki nazaj
 spet v zemljo leze trhel, suh.

Čez vodno plan od daleč dim
 se vleče črn. Šum valov
 je kakor glas, ki v njem prasnov
 se v kaos vrača. Kot da tlim
 nekje, kjer prazni časi mro,
 in nisem ogenj ne pepel,
 ne molk ne glas, ki bi šumel
 s praritmom šuma in z nočjo.

Pesek in zelenice, 1982

Otroška pesniška zbirka *Teče to in teče ono* z ilustracijami Marjete CVETKO je izšla 1983 v knjižnici Čebelica

Severin Šali

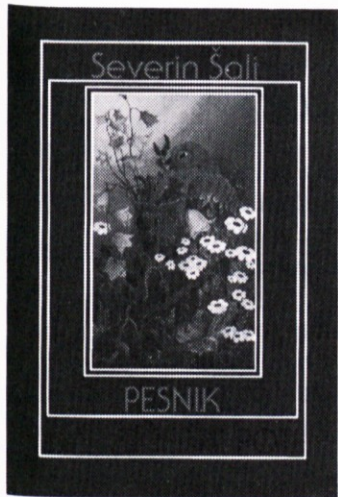
PO NEVIHTI

O, neznosno
breme sparine!
In kako zdaj,
v šumu blagega dežja,
diham z drevjem
in s travo.
Osvežena je zemlja
in vsa umita.
Točonosne oblake
je odnesel veter,
pustil le prosojno zaveso
srebrnih kapljic
in mavrico upanja.

Hvala prijaznemu dežju!
Hvala za rosno travo
in umito drevje!
Svetline se odpirajo
v oblakih... Kako lep,
kako čist bo čas,
ko se bo večer odstiral
v zrcalu zarje.

Samotna pot
bo pokrita
z rubinastim prahom,
za mehko hojo
v noč...

Pesnik na večerni poti, 1991

Letos je izšla pesniška zbirka *Pesnik na večerni poti* S. Šalija z ilustracijami in opremo Lucijana REŠČIČA

Ilustracija Lucijana REŠČIČA k pesmi *V šotoru življenja* iz pesniške zbirke S. Šalija *Pesnik na večerni poti*

Včasih si znanka mi,
v tvoji bližini
mi upi rasto.

Včasih si blodna,
si zvezda, ki išče
svoje nebo.

Včasih si veter,
nežen, skrivnosten
išče pomlad.

Včasih si včasih,
išče, kaj je bilo,
a nikdar ne bo.

Večkrat pa skloniš glavó,
le vame strmiš,
odsotno zamišljeno
in nežno toplo.

TA, KI JE NI

Vonj lipe mi tebe diši.
Pridi.
Kličem te sredi noči.
Pridi.
Nocoj se zemlja odpira
kot dom
in zvezde so sveče prižgane
za slavlje s teboj.
Pridi.
Pridi, pridi ti,
ki te vonj lipe diši
in zate so sveče prižgane.
Nočne poljane mi šepetajo,
da bo rodila se kmalu
ta, ki je ni...

NOCOTJ

Nocoj duši me mora,
zanikal bi sebe, a zemlja šepetá,
naj suho svežim jo z roso srca.

Nocoj sem slep, a vonjam oči,
vem, gleda me roža z vrta samote
in vonj otrdelost mi misli tali.

In grmi z neznanih obronkov zvene,
ki rada bi noč oči jim izpila,
in s semenom temačna brezpotja bude.

Nocoj sem majhen v sencah dreves,
ki zvezde so sadeži jim dozoreli,
jaz pa vzpenjajoč pritlehen sem kres.

Sem sredi vsegà in zvit kot vprašaj
med semeni plovem in v plesu vetrov
v Neznano sprašujem: Kam in zakaj?

GLUHA LOZA

Čudno temna so ta pota
v sencah mračnih iz srobotá.
Zemljo luže v gnoj črnijo,
kolesnice pa plesnijo.

V gnoju čudne so moči,
kaj mušic iz njih živi!
V njem še gliste se redijo,
ki v črnino ga prstijo.

Kdor se s črnim tu potrese,
vkorenini se med rese,
v bukev, gaber lahko zraste,
ali zleze med modrase.

Nekdaj bili so obrazi,
zdaj so mrtvi iznakazi.
Koder hodiš, kamor greš,
le pošasti v sebi zreš.

MLIN V GLUHI LOZI

Svet vrti se brez moči,
včasih komaj še drsi,
črna zarja ga ožarja,
ko za mlin smrt natovarja.

Čas po stopah mlina pada,
smrt bi zmlela še več rada,
s korci ga krvi zaliva,
da bolj igra je igriva.

Čuk na strehi pa prepeva,
–da je smrt velika reva,
ker je moka iz ljudi
taka, da še smrt duši.

I

Razorožen od zmag in od porazov
s skrivnostjo svojo sprt in brez moči
kot jutro se mi v noč podira dan
in vem
tesnoba je molitvenik teme
Ne bom te čakal več
ne pridi več
Kot angel v daljo sebe bom odšel
In razpoznavni nič me bo iskal
Poletje se spreminja kakor ptič
In reka je in toliko daljav
In svet se kakor voda razdeli

II

Po zmagi ves utrujen odkorakam
v svoj zenit razdraženih pošasti
Prhni poletju zlobna hrbtenica
in ptice so razmočene kakor deževna
prst
In spet je dan in jutro zaživi
Povej vojak čigava je cveteča
kri
In domovina moja v plavih regratih
in praproti me čaka za odstrel
In znamenje
kakor da od Boga in čudežev še sam sem
orošen
In temni molk se mi zažira v vest
kakor da upanja nikjer več ni

III

Zgosti se mrak in frontna luč brli
zgarani smo od žalostnih zased
in od beguncev ki jih ni
In roženkravt se v krsti razžari
Bogovi moji
kakšen nori čas
Še deklica od žalosti temni
in čisto blizu ji nekdo sledi
kot senca bled in plah
in brez moči
Pokaži mi način za križ vesti
In jagnje s kamnom mojim ne
ubij

IV

Zdaj je zaključen krog
Zastave bičajo nebesni svod
Pogrebcev ni
le tanki v žalosti odhajajo
Šrapneli so ugrabljeni galebi
Nič ni tako naseljeno kot smrt
Nikogar ni ki bi poskušal
beg
Sedimo
Čakamo perutji klic
Daljave pa odhajajo drugam
Drugačna žalost jim temni nebo

Ivan Gregorčič **DVA JANEZA**

Z Janezom Drnovškom
sva na Brionih večerjala
krompir in solato.
Ves čas mu niso prinesli
papirnatih robčkov,
čeprav je bilo veliko čelo
neprestano
rosno od napora.
Kajti pred tem sva pisala
narek:
Jaz sem narekoval
in pisal.
Na koncu
se je vlila velika packa,
kot v Vorančevem
Prvem pismu.
Vseeno sva bila
dobre volje,
dva Janeza in en Milan.
8. 7. 1991

Lojze Krakar **IZETU SARAJLIĆU**

Sarajlić že vsem literatom svetá
napisal je pisma, a mnogih doma
ne bo več nikoli... Le midva sva marca
90 spila še vkup dva kozarca.
Naj mu napišem razglednico iz Nina?
Ne, dobri moj Izet, ne gre mi, vročina
me kuha in len sem kot osel, ki iz blata
ne more... Naj veter poljubi te, brata!

Nin, 31. 7. 1990

GUSTAVU KRKLECU

Namesto Krklec si si rekel Crklec.
Bil svetovljan si, ne ambasador Mrklec.
Popil si, kar je teklo po Balkanu
in lep kot Amor si ušel vsakdánu.

Kup epitafov tvojemu spominu
napisali so, zagorskemu sinu.
Ti kdo dejal je kdaj, da se mu zdiš
kot cviček čist, suh kot cerkvena miš?

LITERATURA
Rast 3/1991

GROZA PRED KAPITALISTIČNO »SREČO«

Ko sem leta 1951-ega
nenadoma zaslišal pred Figovcem nekoga
na ves glas vpiti: Džoni, Džoni,
sem se kot zver splašen vprašal: zabóga,
so res tu že spet tisti »óni«?

Ko sem leta 1968-ega
gledal frankfurtske študentke (polgole
hčere proletarskih kapitalistov,
ki so za hec hodile na karnevale
v frankfurtski Moulin Rouge igrat kanibale)
plesati tingeltongel (sloke kot kole!)
in poslušal muziko mani-mani
(bogataši pa so nosili brade marksistov),
so me vso noč v sanjah klali huligani.

Ko pa so leta 1989-ega (lani)
svečano razglasili s TV: »Po Ljubljani
hodi slavni profesor Džerry Serry
(potomec Slovenke Raye Neberry)
predavat trgovcem plese na note
teksaškega petrolejskega biznis-džeza
in loviti fertrotelnaste
zborničarje na finte
(špiker je to na komando,
izstrelil kot iz flinte),
me je popadla sveta jeza
ob misli, da postanejo
nočne dame iz Slona
pod taktirko politične policije
profesorice—strokovnjakinje
za učenje bontona
in globokega aerobijskega poklona
ostarelih doktorjev znanosti.
Sklonil sem se v tihi vdanosti
in mislil: bo, kar pač bo.
Takrat pa me je preblisnilo: na Radiu
imam še zmeraj neko znanko
in neke (neznane) znane.
Če ne pojde drugače,
bom v radijski drami
morda igral kdaj Anko-partizanko
ali pa Morsko dno (v transu in omami)
v stari kozlariji za cicibane.

Ljubljana, 7. 5. 1990

Pogled: reka Rinža,
kot takrat upira se vame.
Po stezi travnati grem,
spomin se boleče mi drami.
V pomladni omami dišav,
nemirnih slutenj poln je zrak.
Popki listov se izvijajo
iz vej črnih jelš in vrb.
Pomladni dih lokvanjev
na vodi me vsega prevzame.

Čas mladosti je v meni ostal,
vsak gib otrok, tresljaj.
Stara jelša še stoji ob vodi,
na zaraščeni poti ni nikogar.
Tišine in samote nič ne moti,
poletna voda čez jez šumi.
Nihče me nič ne vprašuje,
nihče o meni ne šepeta.
V mehki travi molčijo koraki otrok,
ki so hodili tod.

Toplo sonce me spet prevzema,
bolno srce se igra z menoj.
Ubrano, vsak po svoje,
se oglašajo ptiči pevci.
Znotraj tih in rahel glas
polni tankočutna ušesa.
Slavček ob svečavi lune
se je dotaknil strun na vrbah.
Nemirno šepetanje v ločju
in trstju spet zveni.

Na mirno površino vode
se preliva svetel dan.
Zlato tkanje bičja valovi
kot dih pajčolana v vetru.
Lepo je živeti z ribicami
in belimi lokvanjevimi cveti.
Velikimi skalami v vodi,
vejami vrb in črnih jelš.
Z divjimi racami v vodi
in čopastimi ponirki.

V ajdovskih hribih
ljubico imam.
Očeta njenega se bojim,
ker puško ima.

Prišel bo dan,
ko ljubico bom ugrabil,
se z njo v gozdu bom skril
in na vse drugo pozabil.

Brata sem prosil,
naj ljubico mi pripelje,
mami se smilim,
oče se smeje.

Jutri pojdem v gozd,
v ajdovske hribe.
Od daleč bom gledal
ljubico mojo.

*

Draga, kupil sem konja!
Ali vidiš mojega vranca?
Draga, pojdi z menoj
na hrib za vasjo –
iz smrekovih vej
postavil bom hišo.

Pridi, bova konja pasla,
v praproti suhi ležala,
božal bom tvoje prsi
in se smejal najini sreči.
Pridi, kupil sem konja!

*

Rodil se mi je sin,
zaklal bom prašiča,
natočil bokal vina.
Pridite, bomo plesali.

Rodil se mi je sin,
mami ga bom nesel,
naj ga prva povije
in mu uspavanko zapoje.

LITERATURA

Rast 3/1991

Pridite, bomo plesali,
vse bom prodal,
pili bomo do zore.
241 Rodil se mi je sin!

Marjanca Žvar **MOJA PESEM**

bosa stojim na vodni gladini
izza sten neizgovorjenega
je prišla lisa tvojega smehljaja
in mi zastrla pogled proti soncu

moja pesem je gozdna pot
posuta z bolečino
in s črnim molkom
pot ki ne pelje domov

RAJE MIŽIM

ker ljubezen boli in sili v oči
pika in grize kot velika hudobna
mačka z razgretimi dlanmi

ko že misliš da si v vsemirju
pridrsa in razpraska tvoj smisel
premaguje razum in se steguje s
svojimi ogromnimi čeljustmi čez
tvoje telo

a tudi bolečina se premakne do jutri
srce napolni lagodnost
in koraki življenja se nežno ovijejo
okoli senc borovcev

Marija Pilko **JUTRA**

Prebudila so se
jutra,
zadihala s polnimi
pljuči,

da so iz nozdrvi
prišle jim
bele megle.
Zapela so
jutra
z glasom ptic.
Zadišala so
po svežem kruhu
in mamini kavi,

da so se drevesa
upognila
pred to lepoto
in so zatrepetali
spomini

v vršičkih
dreves.

Igor Karlovšek POT

V noč je opilkasto klujuval sneg. Vrtinčil se je v zakrivljeno vetrobransko steklo, v katerega se je nagrbil voznik, da bi ne spregledal odcepa za Koprivnik. Izvlekel sem roko izpod zavese, nabrane v blazino, ki je dušila udarce čela ob steklo, jo iztegnil predse, da bi pregnal mravljince. Sosed ob meni je odprtih ust komaj slišno piskal, vlekel vase vlažni, meseni vonj po prepotenih telesih. Lovil je glavo, ki je nihala zdaj sem, zdaj tja, za hipec blodno zakrilil s hrpavimi zrkli utrujenih oči in preniknil v mrežaste sanje, ki so krivile koticke ust v nasmeh.

Avtobus je zaviral, zrinil sem se mimo sopotnika, ki se je zbeگان premetaval med resničnostjo in sanjarjenjem, in pljusnil v noč.

Koprivnik se je votlil v pramenih žarometov, prelival in izginil v turobno brle-nje luči na trgu.

Noč me je sprejela v naročje in stisnila za vrat. Ni kazalo, da bo še dolgo snežilo. Snežinke so naletavale s puhastim mirom, odločene, da zdebeltajo odejo, prepričane, da bodo obstale, ker so že predhodnice v divjem navalu ohladile podlago, zgostile vodo. Nežno so se vdajale pod pritiskom razmočenih čevljev in umirale v temne podplate, ki so se risali za menoj.

Ni me imelo, da bi se skrival pred nočjo, ki me je klicala k sebi, vreščeci glasovi v razbeljeni izbi vaške gostilne so se odurno lepili v mir, ki je legal na zemljo.

Pospešil sem.

*

Prva majska nedelja se je prismejala topla, krhka, z nabrekli bisagami opoja, ki je lebdela nad posteljami. Bratec je spal zvit v klobčič pri mojih nogah, ponoči je vstajal in taval po sobi, zjutraj ga je dan lovil za palček, ki ga je tiščal v usta. Sestrica je že vstala. Vsako nedeljo je vstala skupaj z mamo, mesila kruh, potapljala prste v koruzno moko, jih brisala v temne lase, da so se svetili kot žamet.

Segel sem pod vzglavje, kamor sem skril knjigo pred otrokoma, in jo na hitro prelistal do tam, kjer sem zvečer omagal. Luna je svetila za malenkost prešibko, da bi oči dolgo vzdržale, zmagala me je toplota telesa, ki je rinilo k meni in me vabilo k snu. Skoraj sladostrastno so me ščemele v oči besede, nanizane po malce zamaščenih in pomečkanih listih, vpiljal sem zgodbo v strahu, da bo spodaj zdaj zdaj zaropotalo, mir presekal sokolje ostri očetov klic.

Tisoče misli si je prepletalo nitke po moji ubogi otroški bučki, me begalo z vprašanji, kaj je elektrika, tramvaj, kakšne so šole, ali so učitelji strogi, strožji od župnika pri verouku, ki kar naprej odriva bosopetce od izvirov učenosti, kakor bi se bal, da se utegne revščina prijeti za platnice debelih, porumenelih knjig. Nekako sem verjel, da bom nekoč dobil prave trpežne usnjene čevlje, takrat, ko mi noga ne bo več rasla in se bo izplačalo kupiti dobro obutev, in bom morda šel tudi v šole, postal zdravnik.

Mezenje želja in sanj je pretrgalo vpitje. Planil sem pokonci, proti oknu, zbudil bratca, ki je krmežljivo zamežikal v svetlobo.

Zunaj je stal stric. Pijan, neobrit, razpet. Lovil je sapo, ki mu je uhajala čez strmo reber, se zibal naprej in nazaj na šibkih nogah, trdo stiskajoč topo sekir-ro.

»Janez!« je medvedje zarežal.

Sekira je švistnila skozi dan in zaječala ob kljuki, se odbila od kovine in skorajda vrgla nasilnika vznak.

Oče je zrasel iz jutra, kakor bi ga rodila gora. Za glavo večji, za pol metra širši.

LITERATURA

Rast 3/1991

»Ne nori, Peter! Brata sva! Pomiri se in prespi.«

Stricu je lezla slina po bradi, skozi razboleto razširjene nosnice je hropel neobvladljivi bes. Planil je naprej, zamahnil, sekira je cmokajoče sedla v očetov život, da ga je zvilo, padla sta v trzajočo gmoto, iz katere se je paralo stokanje. Mati je zavrisnila na pragu, se sklonila v gmoto, izvlekla sekiro in jo zalučala proč.

Očetova roka je stisnila strica za golt, da so se zabelili členki od napora, zli-zane pete okovanih gojzarjev so v obupu zarisale globoke sledi v ilovnato zemljo pred pragom.

Stricu je zasukalo oči, belina je obtožujoče zavrisnila v nebo.

»Janez!« je zavpila mati, segla po krčevito stisnjeni dlani, vlekla z vso močjo, toda dlan je nepopustljivo vztrajala v prijemu in stiskala življenje iz brcajočega telesa.

»Ubil ga boš!« je zajokala zlomljeno in se z nohti zapraskala v smrtonosno dlan.

Pete so obstale sredi dolbljenja nove, globlje in temnejše raze od predhodnih, zatrepetale in obmirovale.

*

Hosta se je sklanjala nadme in ječala. V posušena nedrja je vlekla veter, stokala pod njegovimi prsti in me plašila.

Miže bi mogel po strmi poti, ki se je vila med smrekami, pa vendar me je obli-vala zona, groteskne spake so zijale vame za vsakim, malce bolj skrivljenim deblom.

Ničesar živega ni bilo slišati.

Noč je bila popolnoma prazna.

Ustavil sem se, se naslonil na debelo bukev, v katero je bilo vrezanih desetine imen in src, potipal sem jih in se nasmehnil. Vedno sem se ustavil ob tem drevesu, tudi prej, ko sem kot mladeč s polno močjo tekkel v hrib in zmogel vso pot do planote v enem samem teku brez ustavljanja. Za tem deblom sem se skrival materi, ko sva šla s semnja, grizljal medeni kruhek, plašil bratca in sestrico, ko smo se vračali iz šole. Tu sem stiskal zobe, ko so me dražili z morilcem, me kamenjali in pljuvali.

Karkoli me je v življenju begalo in morilo, vse je bilo zapisano v tem večnem deblu, ki je kipelo v zrak. Zazdelo se je, da se prostaško reži samotarju, ki išče izgubljene duše po brezkončni temni noči.

*

Oče se je vrnil iz zapora skrušen, s praznopepelnatim pogledom, sklonjen nad tolsto zemljo, od koder je puhtela temna, skoraj črna detelja. Kar znašel se je v hiši, tihega koraka, pust.

Sedel je v kot, kjer je vedno sedel in ujel glavo v razrezane dlani.

Mama je nemo obstala, pretipala s prsti hrastovo mizo in se ga nežno dotaknila. Planila sta si v objem, da je oče zahropel, zaletelo se mu je, obupano je iskal robec, a ga je izvlekel prepozno, da mu je krvavi kašelj obarval izsušene in razpokane ustnice.

»Janez!« je ušlo mami, našla je robec, mu obrisala usta in ga skoraj nežno, kot dojenčka previdno posadila nazaj.

Zbegan sem gledal, imelo me je, da bi se privil k očetu, ki ga tako dolgo nisem videl. Želel sem si, da bi me pogladil po laseh, posadil na kolena, kakor bi ne kapljalo vame grenko spoznanje, da sem za glavo večji, že skoraj odrasel, oče pa že skoraj siv, sključen, zgrbljen vase.

Obstal sem, ko sta mimo stekla bratec in sestra, komajda še otroka, pa vendar slepa za vse raze na očetu, za trpljenje v otožnih očeh. Objemala sta ga, dokler ga ni spet posilil kašelj, da ju je moral odriniti in loviti sapo. Mati ju je odtegnila, potisnila na klop, da sta zdaleč sijala z žametnimi očmi v očeta, se obrnila k meni in se prepletla z mojim pogledom. Iz oči ji je pridrla solza, tlesnila v krogec na smrekovih tleh. Oče je umrl čez štirinajst dni.

*

Na hribčku sem se ozrl. Slutil sem pogled po dolini, kjer se je običajno v soncu lesketal vaški zvonik in kjer je dalje, sredi polja, ležalo pokopališče. Po vekah se je obesil sneg, da sem se obrnil in nadaljeval.

Bližje vrhu sem bil – kjer je bil nekoč moj dom – bolj me je preveval hlad, misli so gnale spomine, da so se vrtinčili v objestnem plesu, ljudje v njih so me smeje trgali na kose.

Prvič tega dne sem se zavedel, kaj me čaka na koncu poti.

Novo ugašanje, smrt.

Kot bi ne bilo že dovolj hudo mimo prazne kamnite hiše, z že davno odpadlim ometom, praznih, hladnih prostorov, kjer so se še pred leti potikali vaški paglavci, preganjali polhe, miši, morda kdaj kakšnega slepca.

Kogarkoli je zaneslo na mojo pot, kogarkoli sem v življenju imel rad, ga je umorilo moje prekletstvo, podedovano po očetu.

Mojih rok se ni držala kri, kot se je njegovih, toda moj zadah je bil kužen.

Sredi globokega vzdihljaja mi je poblisnila pred očmi materina podoba.

Če sem mislil nanjo, mi pred oči ni hotela njena bridka zadnja ura, predme je stopila trdoživa, polna ženska, drget na licih, ko je stiskala otroke k sebi v želji, da potegne nase vse zlo, ki se je pripravljalo, da jih zadene.

Zadrnilo mi je grlo, če sem le pomislil, da mi ni nikoli v življenju uspelo, da bi pogledal vase tako, kot je to znala ona, pa čeprav obsojena in zaznamovana.

V peči je nemirno prasketalo suho bukovo dračje. V nasprotnem kotu je gorela lučka v jasliah, dišalo je po smrečju.

Trepetal sem ob peči ves premočen od napora, kuhalo me je.

Bratec je glasno lovil sapo, izmučeno telo je nihalo med spanjem in vročico, sestra je topo ždela napol sede napol leže v kotu ob steni in me sovražno prebadala z ognjenimi očmi.

Mama je prinesla lončka s čajem, ju položila na peč in stopila k meni.

Ni upala spregovoriti, kakor bi se bala, da bo beseda dokončno izklesala obsodbo, ki se je zgrinjala nadnjo.

Potegnila je punčko k sebi, ji potipala grlo, ki je bilo čedalje bolj vneto, boleče, zabuhlo, ponesla čaj k otroškim ustom, ki so nemo sledila ukazu, se razprla in sprejela tekočino vase.

Otroka sta gorela.

Odgrnila je noge spečemu bratcu, odvila mrzlo brisačo, ki se je do tedaj že dodobra napila toplote, jo potopila v mrzlo vodo in ponovno zavila njegovi otrpli nožici vanje. Hlad ga je predramil, da je napolnil sobo z otožnim, bolnim glasom.

Materine oči so sokolje strmele vanj, kakor bi pripadale povsem drugemu bitju, ocenjevala je, ali bo še vzdržal ali ne, in odločila, da se bori za sestrico.

»Steci po doktorja!« je tlesnil bič v ušesa.

Kako? Zdajle? Kaj naj naredi doktor? me je obotavljivo zaskominalo po mrazu, ki je tiščal skozi razpoke ob okenskih okvirih.

Srd se je zarisal v razgreto lice, pahnila me je s klopi, da sem se boleče ustavil ob omari.

»Steci!«

Nisem imel časa pogledati sestrice, ki se je pričela daviti, odnesel me je veter skozi stekleno krhko pokrajino, prelito z mesečino. Meglica, ki je bruhala iz prsi skozi usta, je zakrivala pogled, ledena skorja na zmrznjenem snegu je klepetavo pokala pod toplimi čevlji. Neslo me je, da sem padal, se pobiral brez sape in skakal prek poti po bližnjicah in gmajnah. Niti opazil nisem krvi, ki se je lepljivo hladila na čelu. Kdo ve, kje sem udaril ob vejo. Doktorja ni bilo doma.

*

Zadnji del poti je tekel po grebenu.

Tu je podnevi sonce vedno srkalo zadnje srage tekočine iz upehancev, ki so se potešili ob izvirku pod našo hišo. Zaradi tega je bil naš pes vedno priklenjen. Namesto luči ravnice pred Kranjem se je skozi sneženje le rumenkasto svetilo. Zdelo se je, kakor da z mokrimi lasmi, ki so se štrenasto zlepili na čelu, režem morje pred seboj.

Nikjer nikogar.

Sneg je naletaval krotko, kot se čez starčka povezne mrtvaški prt. Počutil sem se svobodnega, golega pred neizmerno prostranostjo belega privida. Zavriskal bi v ta neznani čas, ko se je noč prelevila v nekaj puhasto mehkega, rumenega. Vleklo me je k sebi, me ljubkovalo, da se mi je napela koža na tilniku.

Pred menoj je stala Manca.

*

Pravzaprav sem takrat mislil na mamo.

Begala me je, ker se je nenadoma izgubila iz tega sveta, kakor bi se pogovarjala z očetom, bratcem in sestrice, mene pa je oblivala groza, če sem moral dolgo gledati posušeni obraz, ki ga je neutrudoma tresel drget.

Roke so mahale samodejno, vezale butare, jih zlagale v kopico, pozabil sem šteti. Ujel sem sapo, si otrl pot s čela in stopil v hlad. Začudil sem se narejenemu in si potegnil srajco čez glavo.

V gozdu je prijetno cvrkutalo, ko sem položil mokro blago čez leskovje, neslišno sem stekel po mahu.

Rad sem hodil tam okoli. Vedno je bilo toplo, rade so rasle gobe, na desni strani se je strmo dvigala bela stena, ob njej je dolbla kristalnozelená voda v apnenec tolmune, lahko si počepnil v katerega izmed njih, če te ni bilo strah, da te za prste na nogi ne zagrabi rak.

Tja ni bilo lahko priti, dostope je branilo skalovje, z vrha se ni videlo tolmu nov in tanke črte vode, ki je migetala med kamenjem.

Stresel sem hlad težkih dni s sebe, vrtal vase, kaj bi bilo moč storiti za mamo. Sedel sem v pripravno globel, ravno toliko, da sem lahko pomočil podplate na nogah v vodo.

Ne vem, koliko časa sem čofotal po vodi. Zazeblo me je, dvignil sem podplate na suho, ko je počila vejica nedaleč stran.

Previdno sem pokukal izza zaslona.

K tolmunu, samo nekaj metrov stran, je stopila Manca.

Pozdrav je že splaval po prsih, a ga je stisnjeno, hrapavo grlo zaustavilo.

Ni me opazila.

Segla je z rokama nazaj, v lase, da so se ji prsi napele pod tanko tkanino, si izvlekla tanke lasnice in zaponko, figa se je razvezala in se temno zrušila na vitki vrat.

Stopila je iz čevljev, pomolila prst v vodo in zadovoljno zavzdihnila. Potegnila je krilo s sebe, stopila vstran, odpela srajco, nedrček, zataknila prste za rob snežnobelih hlačk, ki so bolj odkrivala kot prikrivala, in jih slekla.

Zgodilo se je v trenutku.

Smehljala se je, ko je stopila v vodo, pokleknila in zanihala z zadnjico proti meni, se rahlo dotaknila vode, jo hitro odmaknila in za hip zastala. Gola, razprta, pregrešna. Potem se je odločila, sedla na rob, da je voda dosegla ledvice, jo oblila in zdrknila do prsi v tolmun. Globoko je lovila sapo, stokala od užitka in poskakovala, da so temni kolobarji polnih hruškastih prsi zajedli še zadnji košček moje pameti in me odnesli.

Strmel sem brez sape, prevzet, do kraja prevzet.

Nenadoma ji je postalo hladno, vstala je in pahljačasto razpela lase po hrbtu, se obrnila stran od sonca, da so ji žarki ogreli hrbet in tedaj me je zagledala.

Nasmeh ji je odtekel s kapljicami, ki so se pobirale po nevidnih dlakicah napete kože.

Z ognjem se je zavrtala v dno vročičnih oči, ki so grabile po njenem mesu.

»Manca,« sem se izlil odrešujoče, kot bi bila nedotakljiva lutka in ne že tridesetletna ženska, poročena s pokveko, ki ji je natrosila že troje otrok med stegna.

Stopila je k meni, še vedno gola, sršča.

Dvignila je dlan k licem, jo obrnila, s hrbtno stranjo potegnila po neobriti koži, kot bi hotela raniti razmočeno kožo hladnih prstov.

»Manca,« sem zajel dojki, ki sta viseli rahlo vsaksebi, ju pridvignil k ustom. Zatrepetala je, kakor bi jo prerezalo na dvoje, hotela je stran, pa ni mogla. Bila je že preveč vajena, pa vendar še preveč željna. Na naju se je rušila opojna sapa toplih skal, bila sva sama, sama na svetu, še malo, pa čisto gola, nestrpna, raziskujoča. Želel sem si, da si potegnem kožo s sebe, motila me je, nisem se je mogel dovolj dotakniti. Razumela je, naperila nohte vame in rezala, rezala, da je mezela kri po hrbtu in rokah in prsih.

Ugriznila je v ustnico, ko so se ji nosnice razširile do beline, ko se je maska zasteklenela, pa ni zaprla oči, strmela je vame, še kar strmela, strmela, mene je že davno odneslo.

Odšla je prazna in vse moje z njo.

Ne vem, ne kdaj in ne kako sem se priklatil domov.

*

Srečala sva se s pogledom, obstala, iskala čas, ki je padel med naju.

Trdo je zlizala stopinje v sneg okoli sebe, morala je čakati že dolgo. Stopil sem k njej, kakor bi šele včeraj pobegnil od nje, prečkal vse grdo, kar sem ji nartil, kakor tega ne bi nikoli bilo, in jo stisnil za roko nad komolcem.

Prsti so se mi vdali v blago, bila je drobna, izsušena.

»Pridi,« se je obrnila proti hiši.

Skozi noč sem pretipal sleherni košček doma, podrte kopice kamenja, debelo lesko, ki je rasla skozi streho.

Stopil sem mimo, kajti Manca se ni ozirala, ni čakala.

Zdaj se je tema razprla še bolj, pri tleh nekje je zrasla luč, izrisala hišo, obstal sem na pragu.

»Kar vstopi,« je počakala, da sem se otrkal, bolj iz navade in neznanega, ki me je rezalo v prsih.

Do vrat na koncu temnega hodnika, izza katerih se je svetilo, je bilo le nekaj korakov.

Ni se dalo umakniti. Stene so pritiskale name, moral sem seči po kljuki, se nasloniti nanjo in odsuniti vrata od sebe.

Igor Karlovšek
POT

Ležal je na kavču, tako prekleto podoben njej in meni, za mizo je čemela njena pokveka, zgrbljen nad dlani.

Preletela sta me s pogledom, fant povsem prazno, stari z očitnim sovraštvom, vendar je vstal in se odmajal ven, kakor bi ga nikoli ne bilo.

Iz tankih, stisnjenih ustnic, iz katerih je uhajalo življenje, je izginila vsa kri. Zato pa so oči priče zvedavo tipati po meni, se ustavile na brazgotini, ki sem jo staknil v zaporu in mi je tekla od desnega ušesa do ustnic, na sivi bradi, očeh.

Moral sem umakniti pogled, nad vzglavjem je stal kozarec, starinski, skoraj rumen, v takšne se toči sadjevec po kletih. Ob kozarcu se je groteskno širila steklenica, z modrim robom na nalepki, napol prazna. V njej mamilo. Petin-dvajset kapljic na dve uri.

Hitro je šlo.

»Me poznaš?« sem se zagledal v razpelo nad njegovo glavo.

Če bi ga pogledal, bi me premagal cvilež, bol je nedostojno rinila na plan.

»Ja, ata.«

Pokimal sem, prepletel prste z njegovimi.

O, bog, sine, pa ravno tebe!

Skušal jih je stisniti, bleda lica je prekrila nezdrava rdečica, s težavo je zakašljaj.

Manca je stopila k vzglavju, nakapljala kapljice omame v kozarec, dolila malce čaja. Dvignil sem ga, da je lahko popil. Legel je in me gledal.

Ne vem, ali je minila ura ali morda samo pol, zdelo se je kot večnost in trenutek hkrati, oči so postale vedno bolj tope, vedno bolj priprte. Tik preden je omahnil, se je rahlo odprl v nasmeh.

Spokojno glasno piskanje je napolnilo izbo.

»Manca...«

Obrnila se je in se odpravila k vratom.

Sledil sem ji, jo dohitel šele na pragu, kjer je utrujena zajela nočni mir.

»Počakal bom.«

»Ne.«

Izbruh protesta je zatrla z nežnim dotikom prstnih jagodic na ustnice. Pogledal sem jo vso mlado, golo, obsijano s soncem, drhtečo zaradi hladnih vodnih kapelj. Še vedno je bila ona, moja edina, edina v življenju.

Mimo naju je spet odkrevljal njen mož, globoko sklonjen, tih, gnalo ga je k fantu. Bolj kot mene, me je zapeklo.

Gledala sva se.

Lahko bi molčala, nikoli ne bi izvedel.

Pobožal sem jo, se zadnjič dotaknil tople kože. Ko sem jo pobožal v drugo, se je slika zarosila, zveržila.

Obrnila se je in zaprla vrata za seboj.

Bolestno sem objel sneženo noč, da bi obvaroval hišo in bi ne mogla vanjo vdreti smrt, čeprav sem dobro vedel, da sem jo prinesel sam. Sam sem jo potrosil še po zadnjem, kar mi je polnilo srce v samoti, vendar sem moral po tej poti. Nekoč sem moral, ni se dalo zdržati dlje, že tako mi je bilo življenje veliko, veliko predolgo.

Pred menoj ni bilo ničesar več.

LITERATURA
Rast 3/1991

Ivanka Mestnik MRTVA GRAPA

Ves čas je čutil, kako so vsi pogledi uprti vanj. Skriva ali kar naravnost ga svetohlinsko opazujejo. Izza robcev, s katerimi si brišejo solze. Skriti za hrbti drugih se njihovi pogledi pasejo po njem. Ocenjujejo ga, ali je primerno oblečen. Ali je dovolj žalosten. Ga je sploh kaj prizadela mamina smrt? Ponavljajo molitve za župnikom, pa hkrati razmišljajo, kaj bo zdaj, ko je sam. Skrbi jih, kaj bo napravil s premoženjem. Bo prodal? Se bo vendarle oženil? Sam sebi se je zdel kot igralec na odru, izpostavljen strogemu ocenjevanju. Odigrati mora to svojo vlogo, zdržati mora do konca, čeprav bi najraje ušel.

Ko bi vsaj ne bilo tako vroče! Potil se je v obleki, ki je nikoli ni maral in živčno rahljajl kravato, ki ga je dušila. Črni kodri so se mu lepili na čelo, pot mu je tekla za vratom, pa ni upal seči za robcem. Kaj če ga tam sploh ni? Teta Mila mu je nametala stvari na posteljo, naj se vendar uredi kot človek, kot se spodobijo za tak dogodek.

Ja, za dogodek! Prilika je, da se pokažejo. Preštejejo. Ocenijo. Oberejo. Nazajgrede o vsem, kar so videli in slišali, še enkrat premeljejo... Važen je dogodek! Ni jih bilo prej, ko je mama samevala. Tudi jutri jih ne bo. Ko bo sam v tisti prekleti grapi! Zdrži še malo, si je prigovarjal. Samo še malo! Dvignil je pogled proti nebu, pa se ni imel kje spočiti. Bilo je ko umito. Jasno, sončno...

Zdajle sije tudi v naši grapi, je pomislil. Ko bo prišel domov, bo zgoraj še svetlo, tam pri njih pa že temno. Oslepljen od svetlobe se je zazrl v rdečo ilovico, ki je mokra in mastna v kupu pred njim čakala, da pokoplje novo žrtev pod seboj. Jama je čakala pred njo kot lačno žrelo in v to črno žrelo bodo spustili mamo! Iz temne grape v temno žrelo! In jo bodo zasuli s to težko ilovico, ki jo je obdelovala na njivah, jo odkopavala ob hiši, za mlinom, in bo, kadar bo deževalo, spet tekla po njej tista rdeče rjava brozga. Kot je vedno ob deževju od vsepovsod drla in se zlivala v Krko, da je bila še nekaj dni za tem umazana in kalna. Nikoli se je ne bo znebila, te preklete ilovice, te preklete brozge! In ne te preklete teme. Ni pošteno! To ni pošteno!

Stisnil je polne ustnice v tanko režo in zaškrtač jezno z zobmi, da so se napele vilice in je komaj zadržal kletev v sebi.

»Aaaamen!« je zašumelo okrog njega. Toni se je zagledal v župnika, ki je s širokimi zamahi blagoslavljal to zemljo, to jamo, te črne vrane, zbrane okrog jame... Potem je nekajkrat zamahnil s kadihom, ki je priklicalo v spomin: Z mamom klečita v lepi, svetli cerkvi. Majhen je še in mama lepa in tudi mlada. Toni gleda zdaj Marijo v oltarju zdaj njo. Obe sta enako lepi in vse je lepo. Najlepše pa so orgle, ki donijo na koru.

Kje je otroštvo? Kje mir? Kje sanje o prihodnosti, ki sta jih predla, ko sta se vračala proti domu? V oči so mu navrele solze in kot skozi zaveso je gledal, kako počasi spuščajo krsto v veliko, temno žrelo. Zaslišal je, kdaj se je mamina krsta dotaknila očetove in zaboleda ga je misel, da bodo oba pokrili z isto ilovico, da bosta za vedno skupaj, neločljivo skupaj, v življenju in smrti skupaj. Ni pošteno, ni prav, bi najraje zaklical in za vse na svetu ne bi vrgel niti grudice te težke ilovice na njo. Zgrožen se je umaknil, ko mu je nekdo ponujal lopatko v roke, za dva koraka se je zamajal nazaj in se naslonil na nagrobnik, ob katerega se je spotaknil. Od tam je gledal jamo, ki se je počasi polnila in z olajšanjem ugotavljal, da se množica redči.

»Pogrebci čakajo,« mu je šepnila na uho teta Mila.

Pogledal jo je in ni vedel, kaj hoče reči.

»Zakaj čakajo? Koga čakajo?«

»Navada je, saj veš,« ji je bilo skoraj nerodno.

»A, seveda,« se je spomnil. Zaliti je treba! Potegnil je iz žepa denarnico in ji jo potisnil v roke.

»Ti uredi, te prosim. Malo bi še ostal,« jo je poprosil.

Za trenutek je postala ob njem, čutil je, da bi mu rada nekaj rekla, pa mu je samo nekajkrat pokimala in ga prijateljsko stisnila nekje nad komolcem. Spremljal jo je z očmi, kako se okrogla in majhna opoteka med grobovi. Od utrujenosti, še bolj od žalosti, je vedel. Ko se je od daleč scela obrnila k njemu, okroglolična, bela, s črno ruto, zavezano pod brado, je bila na las podobna mami. Nasmehnila se mu je, blago in plaho in mu še enkrat pokimala, kot da je vse v redu, naj nič ne skrbi. In spet ga je zasklelo v očeh.

Njo bi lahko imel rad. Ko bi ona prišla k njemu v grapo, potem bi...

Obrnil se je spet h grobu in bil vesel, da teh solza ne bo videl nihče. Gledalci so odšli, ne da bi mu povedali, ali je dobro odigral svojo vlogo. Samo grobarja sta še bila, ki sta spreminjala grdo ilovico v ogromen šopek pomladnega cvetja.

Rože si imela zmeraj rada, je pomislil in jo nenadoma videl živo pred seboj. Sklanja se nad koritom in nežno potiska sadike cinij v črno prst. Blagi mir je na njenem obrazu. Smehlja se na tisti čudni način, da ne ve, pomeni to srečo ali tisto odmaknjenost, ki jo je že leta zaznaval na teti Poloni. Tako rahlo se je dotikala sadik, tako nežno rahljala zemljo, kot da jo boža. Zazdelo se mu je, da so se njene roke nežno dotaknile njegovih las. Pobožale so ga po črnih kodrih in vročem čelu.

»Mama,« je šepnil in hotel zadržati roko. Pa je segel v prazno.

Zazeblo ga je. Šele ta hip se je dokončno zavedel: Nikoli več se te ne bo dotaknila. Nikoli več je ne boš videl. Nikoli več ne boš mogel reči: K mami grem! Zagledal se je v tisti prekleti grapi, občutil je samoto, brezcilnost, brezplodnost svojega življenja. Zaman je bil njegov beg na sonce! Zdaj ga je priklenila na tisto grapo, za vedno ga je priklenila s tem svojim nenadnim odhodom.

Odrgrgal se je od groba in skoraj stekel ven. Živčno se je otresel župnikove roke, ki mu je legla na rame, in dolgo vtikal ključ v vrata avtomobila. Bolj ko je hotel čimprej od tod, bolj se mu je vse zatikalo, zapletalo in solze, ki so kar same tekale, so pačile podobe. Ko mu je le uspelo vžgati motor, je pritisnil na plin, da so zadnja kolesa zakopala po pesku in se je v ovinku nagnil, da bi skoraj posnel vogal prve hiše. Z nekakšno jezo je pritiskal na plin, da je sveže potresen gramoz frčal okrog in so ljudje, ki jih je dohiteval, prestrašeno in jezno odskakovali. Spet je čutil na sebi jezne poglede in kar slišal: »Baraba! Komaj je mamo pokopal, že nori!«

Zdaj bodo spet mleli, se je grenko posmejal. Noč in dan bodo mleli, kot so nekoč v njihovem mlinu. Mama mu je s ponosom pripovedovala, ne enkrat, kot da ga bo tako pritegnila na mlin, ga navdušila za posel, ki mu ga nikoli ni bilo mar. Ampak vse se enkrat ustavi. Tudi mlini. Še življenje se ustavi, pa se ne bi takile jeziki? Prišel bo drug »dogodek«, vzeli ga bodo med svoja mlin-ska kolesa in ga bodo mleli. Pozabili bodo na nesrečno Ano. Njega ne bodo pozabili. Ker ga bodo srečevali. Se z njim ukvarjali. Ga ženili. Ugibali o njem. Merili bodo njegove korake. Njegove poti. Kukali bodo izza oken za njim, ko bo šel čez vas. Doli, k njemu v grapo, ne bo nikogar. Kot jih ni bilo k mami in je samevala ob nori Poloni. Zdajle jih videti ne more! Tudi skozi vas še ne more!

Zavil je po še bolj razriti poljski poti proti gozdu in ustavil, ko je čutil, da ga ne bodo več dosegli njihovi pogledi. Sedel je na skladovnico hlodov, prižgal cigareto in nekajkrat hlastno potegnil dim, potem pa se je zastrmel v dolino, ki je ležala pred njim. V zelena, sveže oprana mehno valovita polja, v travnike, gozd, ki kot da uokvirja vse to. Zazrl se je v hrib nasproti vasi, porasel z vinogradi, posejan z zidanici in vikendi. V cesto se je zagledal, po kateri so švigali avtomobili. Spodaj, globoko spodaj je reka. In njegova grapa. Prekleta grapa! Opevana od turistov, prekleta od njega. Zanj je tu gori sonce, je življenje — spodaj je tema, je smrt!

Zdajle je tam še malo življenja. Žlahta je še doli, kolikor je je. A ne more med nje. Ne bi prenesel praznih besed. Napotkov. Še manj pomilovanja. Bo že, kakor bo. Vse, kar bo jutri, bo njegova stvar. Jutri ne bo nikogar več. Potem tudi danes ni pomembno, so skupaj ali ne!

»Le kaj, hudiča, je bilo očetu, da se je šel ženit tja dol!« je pomislil. S te lepote v tisto grapo! Iz ljubezni do mame že ne. Nikoli je ni imel zares rad, to ve že dolgo. Samo sikal je vanjo. Lopotal z vrati. Zmerjal. In uhajal. Kadar je le mogel, je šel.

»Kam pa spet?«

»Med ljudi!«

»Kaj mi nismo ljudje?«

»Ne, vi ste mrlič. Napol mrlič,« je siknil in odšel. Na lov. Zdaj na tak, zdaj drugačen. Širok, čokat, grčav. S klobukom, potisnjenim na oči, ki so sijale jezo in sovraštvo. Vračal se je skuštran, nasmejan, s klobukom postrani, kot da se je tam gori napil zdravja, življenja, ne samo vina. Potem je bil nekaj časa ukročen, blag. Še mama je postala ob njem drugačna, več življenja je bilo tudi v njej. Dokler spet ni prišlo nadenj in je spet šel. Dokler ga niso neko noč prinesli domov z raztreščeno glavo. Ko merjasec se je, so pripovedovali, zakadil v trop pijanih mladeničev, ki jih je sam izzval v pretep.

»Mevža! Prekleta mevža! Za nobeno rabo nisi! Še babi pod kiklo ne upaš pogledati! Zajca ne upaš ustreliti!« Toni ga je slišal razločno in mu prikimal. »Boltar! Po pomoti ti je zrastle tisti repek. Baba bi se moral roditi, kot so se že tri rodove prej v tej luknji!« Jezno se je obrnil k ženi, ki ga je s pogledi prosila, naj ne bo tako grob. »Le dajaj mu potuho, baba trapasta! Pod kiklo ga spravi! Zizat mu daj!«

Je mislil, da bo na tak način iz njega napravil svojo podobo? Nič ne more, tak je, kot je. Bolj Boltarjev kot njegov. Mevža. Samo če se ga naleze, postane zgovoren in vesel. Korajžen pa nikoli toliko, da ne bi zbežal, kadar je prihajalo do pretepov. Ne, tudi pijača ne more iz njega narediti očeta. Boltar je in Boltar bo ostal. Pomota že od rojstva.

»Prekleti Johan!« mu je nekoč vrgel preko ramen.

»Kakšen je bil v resnici stric Johan?« je potem vprašal mamo.

»O, dober. Priden. Z nikomer se ni kregal. Bolj zase je bil, pa za ženske mu ni bilo mar. Kar za strica je ostal pri hiši, pa bi bil moral on postati gospodar. Ampak mlin je imel pa taaaako rad! Veš, včasih smo pri nas mleli noč in dan,« je pripovedovala vsa raznežena. Ni slutila, da mu je podržala ogledalo. Ona ga ni videla takega kot oče.

»Včasih je bilo pri nas tooliko ljudi,« je spet zapela. »nikoli nismo bili brez kruha!«

Včasih! Kar pomni, je skoraj vedno enako pusto. Ko je bil majhen, so še tu in tam nosili v mlin, potem čedalje manj, ker so vsi Suhokranjčani raje nosili pol ure dlje v valjčni mlin. Potem je še povodenj odnesel slap, da je voda odtekla in so kolesa ostala na suhem. Še mar ni bilo očetu, da bi kaj popravil. Tudi on si je najbrž želel samo ven. In tudi kruha ljudje že dolgo niso več lačni. Kaj bi s tistim »včasih!«

Tudi potem, ko se je spuščal po še bolj razriti poti domov, ni mogel zaviti pred hišo. Proti kozolcu je zavil in obsedel tam nekaj časa, prazen in mračen, podobno grapi, ki se je že pogreznila v senco. Ravno v višini poti, ki pelje na drugi strani spet navzgor, je tekla meja med svetlobo in temo. Med življenjem in smrtjo, ki se je naselila v grapo. Siloma je odtrgal pogled od svetlobe in nena doma pred seboj zagledal teto Polono. Nekaj je brkljala v zelniku. Potem se je zravnila, se scela obrnila k njemu, nekaj hipov je napeto premišljevala, potem ga je prepoznala, se mu nasmehnila s tistim zagonetnim nasmehom in dvignila roko v pozdrav. Pokimal ji je in spet se je sklonila k zemlji.

Kje neki je bila te dni? je pomislil. So jo kam skrili? So ji sploh povedali? Ob očetovi smrti je tudi ni bilo. Da jo je vzela Tonjevka, je slišal. Kje neki je bila te dni?

Včasih je veliko razmišljal o tej svoji teti. O tem, ali sploh kaj občuti. O svetu, v katerem živi. Zakaj se kar naprej smehlja? Od sreče? S kom se pogovarja, kadar je sama? Velikokrat jo je zalotil, kako premika ustnice in se smehlja. In ni tako neumna, kot mislijo nekateri. Včasih tako pametno prikima ali pa odkima. Kakšno je življenje na oni strani? Pravijo, da je bila na oni strani tudi stara mama. Bi šla za njima tudi njegova mama? Spet se je spomnil tistega njenega čudnega nasmeha, ki ga je včasih zmrazil, ko jo je skrivaj opazoval. Čedalje pogosteje se je smejala ko teta Polona. Bo tak postal tudi on? Je to v rodu? Je to bolezen te grape?

Počasi je zlezel iz avta in se obrnil proti domu. Pred seboj je imel domačijo in reko, ki se je za mostom razlila kot v jezero, preden se je spet zagnala preko slapa, najprej čez velikega, potem čez vedno manjše, kot da si kodra lase. Cel niz kodrastih valov, dokler se ne izgubi med zelenjem v ovinku. A Toni jo vidi še dalje. Do Jožmana jo je spremljal in še naprej, ko se za dlje časa umiri in se spet penasto zažene čez žužemberske slapove. Ni je lepše reke na svetu, ga je spet prevzelo. Pozna jo kot svoj dom. Kolikokrat jo je preplaval, prehodil njene bregove! Ko ne bi stala na bregih ta mrtva domova! Na vsaki strani en mrtev dom! Zaradi njiju je grapa mrtva! Oni na levi strani je mrtev, kar pomni, njihov umira počasi, a zanesljivo. Umrl je danes, ga je spet spreletelo. Ko smo pokopali mamo!

»Vsak grunt zdrži tri generacije, potem gre po Krki,« je nekoč nekdo rekel v gostilni. Zdaj ga je spet zaslišal. Bilo je, kot da je to rekel njemu. Napeto se je zamislil:

Prva generacija so bili starši mamine mame. Rekla mu je, da so grunt in razpadajoči mlin kupili od nekega vaščana, ki je zabredel v dolgove. Rodile so se tri hčere, četrti je bil sin. Stric Johan. On bi moral zaploditi drugo generacijo, pa mu ni bilo za ženske. K hiši je prišel Kranjčan, ki se je vrnil iz Amerike s tolarji, da je v manj ko dveh mesecih postavil nov mlin. On in njegovi otroci so druga generacija, je ugotavljal. In njegove tri hčere. Gospodinji se je zasukalo menda med vojno, za seboj je potegnila najstarejšo, najmlajša je odšla takoj po vojni v svet, ostala je srednja – njegova mama. Ko se je poročila in rodila njega, po dolgih letih sina, so bili tretja generacija! On bi moral zdaj zaploditi četrto generacijo. Pa je ne bo. Ker je kot stric Johan. Ker so pustili jalovo seme, ki nikoli ne bo vzkliklo! Četrte generacije ne bo!

»Grunt zdrži tri generacije, četrta gre po vodi!«

Izpolnila se bo prerokba, je pomislil. In ga je kar streslo.

Ni slišal, kdaj je prišel Stane in sedel na čok. Kar zagledal ga je, kako sedi in se, ko malo prej on, ozira po reki.

»Nikjer na svetu ni lepše, se ti zdi?« je rekel, ne da bi ga pogledal.

»Kako more biti lepo nekaj, kar je mrtvo,« mu je odgovoril z žalostnim glasom. Kar zadrgnilo ga je nekaj v grlu.

»No, na oni strani je že mrtvo, ti si pa živ. Kaj boš cagal! Mlad si, čeden, premoženje imaš, pamet tudi. Punce se bodo kar metale za tabo. Mlel res ne boš več, boš pa kaj drugega počel. Izučen si, zemljo imaš na soncu, meso v vodi... Da imam jaz vse to! Ne več, kaj imaš!«

V vasi vedo, kako težko se je Stane odtrgal od doma. Kako rad bi ostal na domačiji. Pa je lahko ostal le eden. Moral je v mesto, a ga je kar naprej vlekle nazaj. Moral se je, če drugega ne, sprehoditi med njivami, po domači hosti, ob Krki, se srečati z domačini. Toni bi mu najraje rekel: »Pridi, gospodari!« pa je za Staneta čas že odtekel. Ne, on je očetova in mamina generacija, njihov čas je že minil.

»A veš, da je prav tukajle včasih stal mlin?« se je obrnil k njemu. Toni ga je nejeverno pogledal. Kako bo stal tu, če je Krka najmanj deset metrov proč!

»Verjemi, da je res! Lej,« je pokazal z roko, »tukajle je bil včasih jez. Pa ga je v neki hudi povodnji odnesla voda in sta oba mlina ostala na suhem. Slap se je pojavil niže doli in tja so potem postavili oba mlina. A ni čudno, da se je še enkrat zgodilo isto? Spet sta oba mlina na suhem. Ampak zdaj bi bilo treba samo slap popraviti, ga zakrpati. Pa ni nikogar, ki bi ga.« Čedalje bolj žalosten je postajal. Čez čas je vzdihnil: »Kako je bilo včasih tukaj lepo! Misliti si ne moreš, kako živo! Na eni in na drugi strani mlin. Iz cele Krajine so nosili sem v mlin. Z vozm, pa še naoprto so nosili, stari in mladi. Imenitni so bili včasih mlinarji! Sto volov je bil vreden en mlin, si lahko misliš? Zdaj pa takole vse propada.«

Govori, kot je govorila mama, je pomislil Toni. Iz drugih časov sta. On takih ne pozna.

»Lej,« je spet pokazal Stane na drugi breg. »Na tistemle bregu je stala hiša. Stara, taka, da se je še dim valil pod strop. Po vojni so postavili novo, staro pa podrli. Za koga so jo postavili? Gospodarja je baba speljala na tuje, drugi so šli pa v mesto za lažjim kruhom. Le kje je lepše ko na kmetih! Ko si sam svoj gospod. Na čistem zraku. Med domačimi ljudmi. Čisto so jih zmešali po vojni. Vse jemlje hudič, lej!«

Popraskal se je pod namišljenim klobukom, ki ga je včasih nosil za svetek in petek in se trudno dvignil. Prav takrat je za njima ko senca hušknila Polona in s sklonjeno glavo pa s tistim čudnim nasmehom krog ust je zavila naravnost k reki. Gledala sta jo in napeto čakala, kaj bo storila. Pa je pred vodo obstala, pogledala je desno in levo, če je kdo ne opazuje, potem si je sezula čevlje, uprla roke v bok in počasi zabredla v vodo. Gotovo je bila ledeno mrzla, ona pa se je kar smehljala. In je kar šla.

»Polona, si nora!« se je od hiše oglasila njena sestra, teta Mila. »Saj se boš še utopila! Ven!«

Polona je še malo postala, se še nečemu v sebi smejala, potem se je počasi obrnila, pobrala čevlje in kar bosa šla proti domu. Nad Krko so se že sprehajale večerne meglice.

»Tudi jaz grem,« je rekel Stane, »malo domov pogledat!«

Del poti sta šla skupaj. A še preden je zavil v hrib, je pred njim stala Mila.

»Ježeš, Stane! Ti ljubi bog, saj te nisem videla že... Ja, če ni že dvajset let? Ni čudno, tako blizu sva rasla, pa se tako odtujiva!«

»Premalo prideš,« ji je poočital. »Človek ne sme pozabiti svojih korenin.«

»Ja, zdaj vidim, ko je prepozno. Ampak ni me vlekle domov, saj veš, kako je bilo pri nas.« V zadregi je pogledala Tonija. Oba sta vedela, na kaj misli: na noro mater, Polono, na svaka, ki ga nikoli ni marala.

»Saj te ne zaslišujem,« jo je Stane pokuštral po sveže napravljeni trajni. »Kje imaš pa miše repke? Se spomniš, kako sem te zmeraj dražil? Ko shajan hlebec belega kruha si bila, ko sem te zagledal, ko sem do tebe prišel, si bila pa že rdeča ko kuhan rak,« se je smejal in se ves pomladil.

»Ja, mene si dražil, tam čez si se pa ženil,« se je zasmejala tudi ona in se tudi pomladila.

Toni je stal malo stran in ju zavzeto poslušal. Obujala sta spomine, segala drug drugemu v besedo, se smejala, krilila z rokama...

»Se spomniš, kako so punce hodile semle prat? Kot da je bilo lani, se mi zdi.«

»Ja, pa po vodo so hodile, kadar je bila suša. Roke v bok, škaf na glavo, pa so šle, ravne ko sveča. Jaz tega nikoli nisem znala.«

»Ti ni bilo treba. Vodo si imela pred nosom, moko tudi. Ni ti bilo sile.«

»Ti pa veš! Nobeden ne ve, kako sem jim zavidala, ko so odhajale v breg.

Tam gori so bile moje sošolke, prijateljice. Pri vas ste peli, plesali, mi smo pa rožni venec molili. Saj ni čudno, da je bilo, kot je bilo,« se je spet boječe ozrla k Toniju, kot da jo je sram, da tako govori pred njim.

Ko bi vedela, kako mu je postala blizka! Tako govori, kot on čuti in razmišlja. Tudi v njej je bil nemir. Tudi ona je mrzila grapo. Zato se je tako poredko vračala!

»A zdaj je tudi tam gori vse drugače,« je Stane z glavo pokazal proti vasi. »Nimaš kam iti in po kaj, sam dolgčas, ti rečem.«

»Se spomniš fanta, ki se je tamle utopil?« je Mila spet speljala pogovor k vodi.

»Ja, že marsikaterega je pokopala,« je modro prikimala. »Vašo Polono menda pa kar vleče, kaj? Lej, že spet rine v vodo,« je rekel in zavpil za njo.

»Ježeš, Polona, kam pa spet rineš,« je stekla proti perišču. »Kdo te bo pa kar naprej lovil?« Proti Stanetu je zamahnila mimogrede z roko in spotoma vpila:

»Njo pozdravi! Menda se bomo kaj več videli!«

»Drži se,« ji je zavpil in že spešil v breg, ne da bi se ozrl v Tonija. Čisto je pozabil nanj. Zdajle je bil ves v svojem času. A že ko bo prilezel v breg, ne bo vedel, ali bi vstopil v domačo hišo ali ne. Po kuhinji se namesto mame vrti tuja ženska. Doma je dolgčas, puščoba. Postal bo malo v veži, malo v hiši, se sprehodil po vasi; če bo naletel na znanca, malo poklepetal o tem in onem... Prešpal bo v štibeltu zadaj, zjutraj pa spet odšel, trdno odločen, da ne pride več, ker nima doma kaj iskati, ker to ni več njegov dom. Pa ga bo čez čas spet zgrabilo domotožje in ga bo spet videl, kako se spušča po skoraj zarasli stezi od avtobusne postaje navzdol. Z izgovorom, da mora svakovo hišo prezračiti,... opeka se je na strehi premaknila... deske je treba preložiti... Sto izgovorov, da bo spet prišel zdraviti domotožje, ki bo potem samo še hujše.

Tudi on ni srečen, je vedel Toni. Zdaj se je tudi sam namenil domov, kjer ga tudi ne bo čakala mama.

Pred njim sta stopali teti. Zdrava bo jutri odšla, Polona mu bo ostala. Kot mlinski kamen okrog vratu. Ji bo zdaj on kuhal? Jo lovil, vlekel iz vode? Kaj ne bi bilo bolje, da bi jo enkrat zares potegnilo? Kakšno življenje pa je to, če sploh ne veš, zakaj živiš? Za oba bi bilo bolje.

Že večkrat je tako razmišljal. A tale misel zdajle je bila, kot da ga je obšlo odrešenje. Njega! Njega bi moralo potegniti! Polona ni nič nesrečna! Ona naj kar ostane! Njega naj potegne!

Obstal je in se skoraj glasno zasmel. V trenutku je razvozljaj vse svoje probleme. Grunt zdrži tri generacije, četrti gre po vodi, se je spet spomnil na staro prerokbo.

»Toni, kaj pa je?« se je zaskrbljeno obrnila k njemu teta Mila. Vznemiril jo je smeh, ki je bil tako podoben... Ježeš, da se ni, da se mu ni...

»Meni? Zakaj?«

Bil je narejeno dobre volje. Ves drug. Tudi jedel je kasneje, kot da je zares lačen. In govoril je in se smejal in spraševal o vsem mogočem.

Zunaj se je spustila noč. Šumela je voda. Sova je nekajkrat zaskovikala, korake nad hišo je bilo slišati...

»Živino grem zapret pa avto zaklenit,« je potem smehljaje rekel, »potem bomo pa še kako rekli, ne?«

Objel je drago teto, jo stisnil k sebi in se zazrl v teto Polono, ki se je smehljala. Počasi je zaprl vrata za seboj.

Ko ga le ni bilo, se jo je polastil nemir.

»Toni!« je nekajkrat zaklicala proti kozolcu.

Samo odmev se je vrnil. In pod slapom so zavreščale divje race, ki bi že davno morale spati.

»Ježeš!?« je kriknila in se zgrabila za srce.

Polona se je pa še kar smehljala.

Joža Sladič SKRINJA MOJE BABICE

Kot večnost je tisti čas, odmaknjen, pa vendar svež kot včeraj.

Moja babica me je imela brezmejno rada, povsod me je jemala s seboj in me učila; čeprav sem bila takrat majhna, sem si zapomnila mnogo tega, kar je znala babica, ki je bila izredno sposobna ženska. Poklanjala mi je veliko pozornost in za zahvalo sem včasih zlezla k njej na visoko posteljo in ji pogrela prezeble noge. Zelo jo je zeblo in poklicala me je, iz majhne sobice ob njeni sem pricapljala in jo grela. Za to mi je bila zelo hvaležna, meni pa je tudi ugajala njena ljubezen in toplota.

V njeni sobi je stara velika krušna peč, na oknih so visele prečudovite zavese, ročno vezene, in babica mi je vedno govorila, da je to »rešilje«, kar nikoli nisem znala izgovoriti. Te zavese so bile obešene na enkratne karnise, izrezljane in svetleče, rada sem jih brisala in loščila. Vse pohištvo v sobi je bilo rezljano in enkratno, najlepša pa je bila skrinja v kotu, iz temnega češnjevega lesa, lesketala se je kot ogledalo in predalčki so bili okrašeni z bleščečo kovino in prelepimi obeski, s katerimi si predalčke odprl. Ta skrinja je bila nekaj posebnega, venomer je vlekla mojo pozornost in če sem le mogla, sem pokukala vanjo ter brskala po vseh tisočih skrivnostih v njej. V vrhnjem predalu so bili zloženi molitveniki, pesmarice, pa moleki in božje podobice, kuharske knjige in glinen lonček z vsem mogočim, od zlatih gumbov, do prelepe zaponke, ki jo je babici prinesel moj dedek, njen mož, katerega nikoli nisem poznala, saj je padel na fronti v prvi svetovni vojni, predno se je rodila njegova hčerka, moja mama. Dedek je bil Čeh. Na sliki, ki je visela na častnem mestu nad prostorno mizo iz češnjevega lesa, med obema oknom z belimi zavesami, je bil korenjak, z mogočnimi brki, širokimi ličnicami in dobrodušnimi rjavimi očmi. Babica mi je mnogo pravila o njem in ta prelepa zaponka v prvem predalu skrinje je pripoved o dedku napravila še bolj mikavno. V drugem predalu je bilo zloženo čudo prečudno. Prelepe, šumeče svilene rute z dolgimi resami in čudovitimi rožami, lepi, ročno vezeni prti in čudno spodnje žensko perilo z ribjimi kostmi. Babica je dejala, da ženske v njeni mladosti niso smele nakazovati prsi in so si jih stiskale v te nesrečne steznike. Le kako so dihale, so vrtali moji možgani, ko sem poskušala sama to »zašnirati« na sebi.

Posedala sem ob tej skrinji, kadar je bila babica na polju, brskala, fantazija je dobila krila in me peljala v neznani svet, daleč od te kmečke hišice, daleč s tal gori pod nebo, čez hribe in doline, tja v deželo mojega dedka in v vse kraje, od koder je prišlo tisoče čudes iz te skrinje. Včasih je babica kaj podvomila in me vprašala, če sem jaz brskala po njeni skrinji. Seveda sem divje tajila in nenadoma mi je prišlo na misel, danes, kako je vse to podobno dejavnostim mojih hčera.

In ta babičina skrinja je imela zadnji, spodnji predal vedno zaklenjen, ki pa je tudi najbolj vlekel mojo pozornost. Le kaj je notri? Le kako bi prišla v njeno notranjost in odkrila, kakšno skrivnost čuva? Mučila me je brezmejna radovednost in neznana sla po raziskovanju. Kot da je tam notri neko čudo, ki ga bom nekega dne odkrila. Pa sem ga. Ko sem našla mali ključek tega skrivnostnega predala.

Babica je odšla in čisto sama sem ostala v hiši. Odprla sem zgornji predalček skrinje, iz njega vzela glineni lonček, prelepo pisan in svetleč, ter stresla njegovo vsebino po tleh. Nenadoma sem med vso kramo odkrila majcen ključek čudne oblike, katerega doslej še nikoli nisem opazila. Poskusila sem odpreti zadnji predalček. Ključek je bil pravi. Zavriskala sem od radosti in se spravila na delo. Pričela sem z raziskovanjem. Na vrhu predala je bil bel prtiček z neznano vezzenino vseh barv. Pod prtičkom pa vse mogoče. Tu so bili lično

zloženi lampijončki; ko si dvignil vrstico, je nenadoma nastal papirnat balonček, nabran kot harmonika, v vseh mavričnih barvah, pa čudovit servis za kavo, čisto tenak porcelan z zlatimi in modrimi okraski, majceni kipci in figurice neznanih bitij, fotografije povsem neznanih ljudi in krajev, razglednice s prekrasnimi stavbami, polno vse mogočega.

Bila sem očarana. Brskala sem in brskala in v enem kotu dvignila pokrov lične bele škatlice. Kot blisk je iz nje živo švignila bela kača in se v zraku zagugala sem in tja. Odrevenela sem in če ne bi sedela na tleh, bi prav gotovo od strahu padla, kajti vsi udje so mi na mah odpovedali pokorščino. Vse, kar sem tisti hip čutila, je bil en sam ogromen strah, ki me je docela ohromel. Tedaj sem zaslišala korake babice, ki so podrsavali po kamnitih ploščah vrtnih stez. Zbrala sem vso moč pretresenega otroškega bitja in divje zaprla predal s sikačo belo kačo. Vsedla sem se na klop ob peči in z nogami nebogljeno bingljala proti tlom. Babica je stopila v sobo. Nisem dvignila pogleda, bilo me je neznansko strah in sram.

»Kaj pa si tako bela, ti je slabo?« me je zaskrbljeno pogledala v obraz, ko ga je dvignila kvišku.

»Ne,« sem izdala komaj slišno.

»Kaj pa je potem, saj si čisto brez krvi«, je spet positnarila babica. Povesila sem oči, otroška duša pa mi ni pustila lagati, babica mi je namreč dostikrat zatrjevala, da ima laž kratke noge.

»Kača«, sem se tiho oglasila in pokazala proti skrinji.

»Kakšna kača neki...?« je začudeno vprašala babica.

»V predalu skrinje, bela...« sem zaključila. In nagonsko začutila, kako napak sem ravnala, da sem odprla tisti nesrečni predal.

»Ali si odklenila MOJ predal?« je žalostno vprašala babica. Stopila je k skrinji in potegnila ven predal. Potem je dvignila košček bele kače.

»Poglej, kaj si naredila« je s tresočim glasom dejala. Videla sem kačino glavo s kratkim trupom. Bila je bela papirnata kača z vzmetjo, ki se je zlomila, ko sem na silo zaprla predal. Babica je položila ostanek bele igrače nazaj v predal in ga zaprla ter odšla ven z žalostnim in zaprtim obrazom.

Bila sem majhna takrat, pa vendar sem neke na dnu otroške duše dojela, kako napak sem ravnala, ko sem vdrla v tisti skrivni babičin predal, kjer je hranila svoje majhne skrivnosti, koščke spominov dolgih let življenja, koščke hrepenenj in želja, v grobi vsakdanjosti potisnjenih nekam na dno, koščke hrepenenj, ki niso našla odziva vse to dolgo življenje, ki sedaj počasi tone kot sončni zahod, te majhne kamenčke mozaika nekega skrivnega in nam neznane življenja. Oskrunila sem ta skrivni del njenega bistva, ranila njene spomine.

Zadnja melodija nedeljskega večera tiho plava po toplem prostoru tišine in samote, ki me je objela, ko sem se znašla tu po prehojeni poti spominov na otroštvo, prej pa izluščila iz mozaika svojega življenja kamenček s senco krivde, kamenček brez leska.

S PESNIKOM NA VEČERNI POTI

Pogovor Ivana Gregorčiča s Severinom Šalijem

S. Šali pred vhodnimi vrati svoje rojstne hiše v Podliscu pri Dobrniču (foto: France REŽUN, 1987)

Severin Šali, pesnik, prevajalec in urednik, se je rodil 22. oktobra 1911 v Podliscu pri Dobrniču. Svoja prva štiri leta je preživel pri stricu v Šentrupertu, osnovno šolo obiskoval v Dolenji Nemški vasi pri Trebnjem, gimnazijo pa končal v Varaždinu. Nekaj časa je živel na Hrvaškem, nato pa je služboval pri Jugoslovanski knjigarni v Ljubljani. Po vojni je najprej živel kot svobodni književnik in prevajalec, nato pa delal pri Dolenjski založbi. Nazadnje je bil urednik pri Mladinski knjigi. Živi v Novem mestu.

Poleg številnih prevodov je izdal sedem knjig lastne poezije:

Slap tišine, 1940

Srečevanja s smrtjo, 1943

Spev rodni zemlji, 1944

Pesek in zelenice, 1982

Teče to in teče ono, 1983

Sijoče mračine, 1985

Pesnik na večerni poti, 1991

Za svoje pesniško delo je že leta 1940 prejel dve nagradi: Prešernovo nagrado mesta Ljubljane in nagrado Dravske banovine za liriko. 1954. leta mu je Novo mesto podelilo Trdinovo nagrado. Čeprav pravi, da je raje skrit kot očit, smo ob njegovem življenjskem jubileju vendarle zmotili njegov večerni mir:

I. GREGORČIČ: V srečanjih z vami sem dobil vtis, da ste zelo umirjeni, spravljeni. Iz vas diha neka dobrotljivost, kot da v vsem gledate predvsem dobro. Je to vaša trajna značajska lastnost ali je to tista zlahtnost in modrost, ki jo prinesejo leta?

S. ŠALI: Tole vprašanje, spoštovani pesnik in profesor Janez, se mi nekako dozdeva bolj pohvalno kot vprašalno. Nekolikanj že verjamem v vašo ugotovitev, saj ste bister opazovalec. Če pa so te moje značajske posebnosti, skoraj vrline (če ne slabosti?), čisto prave, pa kar ne vem. In če vam verjamem, naj tudi zapišem, da niso moja zasluga. Bolj prirojenost, samorastni optimizem, brsteč nekje v razumu in srcu. Sprijaznjevanje s stvarmi, s svetom in življenjem, kakršno pač je, v teh mojih kar dolgih in marsikdaj usodnih letih. V tem svojem prostoru in času. Tako je vse to bolj prirojena, nato pa od zunaj oblikovana »modrost« nekdanjega in sedanjega mojega življenjskega časa. Da, tudi danes, ko sem, kakršen je naslov zbirke – *Pesnik na večerni poti*... Vem, da je tale odgovor le tako na pol – življenje je bilo preveč natrpano, da bi se o njem dalo narediti kaj več kot kratke skice, senčne obris. V glavi se je nabralo kar preveč modrij, da bi bil človek lahko res moder...

I. GREGORČIČ: V mnogih vaših pesmih od prve do zadnje zbirke je motiv popotnika. Zdaj, na pragu vašega 80. leta, bi me zanimalo, katere so tiste življenjske postaje, ki so v vas kot človeku pustile trajnejše sledi, ki so vas zaznamovale, ki vam svetijo v zdajšnje življenje.

S. ŠALI: Motiv popotnika – romarja v moji poeziji, kot v meni samem, je res vedno prisoten. Čeprav se nisem nikoli do kraja vprašal, zakaj. Nemara mi že tiči v čustvih in podzvesti misel, da je življenje ves čas res popotništvo, od postaje do postaje, iz sna v resničnost in spet iz resničnosti v sen, ko si iščemo neko »deveto deželo«. In ko se sprašujemo s sv. Avguštinom: »Ne vem, ali živim od umiranja ali umiram od življenja?« Bržkone je tragika umnega človeka, da se teh potovanj, teh romanj za smislom, tako globoko zaveda. Čeprav tudi ve, da se mu na vseh romarskih postajah življenja odkrivajo zgolj nove uganke – bodi glede sebe, človeštva ali stvari, sveta in veselja. In nemaleokrat človek niti ne ve, ali potuje naprej ali se vrača ali stoji na mestu. Ali je srečnejše rojstvo ali smrt ali tisto, kar je vmes... Smo res povzdignjeni v neke višje sfere ali smo le plod, malo zlahtnejše vrste, nas obdajajoče narave... Radi bi zvedeli še o mojih postajah, temnih in svetlih, zlasti svetlih, ki mi sijejo še danes. Pravzaprav jih je veliko, nemara kar osemdeset. Naj jih poimenujem le

nekaj. Prva: otroška leta v trebanjski dolini, nenehen stik z naravo, in prva srečanja s knjigami, knjigami. In seveda blaženo otroško neznanje o srečah in nesrečah kasnejših let. Dobri ljudje okrog mene. Zatem rana mladost, trpka in vendar lepa. V tujih krajih, po Hrvaškem, Srbiji, Dalmaciji. Večanje umskega in stvarnega obzorja, notranja rast. In spet knjige, knjige, živeč z njimi v svojem osamelem svetu. Prva, samo zase napisana, nikoli izdana in kasneje izgubljena zbirka. Kar dvojezična: Praznik samote – Blagdan samoče. Spoznavanje sveta ljudi pa sveta leposlovja in znanosti o svetu in človeku. Po svoje res prazniki umnega razvoja in rasti. Tretja postaja: prihod v Ljubljano (1932), vraščanje v naše kulturne tokove, srečanja z ustvarjalci, pesnikovanje za javnost. Prijetno druženje s pesniki, pripovedniki, slikarji. Tedaj je bilo v Ljubljani vse, kar se je ukvarjalo z ustvarjalno kulturo, kot ena sama bratovščina, pa naj so imeli njeni ljudje kakršne koli poglede ali so bili brez njih. Prvo sodelovanje v revijah, prva zbirka pa Prešernova in banovinska nagrada za poezijo (februar in april 1941). Četrta postaja: vojna! Prej sem urejal knjige založbe Jugoslovanske knjigarne, sedaj Knjižnega zavoda. Prijatelji so odhajali v boj na to ali drugo stran. Beli v Ljubljani so me jeseni 1944 poslali v nemško taborišče v Postojni kopat jarke, dokler me ni nemški komandant poslal domov. Vojska je pač vojska; huje je bilo, kar se je dogajalo v poletju po končani vojni. Podivjanje nekaterih, množično pobijanje vsepovsod. Farse na sodišču. Surov čas, nevreden osvajalcev. Peta postaja, že v pomirjenem času, ko sem leta 1949 prišel v Novo mesto, prevajal, se ukvarjal s kulturno dejavnostjo, nastopil 1970 uredniško službo pri založbi Mladinska knjiga v Ljubljani. Vse do upokojitve julija 1984. Hkrati s pesnikom Minattijem, s katerim sva si delila isto uredniško sobo. Prijatelj, pesnik in pripovednik Jože Dular se je pa že veliko prej preselil v Metliko. Tako, ta moja postaja je bila lepa in sega še v moj sedanjí čas.

S pesnikom Ivanom Minattijem sta si delila uredniško sobo pri založbi Mladinska knjiga

I. GREGORČIČ: Vsaka življenjska pot je polna srečanj in srečevanj. Tudi vi ste gotovo na svoji poti srečevali ljudi, katerih portreti odsevajo v vas. Bi nas popeljali malo po hodnikih vaše »spominske galerije«?

S. ŠALI: Moja »spominska galerija,« kot jo imenujete, je res bogata, da se še sam težko znajdem v nji. Polna je ustvarjalcev, prijateljev in znancev, ki so se že poslovili od nas, in polna je drugih, ki so bili, recimo tam v petdesetih letih, še »čisto nov, mlad rod«. Ko se sedaj srečujemo, so pa kar že priletni, čeprav še precej oddaljeni od mojega sedanjega časa. Da, v galeriji je polno njihovih podob in likov – naših, hrvaških, srbskih, makedonskih, čeških,

ruskih, s katerimi sem se seznanjal in z njimi prijateljeval. Odveč jih je naštevati. So bogastvo, moje duhovno bogastvo. V drugi »spominski galeriji« pa je razkošje tiskane besede, saj sem bil že od otroških let »divji« bralec. In vse te, debele in tanke knjige, leposlovne ali drugačne, so na moji življenjski poti – ena sama postaja, ne glede na čas in čase in prostore.

S pesnikom Alojzom Gradnikom v
Medani v Goriških Brdih leta 1954
(levo) in s hčerko in Ladom Smre-
karjem v Kostanjevici (desno)

I. GREGORČIČ: Kaj pa tisti, s katerimi ste se srečevali le preko tega, kar so napisali? Kateri so vam z besedo najgloblje segli v dušo; kateri so postali vaši vzori, kot rečemo?

S. ŠALI: Nekaj o tem sem že povedal. Verjetno mislite na pesniške vzornike. Dasi nekje v svoji duši vsekakor malo romantičen, me romantika ni toliko zanimala. Bolj pesniki, ki bi jih poimenoval metafizično–ontološki, taki, ki jim ustvarjanje poezije presega poezijo kot tako in jim je pesem ob vseh poetičnih okvirih poseganje v nadprostor in čas, ne da bi se pri tem odtujili stvarnosti okrog sebe. So to Prešeren, Župančič, Anton Vodnik (v Vigilih in Žalostnih rokah)? So, in še nekateri. V mlajših letih so mi sijali v pesniški svet: Srba L. Kostič in M. Crnjanski, Hrvata S. Kranjčević in T. Ujević, Rilke z Devinskimi elegijami in Soneti. Kasneje P. Valéry, zlasti pa izredni češki pesnik O. Březina...

I. GREGORČIČ: Zdi se, da ste precej nepolitičen človek; vendar vse nas t.i. družbena, politična dogajanja in spremembe nekako prizadevajo, če hočemo ali ne. Zanima me, kako ste vi doživljali spremembe v času dogajanj samih in kako gledate nanje sedaj, z distance.

Kako doživljate osamosvajanje Slovenije v zadnjem času in dogodke ob tem?

S. ŠALI: Političen res nikoli nisem bil, ne po duši ne po srcu. Seveda pa so me »politike« le jemale v svoja dogajanja, čeprav le površno. Včasih imajo celo politični ljudje radi, da ostaneš sebi zvest. Da ostaneš v svojem duhovnem svetu. Te naše ljube osamosvojitvene Slovenije sem kajpak vesel, saj je to domovina. Preveč smo o tem sanjarili; ni čudno, če so sanje vselej lepše kot sama uresničenost. Lepe so naše slovenske vihraje zastave. Naj bi bila še naša politika širša, manj toga, kar najbolj ljudska, saj gre za blaginjo naroda. Sedaj je na enem koncu še preveč resna, na drugem pa premalo. Imamo že sicer čvrsto podlago, le ustrezne nadstavbe še manjka. (Pa pripišimo te misli moji sivi modrosti.)

Ivan Gregorčič
S PESNIKOM NA VEČERNI
POTI

I. GREGORČIČ: Na pesniško pot ste stopili v času, ko je bil pri nas v razmahu socialni realizem s svojo kritičnostjo do socialnih razmer. Odraščali ste v kmečkem okolju, vendar je to v vas očitno pustilo neko usedlino, ki ji je bil tak kritičen odnos tuj, saj je v vaših pesmih čutiti do tega – kmečkega življenja in sveta idiličen odnos, ki je poln neke mehke pravljичne čarobnosti. Bi, prosim, skušali osvetliti svoj takratni odnos?

S. ŠALI: Do svojega štirinajstega leta sem odrasčal na podeželju, na vasi. V ozkem stiku z naravo in ljudmi, ki so bili dobri z menoj. In jaz sem tudi imel rad oboje – ljudi in naravo. Kot sem imel rad šolo in knjige. Kajpak sem občutil tudi nadloge, stiske in prepire vaščanov, vendar sem imel še preozko obzorje, da bi o tem mislil globlje. Ko zrem v tisto svojo šolarsko obdobje, vidim, da so vasi imele svoje tragedije in nekatere prijazne patriarhalnosti: fantovsko petje ob večerih, moževanje pod lipami. Pozimi pa smo v tej ali drugi hiši poslušali stare bajke in pravljice, ki so jih zlasti ženice toliko znale, mi, starejši in mladi, smo luščili fižol, zunaj pa je snežilo kot naročeno. Tako so verjetno prejice takratnega življenja zašle potem, čeprav omejeno, tudi v moje verze. Saj je »otročstvo v nas večno živo« (Rilke). Politične boje pa socialne boje »za kruh in pravico« sem doživljal in tudi preživljal kasneje, v mestih.

I. GREGORČIČ: Zdi se, da se vaša ljubezenska lirika iz prve zbirke Slap tišine s svojo zastrto erotično simboliko veže na bližnjo tradicijo tako imenovanega katoliškega ekspresionizma. Izpričuje pa tudi kâr, zdi se mi, neko splošno lastnost vaše lirike: da so lirski zapisi redko direktni, čisto neposredni, da so miselno kontrolirani. In da zanjo velja, če uporabim vaše lastne besede iz neke pesmi: »Horizonti daljni so lahko zastrti.«

S. ŠALI: Vaše vprašanje seveda velja. Le da je »katoliški ekspresionizem«, ko sem začel objavljati, že zamenjal drug pojem: »nova stvarnost«. Da bi se v svojih verzih nekako kontroliral, ne vem. Tak je (bil) moj stil oziroma poetično občutje, doživljanje in videnje.

Novigrad, avgust 1961

NAŠ POGOVOR
Rast 3/1991

I. GREGORČIČ: *Morda bi se na tej točki pogovora dotaknila vašega literarnega postopka. Nekateri ustvarjalci pravijo, da pesem pred ali ob nastajanju slišijo, drugi vidijo. Kako je pri vas? Glede na bogastvo vizualnih podob v vašem pesništvu, bi rekel, da ste vidni tip. Ko sva že pri tem: kakšne so vaše izkušnje in mnenje glede večne dileme o razmerju oziroma vlogi navdiha na eni strani ter dela in obrti na drugi, glede razmerja med realnim in poetičnim?*

S. ŠALI: Ko omenjate »slušnost« in »vidnost«, imate kar prav, da sodim med »vidnostne«. Postavljate tudi zanimivo vprašanje o razmerju navdiha in obrtnosti v pesnjenju. Navdih, ali bolje: dar za pesnjenje, je seveda prva osnova. Drugo je potem obrtnost zlaganja verzov. Veščina in znanje, potrebno, da misli in čustva in doživetje »vdelaš« v verze. »Bogovi ti dajo samo prvi verz, vsi drugi so iz tvoje delavnice,« pravi P. Valéry. Kdor pozna zgolj obrt pesnikovanja, bo verze lahko »koyal«, ne pa ustvarjal. Tako poet potrebuje oboje: najprej navdih, nato pa znanje oblikovanja. Zlasti v liriki, ki je osebna izpoved, v epiki manj – v nji lahko tudi modri Homer »včasih zadremlje«.

S stalno n zvesto prijateljico –
knjigo (avgust, 1948)

I. GREGORČIČ: *Lahko bi rekli, da ste stilno ves čas tradicionalni, čeprav je znotraj te tradicionalnosti opazno nihanje od kitične urejenosti verzov z obvezno rimo k razvezanemu verzu z občasno rimo.*

Kakšen je vaš odnos do modernejših literarnih postopkov?

S. ŠALI: »Lirika je v svojem bistvu glasba duha,« je zapisal veliki kritik in mislec Šalda. Glasba pa ima različne instrumente, lirika tudi. Od strogih pesniških oblik pa do sproščene verzifikacije – do »razvezanih« verzov, do uglašenosti, ki se ne veže na rime, dasi so prav te na začetku dobra šola tudi za osvoboditev izpod rim. Nekoč davno mi je rekel Tin Ujevič: »Dečko moj, napiši kdaj pa kdaj strogi in pravi sonet, potem z drugimi oblikami ne bo težav«. Moj odnos do modernejših poetičnih postopkov? Kot do vsakršne dobre poezije, sprejete z notranjim veseljem in uživanjem. Če se pesnik le zaveda, kaj pesem pravzaprav je in da so prave besede na pravem mestu. Saj je potem to res, kot pravi stari izraz: vezana beseda.

I. GREGORČIČ: *Ne glede na dejstva, da je poezijo tako kot ljubezen lepše živeti, uživati, ustvarjati, kot pa o njej govoriti, mi dovolite vprašanje: Kaj je za vas poezija? V katere svoje pesmi ste jo najbolj ujeli?*

S. ŠALI: Poezija presega »čisto« stvarnost. Tudi ko je povezana z vsakdanjostjo, kar je neizogibno, sega nekam v nadčas. Nosi v sebi metafiziko in ontologijo duha in življenja. In kaj v resnici je? O tem lahko človek prebere na desetine in desetine različnih odgovorov, ostane pa tam, kot če se sprašuje o ugankah in bistvu in smislu svoje poti skozi svoj kratkotrajni čas. Enim je to »sen o izgubljenem raj«, za druge je to igra, češ: saj je vsa umetnost v kakršnikoli obliki le igra. Seveda v starem latinskem pojmu: Homo ludens – igra – joči se človek. Morda bi rekli, da je poezija, zlasti lirika: igra svetlobe in sence, časa in nečasa, noči in dnevo, resničnosti in simbolike. Je človeška, zemeljska, vendar skrita v ozarjeni meglici sna... Nemara to brsti tudi v nekaterih mojih pesmih. Natanko ne vem.

I. GREGORČIČ: *Osrednja tema vaše lirike je brez dvoma smrt, prisotna že celo v ljubezenski pesmi prve zbirke. Zdi se, da ste z njo v stalnem pesniškem srečevanju. Tak je celo naslov druge zbirke: Srečevanja s smrtjo, pogojen z realnostjo vojne. Vendar smrt v vaših pesmih ni nikdar grozljiva. Kot da drži vse, kar biva, v nekem eteričnem naročju, kot da jemlje zemeljskemu težu, kot da razbija ozki zemeljski krog in služi nekemu višjemu cilju in redu.*

S. ŠALI: Ljudje smo stvarna bitja. In kakor je stvarno življenje, je stvaren tudi njegov konec – smrt. Ne okostnjak s koso iz srednjeveških mrtvaških plesov, temveč kot dejstvo vsakega živega bitja. Njegova usoda, tako rekoč. Ali postanemo le hrana zemlji ali se kaj iz naše bitnosti preseli v nevidni svet, to so druga vprašanja našega sedanjega obstoja. Vemo pa, da je naš konec, kadarkoli pride, nezatajljivo dejstvo. Pa naj si z uganko smrti ali posmrtnosti belimo glavo ali ne. Vemo, da nam je smrt od vseh naših prigod, tudi od ljubezni, vedno najbližja. Nemara se mi je ta občutek naše smrtnosti zakoreninil v misli, ko sem bil kot deček, ministrant, navzoč pri nešteti pogrebi. In vse tiste pretresljive smrti v vojni in po nji, kar je očitno zlasti v moji medvojni zbirki Srečevanja s smrtjo. Pa tudi v drugih. Umiramo ljudje, živali, rastline, da je sproti prostor za nova življenja, za novo rast. Že davno davno je zapisal sv. Avguštín: »Ne vem, ali živim umirajoč ali umiram od življenja?« Ta odgovor ni neka turobnost, le malo pridvignjen zastor za mojo tovrstno motiviko. Za ta svojstveni red živih bitij. Še citat iz stare irske pesmi: Tudi če ni snidenja po smrti, če vse je molk in sen, je vendar mir...

I. GREGORČIČ: *Čeprav v vaših medvojnih pesmih ni čutiti konkretnega odnosa do konkretnih vojnih ideologij, pa naj gre za osvobodilne, revolucionarne in domobranske, pa je vendarle v nekaterih pesmih čutiti implicitno podporo partizanskemu odporu. (Nekatere naj bi bile namenjene objavi v partizanskem zborniku; Edvard Kocbek v dnevniku Listina hvali vašo Balado, češ da je ob branju »zazvenel kot steklo v sapi«.)*

So bile objave takih pesmi v medvojnih legalnih publikacijah vzrok za vse to, da ste bili poslani v delovno taborišče?

S. ŠALI: Vojne ideologije sem vedno sovražil, tako kot vojno. Ampak tako ali drugače, je nas oboje grabilo in mučilo. Najhuje pa domače sovraštvo. Imel sem dobre prijatelje na rdeči in beli strani. Padali so oboji, kot bojovníki in kot talci. To je bilo najhuje. Kot talec je padel prijatelj pesnik Ivan Čampa, v Gramozni jami plemeniti Aleš Stanovnik. Pa še in še. Stanovniku v spomin sem napisal daljšo pesem, ki jo je objavilo neko partizansko glasilo. Čeprav pod drugim imenom, se je v Ljubljani razvedelo. Zato in ker nisem hotel leta 1944 napisati neko hvalno pesem za Rupnika, češ da po naročilu ne znam, sem moral kljub intervencijam v nemško taborišče v Postojni kopat jarke. Poslali so me seveda beli. Tedaj je izšla moja pesnitev Spev rodni zemlji. Kako je nemški komandant taborišča za to zvedel, ne vem. Poklical me je k sebi in še isto popoldne poslal z vlakom v Ljubljano. »Naših se ne bojte, pred belimi se pa nekaj dni skrivajte, dokler tam vse ne uredim,« mi je naročil. Kako je bilo

zunaj, ne vem, v Ljubljani pa sem gledal visokostno obnašanje tamkajšnjega štaba belih, zato sem bil bolj na drugi strani, dasi tudi nekako bolj svojepotno. Bili so hudi časi, dasi so najhujši šele prišli, takoj po koncu vojne oziroma, kot smo rekli: po osvoboditvi.

I. GREGORČIČ: V kronologiji izhajanja vaših zbirk je zelo opazna koncentracija: prva polovica štiridesetih let – tri zbirke, prva polovica osemdesetih let – tri zbirke; vmes pa je seveda dolgotrajen molk. Kakšni so bili razlogi za to kar nenavadno dolgo praznino: zgolj osebni ali tudi tako imenovani družbeni?

V Ljubljani ob izidu pesniške zbirke *Pesk in zelenice*, ob pesnikovi 60-letnici (od leve: Jože Dular, Severin Šali, Ivan Minatti, Janko Jarc)

S. ŠALI: Moje tri zbirke so res izšle v kratkem razdobju – od 1940 do 1944. Nato so jih leta 1945 za nekaj časa zaplenili, vendar le v knjižnicah, saj so bile razprodane. Od 5000 izvodov *Speva rodni zemlji* jih je imel 30 skritih knjigar-nar Janez Dolžan in jih kasneje prodal »pod roko«. Po vojni sem nekaj pesmi objavil v *Sodobnosti* in mariborskih *Novih obzorjih*, v časopisih in *Cicibanu* pa še take za otroke. Pri nekaterih založbah so mi res obljubili izdajo zbirke, vendar je ostalo le pri obljubi. Jaz pa tudi nisem sitnaril. Leta 1982 so mi v Trebnjem kot posebno izdajo Samorastniške besede izdali zbirko *Pesem in zelenice* z uvodno besedo prijatelja Jožeta Zupana, ravnatelja šole v Šentru-pertu. Pri moji Mladinski so izdali knjižico pesmi za otroke *Teče to in teče* ono. Prav tam je leta 1985 izšel izbor moje poezije (z esejem *Draga Šege*) *Sijoče mračine*. Za to izdajo sta drezala založbo Matjaž Kmecl in Boris Pater-nu. S *Sijočimi mračinami* in *Peskom in zelenicami* sem po dolgem času »znova izbruhnil na svetlo«. Tudi po lastni krivdi, saj sem bil ves čas član Društva slo-venskih pisateljev.

I. GREGORČIČ: No, vmes so seveda bili številni prevodi, zlasti iz ruščine in srbohrvaščine. Vendar: prevajali ste pretežno prozo, sami pa pisali poezijo...

S. ŠALI: Prevajal sem nekaj že pred vojno, pravo prevajalsko delo pa se je začelo po nji. Bilo jih je veliko in raznolikih, vmes tudi precej poezije za anto-logije in radio. Tedaj je bilo malo časa za poezijo, razen otroških pesmi, ki sem jih pisal za hčerko in sina.

Direktor Mladinske knjige Slavko Pregel izroča pesniku diplomu ob 25-letnici Mladinske knjige

I. GREGORČIČ: Pri izvrstnem sodobnem slovenskem pesniku in prevajalcu nekako težko ločim, kaj je svojega prelil v prevod in kaj se je od prevajanega pesnika izlilo v njegovo poezijo. Gre očitno za veliko stopnjo pozitivnih vibracij na skupni valovni dolžini. Kateri avtorji so najbolj vibrirali na vaših frekvencah? Sploh bi me zanimalo kaj več iz vaše prevajalske prakse.

S. ŠALI: Pri prevajanju je, po mojem, tako: kar največja zvestoba izvirniku in avtorjevemu stilu, obenem pa presajeno v svoj rodni jezik. Prevajanje poezije je težje, vendar mikavnejše. Včasih se mi je zdelo, kot da rešujem težke križanke (to namreč rad počnem). Za antologijo Srbske lirike sem prevedel (povem za primero) pesnitev Laze Kostiča Santa Maria della Salute, ker se je nobeden ni hotel lotiti, tako je »zavijačena«. Menim, da mi je kar uspela... So prevodi, pri katerih garaš, so drugi, ki jih delaš z veseljem in uspešno: Gogolj, Dostojevski, Andrić, Otroška leta Gorkega in še marsikaj. Res pa je v prevajanju najtežjih 10–15 strani, dokler se ne ujameš z izvirnikom. Res ga prej prebereš, vendar je prejšnje branje, ko začneš prevajati, premalo. Prevodov je preveč, da bi jih našteval, saj še sam ne vem za vse...

I. GREGORČIČ: Kljub temu da so pesmi v vaši zadnji zbirki Pesnik na večerni poti na eni strani polne občutij, odtekanja, minevanja, pa vendar v bližini zavesti neizbežnosti direktno izrazite brezmejno navezanost na življenje: »zaljubljen sem v življenje«.

S. ŠALI: Navajate moj verz: »Zaljubljen sem v življenje«. Sem vedno bil in tudi danes. Pa bodi to življenje tako ali drugačno. Bodi mrak ali svetloba, saj se le dopolnjujeta. V zadnji zbirki je obojega po nekaj, vendar svetloba zmaguje, čeprav je »pot večerna«.

I. GREGORČIČ: V svojih pesmih nikoli ne padete na dno, kamor ne bi posijala svetloba ali od koder se ta svetloba vsaj v padajoči senci ne bi še slutila.

V pesmi Veliko upanje izražate pričakovanje, da bodo »puščave sveta ozele-nele, na zemljo posijale nove zarje«.

Katere so v vaših očeh največje »puščave« sodobnega sveta, v čem vidite in slutite »nove zarje«?

S. ŠALI: »Puščave sveta bodo ozelenele in na zemlji posijale nove zarje.« Je to zgolj vizija, brezplodno upanje? Sanjska fantazija? Iz nestvarnega pesniškega sveta? Morda res. Vendar si je treba ohraniti nekaj takega upanja. Saj v tem upanju živi človeštvo že dolga tisočletja in od tega upanja se tudi razcveta življenje. Ali ni, kljub vsemu napredku, na zemlji in v dušah polno puščajev – vojne, lakota, trpljenje otrok, nesvoboda, ljudem sovražne ideologije itd. Če so tiste sanje o zelenicah in zarji le sen, je vsaj pomirjajoč in prijazen.

I. GREGORČIČ: V vaših zadnjih dveh zbirkah se pogosto pojavljajo verzi, v katerih izražate hojo »v neko deveto deželo, da bi se vrnili v otroštvo sanj – v bogato neznanje«, kjer »se od povsod oglašajo miti«, kjer »pravljice rasto v noč« in »vse, kar životari, s polnostjo zaživi, čudno nenasitno, prabitno«. Kot da iščete prostor za prvinsko doživljanje sveta, neko sozvočnost s stvarmi.

S. ŠALI: Verzi o hoji »v neko deveto deželo... vračanje v otroštvo sanj, v bogato neznanje...« so kajpak metafore, celo simboli, s katerimi naj pesniki in tudi drugi ustvarjalci odkrivajo prastare in svoje sanje – nevidni svet umišljene »devete dežele« pa »otoke blaženih« in podobne prispodobе. Hrepene-nje ljudi, ne samo pesnikov, da bi si našli pot v take začarane kraje, v tak čudoviti sanjski svet – za oporo v svoji trdi vsakodnevnosti in da bi očarani z bajko in mitom laže živeli svoje dni. Mitskega je v življenju in v nas več, kot si mislimo. Rod za rod, od pradavna, si sledijo človeški rodovi, iz prabitnosti v sedanjo bitnost. Prostor za prvinsko doživljanje sveta je med nami vedno in povsod – zdaj ga je manj, zdaj več. Mitskega v sebi se docela nikoli ne otresemo, naj se tega zavedamo ali ne. Kaj so bili davni miti, če ne sanje in hrepenenje po neki uresničitvi. Dedalov sen o poletu v višave danes gledamo

Pred rojstno hišo v Podliscu jeseni
1987 (foto: France REŽUN)

nad seboj — letala, bombnike, rakete za tuje svetove. Ali ni tudi življenje nek svojevrsten mit?

I. GREGORČIČ: *Na nekem mestu pravite: »Potujem vse dalje, postajam vse bolj in bolj glas rodnih tal.«*

Kolikšna je vaša realna in pesniška navezanost na Dolenjsko?

S. ŠALI: Moja navezanost na Dolenjsko je predvsem človeška, manj pesniška, dasi je ujeta v nekatere pesmi. Da sem oziroma bi rad bil »glas rodnih«, pomeni vso to našo domovino, vse te naše tako lepe in raznolike kraje. Zato tudi ni nekakih pokrajinskih ali mestnih pesnikov in ustvarjalcev — so samo slovenski pesniki in ustvarjalci, saj tudi kulture ne moremo drobiti na nekakšne prostorninske kosce, kvečjemu na nekatere pokrajinske izrazitosti, vendar zaobsežene v skupnem pojmovanju. Še pojem »naša zamejska kultura« je le nvanje razločevanje.

I. GREGORČIČ: *Ob izidu do sedaj edine zbirke pesmi za otroke Teče to in teče ono ste izjavili, da pripravljate izbor iz svoje tovrstne ustvarjalnosti. Je iz tega sklepati, da ste dlje časa pisali za otroke?*

Gotovo pišete tudi sedaj; spodbudo in kritike imate pri roki, saj z velikim veseljem govorite o vnučki(h).

Nasploh: kateri so vaši še neizpolnjeni literarni načrti?

S. ŠALI: »Teče to in teče ono« je izborček za najmlajše, darovan vnučki Kaji in vnučku Tilnu, in seveda vsemu malemu drobižu. Sedaj imam še eno vnučko, ki letos hrabro koraka v malo šolo in je rahlo užaljena, ker njeno ime v zbirčici ni natisnjeno, čeprav jo prepričujem, da tedaj še ni zagledala luči sveta. Ker pa imam takih stvari kar precej, sem pripravil obsežnejšo zbirko za otroke in šolarčke: Pesmi za našo Niko pa za vrtničkarje in šolarje. Ker pa je povsod stiska, finančna stiska, kot je slišati iz dneva v dan, je izdaja zaostala in čaka na morebitne boljše »finančne« nestiske. Z Niko sva si še posebna prijatelja, vendar včasih poudari, da sem lenuh, ker »njenih« pesmi ne dam v tiskarno...

Neizpolnjeni načrti? Moral bi zbrati ne vem kod vse svoje raztresene pesmi pa bi jih spet bilo za eno zbirko. Ali pa je nemara bolje, da ostanem z zadnjo zbirko na »večerni poti«... Ni najboljša, toda slikarski in opremljevalni prispevek prijatelja Lucijana Reščiča jo resnično povzdigne...

Tako, prijatelj in sorojak Janez — prišla sva do zadnje vrste. Jaz s težavo. Nemara bi prej napisal novo zbirko.

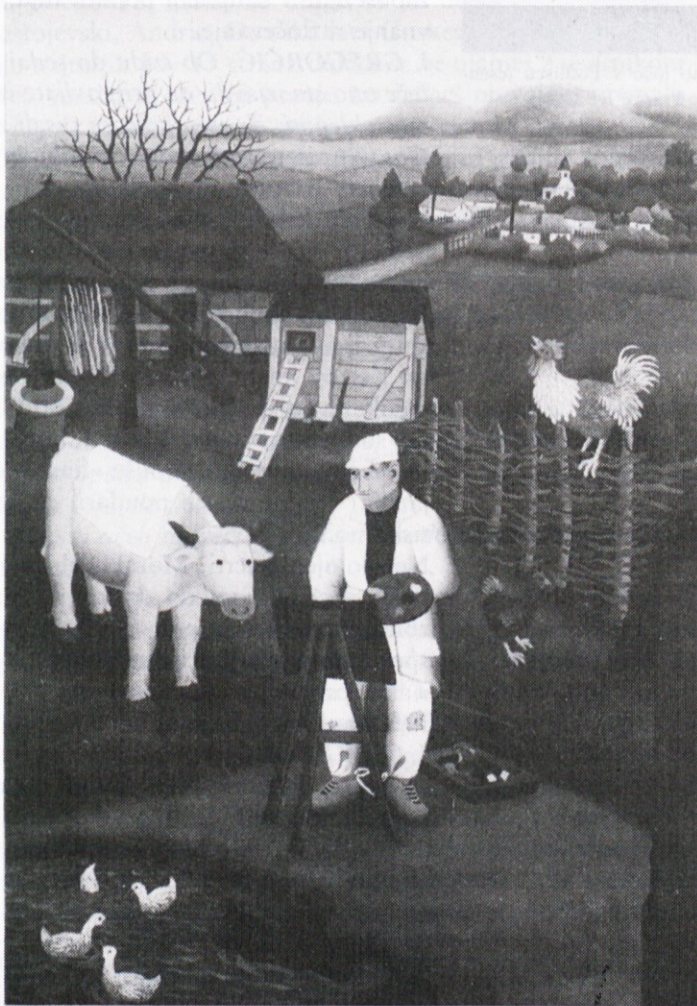
I. GREGORČIČ: *Vsekakor bo treba ugoditi Niki!*

In upam, da boste napisali tudi novo; naj se vam še naprej bogato utrinjajo pesniške zvezde!

Milena Režun JE SLOVENSKA NAIVA RES NAIVA?

Ni moj namen »nabrati« po slovenski zemlji čimveč naivcev, kot je to navada pri nekaterih nestrokovnih knjižnih izdajah del jugoslovanskih naivcev. Ob spremljanju razstav v okviru Tabora likovnih samorastnikov v Trebnjem sem opazila določeno skupno noto nekaterih slovenskih naivcev in obenem razliko med njimi in ostalimi v jugoslovanskem prostoru. V mislih imam Antona PLEMLJA, Antona REPNIKA, Viktorja MAGYARJA, Borisa LAVRIČA, Sandija LESKOVCA, Jožeta HORVATA JAKIJA, Lucijana REŠČIČA, pa tudi TISNIKARJA. Kot naivci so se uveljavili še Greta Pečnik, Polde Mihelič, oba Peternelja, med mlajšimi pa Boris Žohar.

Ivan GENERALIČ: Moj atelje, olje na steklu, 1959

KULTURA
Rast 3/1991

Posebno za oba Peternelja bi lahko ugotovili, da se še najbolj približujeta s svojim delom prvotnemu pojmu naive, kot se je uveljavil že od vsega začetka v jugoslovanskem prostoru in močno vplival na splošno razumevanje naive. O širšem pojavu slovenskega naivstva lahko govorimo šele z otvoritvijo Tabora slovenskih naivnih umetnikov v Trebnjem avgusta 1968. V primerjavi z ostalim jugoslovanskim prostorom, kjer začetki sodijo že v leta 1931 (z razstavami Ivana Generalića in Franja Mraza v zagrebškem Umetniškem paviljonu), je pojav slovenske naive dokaj pozen. Po vojni so se v Jugoslaviji naivci naravnost množili, večinoma pod vplivom Generalića in njegove »hlebinske« šole. Na Slovence kot da niso vplivali.

Milena Režun
JE SLOVENSKA NAIVA
RES NAIVA?

Jože PETERNELJ: Vsak kmetič ima svoje veselje, olje na platnu, 1975

Plaketa je delo Jožeta HORVATA JAKIJA

KULTURA
Rast 3/1991

Šele Tabor je pomagal nekaterim Slovencem do uveljavitve, nekateri so zrastle ob njem. Prvi slovenski udeleženci Tabora so Viktor Magyar (pravzaprav pobudnik), Polde Mihelič, Jože Peternelj, Konrad Peternelj, Anton Repnik in Anton Plemelj.

Tabor je kasneje odprl vrata tudi naivcem iz drugih republik in drugih držav. Spremenil je tudi naziv, preimenoval se je v Tabor likovnih samorastnikov. Tako je enostavno, morda preveč enostavno, rešen problem, kdo od teh, ki razstavljajo, sodi v naivo in kdo ne. Vsekakor med pojmom samorastnik in naivec ne moremo postaviti enačaja. Nekaj je zanesljivo: naiva je ožji pojem kot samorastništvo. V pojmu samorastnik je tudi nekaj, kar spominja na pojem amater, kar nam nehote vsiljuje mnenje, da gre za slikarstvo, ki je okorno in ozko predvsem v likovnem izrazu. Za dobrega naivca ne moremo reči, da ne obvlada »obrnega« znanja, vemo tudi, da je določena poenostavitev ali okornost likov lahko hotena, ne pa stvar neznanja.

Vsekakor se mislim ukvarjati s slovenskimi naivci, ne s slovenskimi samorastniki. Zato je potrebno opredeliti pojem naive, ker je to prvi pogoj, da nekaj izločiš ali sprejmeš.

Najožja definicija bi lahko bila, da je naivec tisti, ki zmore naivno ali neposredno občutiti svet. Naivno bi lahko bilo prvobitno dojemanje sveta, še divje občutenje narave, njenih pradednih korenin, njene srhljivosti, nežnosti. Naivno je lahko dojemanje sveta kot močna povezanost in odvisnost vseh bitij med seboj, živih in neživih. Kot splet bajke iz davnine in sedanjosti. V naivi je še vedno prisotna skrivnost sveta.

Ta opredelitev bi najbolj veljala za Ivana Generalića in nekatere, ki so se po njem zgledovali: Večenaj, Kovačić... Veljala bi najbolj za naivce, ki so kmetje ali izhajajo iz kmečkega okolja. Njihov način življenja jim omogoča, da občutijo močno odvisnost od narave. Še nekaj je bistveno za to skupino. Pri njih ni trpkega niti ciničnega dojemanja sveta. Slike lahko prikazujejo žalostne dogodke, nesrečo, smrt, a to, kot nekaj danega. Če pogledam sliko Ivana Generalića Moj atelje, vidim malega, enostavnega človeka v harmoniji z vsemi stvarmi okoli sebe, človeka, ki ni sprt s svetom in ne svet z njim.

Milena Režun
JE SLOVENSKA NAIVA
RES NAIVA?

In kar je najznačilnejše — naivci v najožjem smislu prikazujejo predvsem zunanji svet, ki pa je lahko tudi prepleten z bajkami, ki so zanje del resničnosti. Ne gre za golo posnemanje stvarnosti, vendar gre za slikanje stvarnosti, kot jo doživlja naivec.

Velja ta definicija tudi za slovenske avtorje?

Slovenski slikarji naivci, kot so Plemelj, Magyar, Lavrič, Reščič, Jaki, pa tudi Žohar, niso usmerjeni k prikazovanju zunanjega sveta. Če je že predstavljen zunanji svet, ima v sebi določeno simboliko. Tudi oblikovno slovenski avtorji ne ostajajo v mejah realizma. Pri njih je poglobljen svet domišljije, svet sanj, svet podzavesti... Velikokrat se izražajo samo s simboli, če pa že prikazujejo vidni svet, je izrazito duhovno preoblikovan, veliko bolj kot pri Generaliću. Ne moremo trditi, da so to značilnosti, ki veljajo res samo za slovenske avtorje, lahko pa pritrdimo, da so pri Slovencih najpogostejše.

Je to odmak od naive v najožjem smislu? Gre lahko pri slikarjih z močnim ekspresivnim izrazom (Tisnikar, Jaki, Reščič, Lavrič, Plemelj) še za naivo? V nekem smislu da, saj gre za osebno, neracionalno gledanje na svet, ki ima v sebi veliko iskrenosti, čistosti in prav zato veliko otroškega, pravljičnega, nezavednega... Ni pa slovenski naivec tako odmaknjen od sveta modernega človeka kot naivec v najožjem smislu... Pri Tisnikarju, Plemlju, Reščiču in Jakiju se preko simbolike kažejo tudi razklanosti, ki so značilne za naš trenutek.

Grafika Jožeta HORVATA JAKIJA

KULTURA
Rast 3/1991

Milena Režun
JE SLOVENSKA NAIVA
RES NAIVA?

Jakijeve grozljive fantastične živali so lahko strahovi sodobnega evropskega človeka, lahko pa so tudi simboli vsega, kar je človeku neznanega, nerazumljivega. Zato so v nekem smislu povezani tudi z bajko. Jaki je svoje simbole ustvaril sam, iz sebe. Svojih simbolov ne spreminja, ponavlja jih na najrazličnejše možne načine. Ohranjanje vedno istega likovnega izraza je gotovo blizu naivi.

Anton PLEMELJ: Ljubosumnež,
olje na platnu, 1976

Poglejmo si z istega zornega kota tudi Plemelja. Rastlinja, ki ga riše, ni videl in ga glede na svoje doživljanje preoblikoval, njegovo rastlinje je simbolično. Bodice, kača, ki se prikaže iz rastlinja, nabrekle oblike rastlinja, ki jih občutiš kot prebujanje spolnosti, vse to so simboli. Njegovo slikarstvo deluje ekspresivno. Ima pa točno določen pogled na svet, tudi simbolika in likovni izraz ostajata ves čas ista.

Kot je v povedanem že nakazano, se slovenski naivci razlikujejo od jugoslovanskih tudi po likovnem izrazu.

Generalic je svoji preprosti, a veliki duši našel ustrezen likovni izraz. Oblike

KULTURA
Rast 3/1991

Milena Režun
JE SLOVENSKA NAIVA
RES NAIVA?

so ljubke v svoji poenostavljenosti, uporablja žive barve... A njegovo preoblikovanje sveta ostaja v mejah realizma tudi v oblikovnem smislu. Gre samo za poenostavljanje. Pri Slovencih so večinoma oblike ekspresivne. Izrazit primer je Repnik.

Anton REPNIK: iz ciklusa Samorastniki, olje na platno, 1975

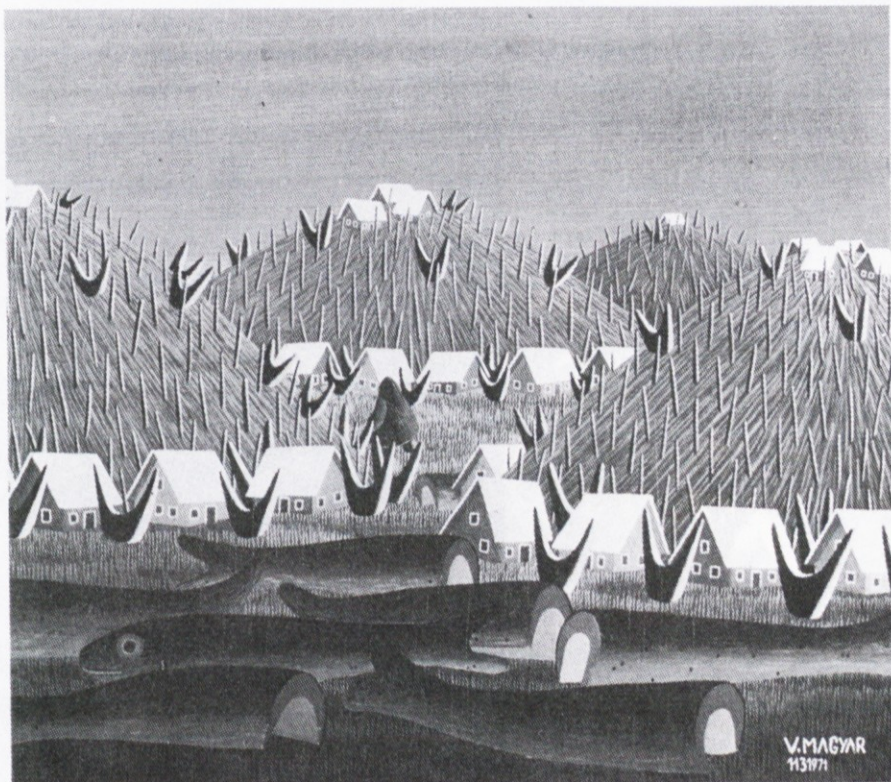
Njegovi ljudje so namenoma oblikovani okorno. Imajo velike roke, velika stopala, grobe poteze. To so kmetje in delavci težaki. A ti okorni ljudje z velikimi klobuki imajo sinje oči, žalostne, nežne, polne hrepenjenja. Govorica telesa je očitna. Poduhovljene so tudi barve: so simbolične in se spreminjajo odvisno od sporočila in razpoloženja.

Ne moremo seveda reči, da ekspresivnega likovnega izraza v jugoslovanski naivi ni, ni pa tako izrazit in tako pogosto prisoten kot v slovenski skupini. Poglejmo si Magyarjev svet. Iznašel je poenostavljene oblike dreves, ljudi, vsega, kar ga obkroža. Zdi se, kot da stvari prikazuje kot znake. Svet zreducira na tisto, kar je zanj bistveno. Uporablja tudi veliko simbolov (petelin, človek s krili, gola ženska ob vznožju gričkov). Hrepenenje je v njegovih slikah prikazano simbolično, ne pripovedno. Njegove barve so kot pri Repniku izrazito ekspresivne. Po odhodu iz Čateža, kjer je nekaj let služboval kot učitelj, se je

KULTURA
Rast 3/1991

Milena Režun
JE SLOVENSKA NAIVA
RES NAIVA?

njegov barvni svet čisto spremenil. Živahno zeleno in rdečo barvo sta zamenjali umirjena zelena in modra.

Viktor MAGYAR: Beg pred smrtjo,
olje na lesu, 1971

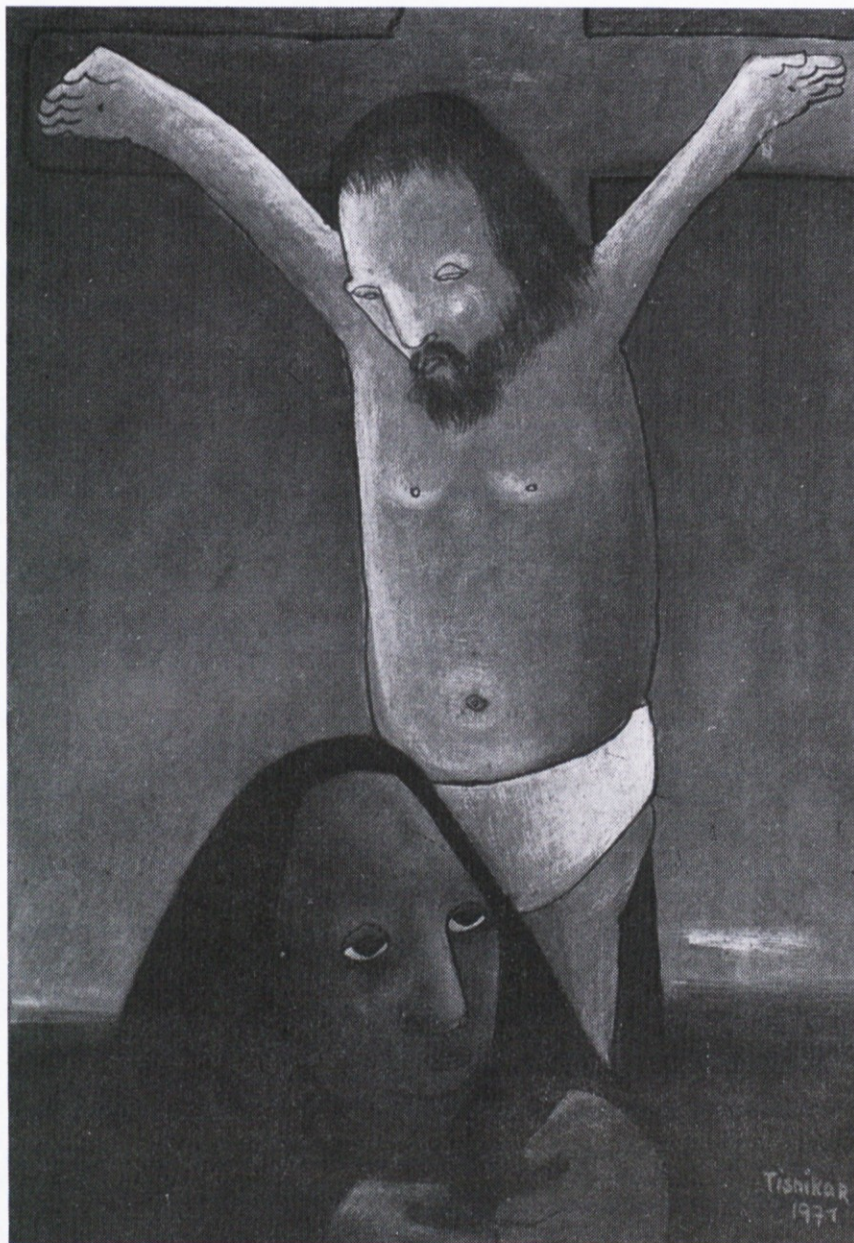
Boris LAVRIČ: iz cikla Moj svet
planetov, olje na steklo, 1975

KULTURA
Rast 3/1991

Milena Režun
JE SLOVENSKA NAIVA
RES NAIVA?

Lavričev svet je sanjski, fantazijski. Njegovi ljudje hrepenijo po neznanem: na čudnih, letečih pticah plavajo po vesolju, vsi nekam otožni. Njegove ptice so simbolične, ravno tako ženski liki. Simbolične so tudi barve, ljubi rdečo in vijoličasto. Pravi, da mu rdeča predstavlja ogenj, ki gori v vsakem človeku. Zopet smo priča popolnoma oblikovanemu notranjemu svetu posameznika in samosvojemu likovnemu izrazu.

Jože TISNIKAR: Razpelo, olje-
tempera, 1971

KULTURA
Rast 3/1991

O Tisnikarju so deljena mnenja, ali je prav, da ga uvrščamo med naivo, ali ne. Nekaj časa je v trebanjski galeriji razstavljal, potem ni želel več. Posebno njegov likovni izraz kaže na to, da spada v ta krog, seveda v vrh vsega, kar je v tem krogu nastalo.

Glavna tema njegovih slik je smrt. Govori nam o prepadu med svetom živih in mrtvih, o hrepenenju, strahu, bolečini in skrivnosti, ki je zvezana s smrtjo. Njegova modrozelena barva je simbolična.

Milena Režun
JE SLOVENSKA NAIVA
RES NAIVA?

Lucijan REŠČIČ: Drobec noči, olje
na steklu, 1984

KULTURA
Rast 3/1991

V tem krogu ne smemo pozabiti omeniti slikarja Lucijana Reščiča. Njegov skoraj dosledno fantazijski svet je poln simbolike. Simbolični so ptiči, ki hrepnijo po dvigu v višave, pa največkrat obležijo izmučeni na tleh, simbolične so rdeče češnje in prezreli šopki grozdja, pa tudi stare čipke, ikone, stare knjige, ki nam prinašajo simboliko nečesa davnega, minulega... Tudi Reščič je sam ustvaril svojo simboliko, pojavlja se vedno znova in ravno preko nje doživljamo njegov svojski, osebni svet, ki je poln hrepenjenja, nostalgije in želje po popolnosti. Ravno ob Reščiču se mi poraja misel, da je svet naivcev lahko zelo osebni, zelo intimen in da je v njem zelo malo prostora za tisto splošno doživljanje nekega zgodovinskega trenutka.

Z velikim veseljem bi lahko govorila tudi o slikarstvu Peterneljev, Grete Pečnik, pa tudi o slikarstvu Borisa Žoharja. V tem razmišljanju se bom temu izognila, ker menim, da posebno prvi trije bolj ustrezajo tistemu ožjemu pojmu naive. Določene značilnosti, ki sem jih ugotavljala pri že omenjeni sku-

Milena Režun
JE SLOVENSKA NAIVA
RES NAIVA?

pini, pa gotovo veljajo tudi za Borisa Žoharja. Res da nam s slikanjem kurentov prikazuje tudi stare slovenske običaje, ki so odganjali temačne sile mrzle zime in naznanjali prihod pomladi, vendar so kurenti pri njem tudi določen simbol. Ne gre za slikanje vidnega, s svojimi kurenti nas slikar popelje tudi v svoj notranji svet. Ob teh slikarjih se mi vsiljuje tudi vprašanje, kdaj je naiva umetnost.

Boris ŽOHAR: Ob ognju, olje na platnu, 1981

To vprašanje je pri naivi še posebej prisotno, saj je prav iz komercialnih nagibov nastalo ogromno število zelo povprečnih del...

Vsebinsko in oblikovno mora biti naivec originalen. Ustvariti mora svojo simboliko, svojo likovno govorico. Tudi naivcu ne moremo odpustiti tehnične okornosti, svoj oblikovani izraz mora tako obvladati, da mu ne predstavlja nikakršne ovire. Lahko gre pri naivcu za hoteno okornost, poenostavljanje, okornost pa ne sme obstajati zaradi neobvladovanja likovnega izražanja. Isto velja za barvni svet. Barva pri naivcih govori, je ekspresivna.

Preden zaključim s svojim zelo osebnim sprehodom po slovenski naivi, bi morala dodati še tole.

Delala sem primerjave predvsem z Generaličevim krogom. Zakaj? Ker je bil do sedaj to nekako ustaljen pojem naive in smo z njim obremenjeni tudi v našem prostoru. Obšla sem nekatere znane naivce, ki ne sodijo v »hlebinsko šolo«, pa so po svojem izrazu zelo blizu slovenski skupini. V mislih imam Rabuzina, Lackoviča...

In še nekaj. Kadar pišem o nekem pojavu, tokrat je to naiva, mislim vedno na najboljše stvaritve, ki nosijo to ime. Zato govorim tudi o filozofiji, o globljem dojetanju sveta, kar se na videz ne sklada s pojmom naive. Kot primer lahko navedem Generaliča, ki kljub preprostosti in enostavnosti lahko veliko pove... Literature o slovenskih naivcih kot neki celoti ni. Še preveč pa je napisanega o jugoslovanski naivi, kjer Slovenci večinoma niso zastopani.

Judita Podgornik NARODNI DOM V NOVEM MESTU

(Prvo leto gradnje skozi oči dopisnika Slovenskega naroda)

Mogočna stavba sredi Novega mesta, danes nekoliko skrita očem meščanov, ki na zunaj daje vtis zapuščenosti in pozabljenosti, je ob svojem nastanku in dokaj let za tem igrala pomembno vlogo v političnem, kulturnem in družbenem življenju Novega mesta.

Narodni dom je bil zgrajen zaradi potrebe novomeške čitalnice po lastnih prostorih. Čitalnica je namreč že od samega začetka gostovala v novomeških gostilnah, kjer pa za njeno kulturno-prosvetno in politično delovanje niso bili najbolj primerni pogoji.

Čeprav je o novomeški čitalnici ohranjenega dokaj gradiva, za gradnjo Narodnega doma tega nikakor ne moremo trditi. Ohranjeni so samo posamezni dokumenti, ki ne nudijo celotnega pogleda na potek gradnje, saj se večina ohranjenega gradiva nanaša predvsem na denarne težave, s katerimi se je srečevala čitalnica pri gradnji lastnega doma. Zato moramo pri našem delu poiskati tudi druge vire, ki nam dajejo vpogled v takratni čas in dogajanje. Eden izmed takih virov je takratni tisk, ki nam ob vztrajnem listanju in prebiranju pove marsikaj, kar bi drugače ostalo skrito. Ob listanju takratnega dnevnika Slovenski narod sem v izvodih iz leta 1873 naletela na serijo člankov o gradnji Narodnega doma v Novem mestu. S pomočjo le-teh in že prej znanih podatkov bom poskušala slediti gradnji doma skozi leto 1873, ko se je gradnja slavnostno začela.

Do leta 1873 v Slovenskem narodu ne zasledimo člankov o načrtih za gradnjo Narodnega doma. Objavljeno je le nekaj člankov o dogajanju v Novem mestu in okolici. Poročila iz tega dela slovenske dežele so bila očitno redka, saj neznan poročevalec v Slovenskem narodu (dalje SN) z dne 3. januarja 1873 v članku O narodnosocialnih razmerah v Novem mestu toži, da že dolgo ni zasledil v nobenem slovenskem listu ničesar o dogajanju na tem koncu dežele. V že prej omenjenem članku poročevalec pravi, da je čitalnica, ki je bila še pred časom ena najbolj delavnih in znanih, zamrla. Vzrok temu je po njegovem mnenju predvsem izguba prostorov, do česar je prišlo »... po spletkah nekaterih tukajšnjih nemškutarjev...« Zaradi tega se je morala čitalnica umakniti »... v pretesno domovanje, kjer ni mogoče napravljati nobenih veselíc za več deležnikov....«

Novomeška čitalnica je nekaj časa gostovala v prostorih gostilne »Pri kroni« na Glavnem trgu, katere lastnik je bil Anton Hočevnar. Ko je Hočevnarjev brat, krški bogataš in nemškutarski kandidat Martin Hotschewar izgubil na volitvah, je lastnik gostilne »Pri kroni« odpovedal gostoljubje čitalnici.

O prvih namenih za gradnjo Narodnega doma lahko preberemo v Slovenskem narodu šele 3. januarja 1873. Takrat je bilo objavljeno poročilo o seji čitalničnega odbora, ki je bila 8. decembra 1872 (SN, 5. 12. 1872). Na seji naj bi izvolili nov odbor, ki naj bi vodil čitalnico skozi prihajajoče leto. Zaradi sprejetih sklepov na seji je poročevalec 3. januarja 1873 optimističen in piše:

»Ravno kar novoizvoljeni čitalnični predsednik g. dr. Bučar zares neumorno dela vse napore, da bi naš narodni zavod čim prej se prebudil iz medenja. In morem za gotovo poročati, da je čitalnični odbor sprejel sklep, katerega uresničenje že v nekaterih mesecih bode učinilo, da bode novomeška, za vso dolensko stran prevažna čitalnica na novo oživljena na svojem lastnem domovanju živahneje delovala in napredovala.«

O načrtovani novogradnji so z velikim navdušenjem govorili tudi na novoletni zabavi, ki jo je čitalnica priredila 31. decembra 1872 (SN, 2. 1. 1873). Zabava je po navedbi poročevalca imela mnogo udeležencev, višek pa je dosegla z

Milena Režun
JE SLOVENSKA NAIVA
RES NAIVA?

govorom predsednika, v katerem je le-ta vsem prisotnim naznanil »...preimeniten korak, katerega je čitalnica baš te dni storila na potu napredka...« in zaključil svoj govor zelo optimistično »...in prej ko v enem letu bomo Novo-meščani med vsemi Slovenci prvi imeli svoj »narodni dom«.

Čitalnica je že konec leta 1872 kupila gradbeno parcelo v Novem mestu v vrednosti 1300 gld. (SN, 2. 1. 1873). Meseca marca 1873 pa je kupila še eno hišo v vrednosti 2.000 gld. Vendar nam dopisnik ne posreduje podrobnejših podatkov o tem nakupu (SN, 21. 3. 1873).

Narodni (Sokolski) dom v Novem mestu (iz fototeke Dolenjskega muzeja)

KULTURA
Rast 3/1991

Vseskozi se v poročilih pojavlja problem financ in njihovega zbiranja. Začetna predvidena sredstva so bila med 6 in 7.000 gld. (SN, 4. 1. 1873). Vendar se je ta številka vseskozi in hitro spreminjala. Že v začetku februarja 1873 se je dvignila na 8 do 10.000 gld. (SN, 1. 2. 1873), v avgustu pa je znašala že med 25 in 30.000 gld. (SN, 10. 8. 1873). Zato je razumljivo, da je bila že od samega začetka glavna skrb čitalniškega odbora pridobitev prepotrebnih sredstev za uspešno izgradnjo doma. Prav na to odborovo dejavnost se nanaša članek z naslovom »Način, po katerem ima zidati se novo poslopje za čitalnico v Novem mestu«, ki je bil objavljen v SN 1. februarja 1873. Obsega deset točk

in vsebuje navodila za zbiranje finančnih sredstev. Čitalnica je računala predvsem na posojeni denar svojih članov in vseh rodoljubov iz Dolenjske in drugih slovenskih pokrajin. Denar naj bi posojali tudi po obrokih, vendar ne manj kot goldinar mesečno. Dolg čitalnice bo pisan na stavbo, čitalnica pa naj bi ga začela vračati dve leti po odprtju doma. Dana je bila tudi možnost darovanja sredstev. Vsakdo, ki bi daroval najmanj 25 goldinarjev, se bo kot ustanovnik vpisal v za to pripravljeno knjigo: Stavbeni album. Zunanji daritelji bodo s tem dejanjem postali dosmrtni brezplačni udje čitalnice. Na koncu prispevka poročevalec zaključí: »Čitalnica v Novem mestu, kot glavnem mestu cele Dolenjske Kranjske dežele je velike važnosti. Ona bode pravi naš dolenjski »narodni dom«, zbirališče narodnjakom in domoljubom. Naj tedaj slovenski rodoljubi vsega Dolenjskega podpirajo nas, da bomo srečno postavili to narodno središče. Vse slovenske časopise in glasila kakor tudi društva prosimo, naj nam z besedo in dejanjem v pripomoč bodo.«

Glede na kasnejša poročila je akcija zbiranja denarja nekaj časa kar uspešno tekla. Tako je v SN dne 21. marca 1873 omenjen grof Barbo, ki je poleg daru dal še 500 gld. posojila. Denarna podpora je pritekala od vsepovsod. Pri zbiranju sredstev so se kot zavzeti za narodno stvar izkazali tudi Topličani, saj so, kot piše SN z dne 4. aprila 1873, dali smrekov les.

Že marca je bil načrt za dom narejen. V SN z dne 21. marca 1873 ga je dopisnik podrobno opisal. Prvi komentar o načrtu je, da bo dom odlično poslopje. V pritličju naj bi bil prostor za gostilno in stanovanje za krčmarja. Zraven naj bi bile tudi sobe za goste. V prvem nadstropju naj bi bila dvorana dolga 10 sežnjev, zraven pa naj bi bili še dve svetli sobi za branje. Na vrtu naj bi bilo kegljišče in ledenica. Po opisu sodeč je bil dom v začetku načrtovan manjši, kot je bil na koncu narejen in kakršnega danes poznamo. Narodni dom so gradili po načrtu stavbarja A. Kappnerja (SN, 25. 5. 1873).

Pripravljalna dela na gradbišču so se začela konec marca (SN, 21. 3. 1873), aprila pa so zidarji že začeli zidati (SN, 25. 5. 1873). V tem dopisu je poročevalec zelo optimistično napovedoval, da bo dom v dveh mesecih pod streho. Veliko slovesnost je novomeška čitalnica priredila v nedeljo, 8. junija 1873, ko so položili temeljni kamen Narodnemu domu. Poročevalec našteje celo vrsto znanih in pomembnih mož takratnega slovenskega političnega in kulturno-prosvetnega življenja. Slovesnosti so se udeležili Navratil iz Metlike ter dr. Vošnjak in dr. Zarnik iz Ljubljane. Med slovesnostjo so v temeljni kamen položili kositrno skrinjico, v kateri je bilo ustanovno pismo in slovenski ter drugi časopisi. V ustanovnem pismu je bil na kratko popisan razvoj narodne ideje na Slovenskem in na Dolenjskem ter zgodovina novomeške čitalnice. Vse skupaj je bilo nato zazidano v temeljni kamen (SN, 10. 6. 1873). S poročanjem o tem pomembnem dogodku dopisovalec nadaljuje še v SN z dne 14. junija 1873, ko opiše dogajanje po slavnosti na gradbišču. Udeleženci slavnosti so imeli skupen obed, popoldan pa je bila veselica, ki se jo je udeležila velika množica ljudi.

Že mesec dni po slavnostni položitvi temeljnega kamna zasledimo v SN z dne 10. avgusta 1873 poročilo, ki govori o prekinitvi gradnje zaradi pomanjkanja materiala. V začetku avgusta se je gradnja sicer nadaljevala, vendar pa dopisnik poziva vse rojake od blizu in daleč, naj prispevajo sredstva za gradnjo doma. To je tudi zadnji prispevek o gradnji Narodnega doma v Novem mestu, objavljen v Slovenskem narodu leta 1873.

Gradnja doma se je nato predvsem zaradi pomanjkanja denarja zavlekla kar nekaj let. Dokončno je bil Narodni dom v Novem mestu končan in izročen svojemu namenu šele leta 1885. Kljub dolgoletni gradnji pa je bil Narodni dom v Novem mestu prvi te vrste v takratnih slovenskih deželah. Ljubljana je dobila svoj Narodni dom šele 1896, Celje 1897, Maribor 1899 in Trst 1904.

Uporabljeni viri in literatura:

1. Slovenski narod, V/1872 in VI/1873;
2. Janko Jarc, Novomeški Narodni dom, Dolenjski list, 8. 6. 1982;
3. Meta Matijević, Prvi Narodni dom v Sloveniji, Dolenjski list, 13. 7. 1989.

Nataša Petrov ILKA VAŠTE (1891–1967)

O življenju in delu

V Novem mestu, v Grmovi hiši (danes Glavni trg 30), se je 2. junija 1891 Antonu Burgerju, davčnemu pristavu, ponosnemu Slovincu in zavednemu tajniku Čitalnice, in Franji, roj. Rohrmann, rodila hči, krščena za Klotildo Franjo, ki je postala učiteljica in pisateljica. Daleč nazaj s predniki po materini in po očetovi strani sega v sloj malomeščanstva in meščanstva. Njen oče izvira iz postojnske veje Burgerjev. Burgerji so prišli s Saksonskega in se pri nas kot obrtniki razširili na Postojnskem, Gorenjskem in Ribniškem. Praded po materini strani, Miha Rohrmann, je prišel v Novo mesto kot reven potomec Uskoka, njegov sin Anton je obogatel, postal župan in osrednja osebnost dolenjske metropole. Bil je prijatelj Josefa Scheuchenstuela, moža Primičeve Julije, oboževanke Franceta Prešerna. Štel se je za pristnega Nemca. Pisatelj Janez Trdina v svojih zapiskih poroča, da je bil član nemške »Kazine« in zagrizen pristaš Nemcev. Njegova žena, ponosna Rohrmanca, Ilkina stara mama, je bila hči kmečkega priseljenca Jakoba Kralja in njegove žene Marije, rojene Kolenc z Gomil pri Mirni. Od svojega tretjega do šestega leta, ko je bil Ilkin oče predstavljen v službo v Kostanjevico, je mnogo časa preživela pri babici, kjer je bil njen drugi dom. »Lepa Rohrmanca« se je odpovedala nemčurski »Kazini« in se vpisala med članstvo Čitalnice, kar ni bilo čisto lahka odločitev za vdovo znanega nemškutarja Antona Rohrmanna. Nedvomno je veliko pripomogla k temu Ilkina prababica, znana novomeška gostilničarka Marija Kralj, nekdanja kmetica, zavedna Slovenka, ki je tudi več kot deset let imela zastonj na stanovanju pisatelja Janeza Trdina, ki se je kot politični kaznenec naselil v Novem mestu. To so bili časi, ko se je v Novem mestu utrjevalo slovenstvo in se otepalo nasilne nadvlade nemških prišlekov, posebno še zagrizenega glavarja Vestenecka. Ti časi so odmevali v hiši Ilkine stare mame in se vtisnili tudi v Ilko. Zelo rada je Ilka imela debelušno, zapovedovalno, dobrosrčno in požrtvovalno teto Mimi, ki je bila šivilja in imela učenke, ki jih je vodila na poučne sprehode v bližnjo okolico Novega mesta, kamor je jemala s seboj tudi Ilko. Kmalu zatem, ko so se Ilkini starši s Kostanjevice preselili v Ribnico, je stara mama umrla in Ilka je izgubila svoj drugi dom. V svojih dekleških letih se je v sanjah in v pogovorih s starši mnogokrat vračala v Novo mesto na nekdanji lepi dom svoje matere, kjer je nekdanj kraljevala odločna in lepa stara mama. Novega mesta potem ni videla skoraj dvajset let, vse dokler se Ilkini starši niso spet preselili v Novo mesto in je Ilka kot vdova z dvema deklicama hodila k njim na počitnice.

Osnovno šolo je začela obiskovati v Ribnici, kjer je končala drugi razred (1897–1899), nadaljevala pa v Ljubljani (1899–1905), kamor je bil oče službeno prestavljen. Ilka se spominja (Podobe iz mojega življenja), da ni bila po svoji naravi med pohlevnimi ljudmi, ampak že kot otrok odločna in uporna, a tudi nežno čuteča, saj pravi, da ji je bila smrt najljubšega bratca Tončka »prvi neusmiljeno trd udarec, ki mi ga je življenje surovo primaknilo«. Med mladostniškimi prijateljstvi sta bili zvesti in zaupni prijateljici s skupnimi zanimanji za življenjsko važna in človeško resna vprašanja z Adelo Bock, hčerko železniškega uradnika, dokler nista bili na višji dekleški šoli v različnih oddelkih. Ker je bila po tedanjih predpisih premlada za vstop na učiteljske (do predpisane starosti 15 let ji je manjkalo še osem mesecev), je v šolskem letu 1905/6 obiskovala višjo dekleško šolo. To je bil zavod, namenjen višji izobrazbi meščanskih deklet, ki se jim ni bilo treba pripravljati na poklic. V tem letu je Ilka prijateljevala s Pavlo Knezovo, Miro Pintarjevo in Elzo Sossovo. Ustanovile so list »Z visokega Parnasa«, ki ga je ilustrirala Mira (njena teta je bila slikarka Ivana Kobilica), ostale tri pa so prispevale literarni del, Ilka pesmi.

Božidar JAKAC: Ilka Vašte, 1956

Bolj kot k učenju jo je družčina potegnila k uprizoritvi igrice na Pavlinem vrtu, popustila je v učenju, in oče je sklenil, da Ilko jeseni vpiše na učiteljsko, da bi čimprej prišla do kruha. Še ko je bila na višji dekliški šoli, jo je učila slikanja umetnica Ivana Kobilica, ki ji je posvetila posebno pozornost; povabila jo je v svoj atelje, kjer jo je posebej poučevala in kjer je lahko občudovala in se poglobila v njene umetnine. Ko je hodila na učiteljsko, je bila njena največja želja študirati slikarstvo na akademiji. Starši so že študirali brata, zato ne bi mogli še nje šolati v Münchnu. V svoji avtobiografiji je zapisala, da jo je sprva slikarstvo bolj zanimalo kot pisanje in da ji je bilo hudo, ker se ni mogla slikarsko izobraziti. Prof. A. Funtek, pesnik, dramatik in prevajalec, je bil njen profesor slovenščine in nemščine ter razrednik. Dal ji je veliko pobude in poguma. Njegove besede »Od vas še veliko pričakujemo« so šle z njo, zvenele v njej in odzvala se jim je. V študij se je strastno zagnala v tretjem in četrtem letniku. Pritegnile so jo knjige, veliko je brala in si tešila pohlep po znanju. Hodila je po knjige v knjižnico Splošnega ženskega društva in si kupovala reklamke. Knjige so ji pomagale iz raznih duševnih stisk in dvomov. Delala si je izpiske ali zapisala vsaj naslov prebranih knjig. Beležnico iz tistega časa je ohranila. Slavni svobodomiselní avtorji Wundt, Häckel, Rousseau, Renan in drugi so imeli nanjo vpliv, zanimala so jo poljudnoznanstvena dela iz zbirke Kosmos, zgodovinska dela, potopisi, monografije slavnih slikarjev in literarna dela. Zgodovinsko pripovedništvo jo je še posebej pritegnilo. Že kot dvanajstletnica se je navduševala nad Sienkiewiczem. Kasneje se je ob Finžgarjevem romanu Pod svobodnim soncem (prvič izšel 1912), zamislila in ogrela za našo davno preteklost in davne prednike. Marji Boršnikovi je v pogovoru dejala, da je takrat zasnovala trilogijo Zaklad v Emoni, Svet v zatonu in Mejaše. V treh desetletjih je to zamisel tudi uresničila, vendar je najprej izšel tretji del Mejaši (1923), »povest iz davnih dni« o tolminskih Slovencih in njihovih bojih z Langobardi v osmem stoletju. Prvi del Zaklad v Emoni ni izšel v knjižni obliki, ampak je izhajal v Razorih, listu za odraslo mladino (1933, 1933/34 in 1934/35), z njenimi ilustracijami. Obravnava naselitev Slovencev v šestem stoletju v novi domovini, kjer so stari naseljenci že razdeljeni na gospodarje in sužnje. Drugi del trilogije, Svet v zatonu, ocenjen kot umetniško najboljši del trilogije, je izšel šele leta 1953. Upodablja pa čas, ko je stari svet bratstva naših prednikov propadal in se je moral ukloniti suženjsko-posesniškemu.

Po končanem učiteljsku si je želela ven iz tesne družinske ograde, ven iz mesta, za učiteljico na kmete in pisati, slikarstvo je dokončno pokopala. Prvo službeno mesto je dobila v vasi Krašnja, kjer je bila suplentka 1910–11, nato 1911–12 na Jesenicah in na Breznici pri Žirovnici. V Krašnji je začela pisati svoj prvi »roman«, ki ga ni nikoli dokončala, po naključju se ga je ohranilo nekaj listov, ostalo je zažgala. Zatem je učiteljevala v Trstu sedem let, od 1912 do 1919 in leta 1912 je opravila strokovni izpit. V Trstu ji je bilo vseč šolsko in izvenšolsko delo, »bratsko vzdušje, ki nas je v Trstu vse oklepalo kakor eno samo veliko družino«. Tu se je poročila z učiteljem Avgustom Vaštetom, po rodu iz Zagorja ob Savi. Pridobil si jo je z odločnim in uglajenim nastopom, pa tudi z ganljivo usodo zgodnje popolne zapuščenosti. Veliko je nastopal kot solist (bariton) ali spremljevalec na klavirju. Bil je povsod priljubljen, imel je humoristični pripovedovalni dar. Ilko je pritegnil v družbo planincev. Poročil (1914) ju je planinec župnik Aljaž na Dovjem. V Trstu je doživela srečo velike ljubezni in njen nenadni konec zaradi moževe prezgodnje smrti (1918). Italijani so zasedli Trst, zaradi osebne nesreče je bila duševno in telesno strta in odselila se je s hčerkicama v Ljubljano. Kako se je rešila iz te razrvanosti, piše: »Le počasi in po dolgih letih vztrajnega boja sem se spet prikopala do miru, ki ga podari človeku edinole večno zvesta lepota narave in ljubezen do otrok

lastne krvi, največ pa — delo.« (Podobe iz mojega življenja, str. 73) Vzela je v roke aritmetiko in algebro in se odločila za izpit iz matematične skupine (matematika, risanje, opisna geometrija in pedagogika) za meščanske šole, ki ga je opravila 1921. Šla je v polletni tečaj za državno računovodstvo po nasvetu očeta, ki jo je kot vedno razumel, vendar izpita ni šla delat. Nagnjenost do učiteljskega poklica je bila močnejša, delo z ljudmi bolj ustvarjalno, po njenih besedah je imela po naravi vzgojiteljski dar. Od 1919 do druge svetovne vojne je poučevala na I. mestni dekliški meščanski šoli, od 1945 na III. državni moški gimnaziji, od 1947 na VI. gimnaziji, leta 1949 se je zaradi bolezni upokojila. Poučevala je matematiko, nemščino in risanje, nekaj let tudi opisno geometrijo. Po potrebi še zgodovino, ki je bila njen pisateljski konjiček. Z uspehom je poučevala nemščino. Z mladino je delala iz resničnega veselja do vzgojiteljskega dela.

Pisateljvati je začela z dvajsetimi leti v Krašnji, svoje kratke prvence je objavila v Trstu, in sicer podlistke v Edinosti 1916. Še v Trstu je napisala in ilustrirala Pravljice, svojo prvo knjigo, ki je izšla 1921 v Ljubljani. Knjigo zaključuje pripovedka s soških planin. V pogovoru z Ivanom Skuškom pravi: »K svoji prvi knjigi sem sedla s patriotičnimi čustvi. Šlo je za zemljo ob Soči, morda me je prav ta okolnost za vse življenje napolnila z imperativom: piši o tisočletnih pravicah Slovencev do svoje zemlje.« Najbrž ji je tudi krivično razkosanje slovenskega ozemlja po prvi vojni nakazalo nadaljnjo pisateljsko pot. V Mejaših (1923), je s širokom zamahom obdelala naseljevanje Slovencev po Brdih. Hotela je dokazati naše pravice do zemlje, ki so se je Lahi krivično polastili, kar jo je potrla in peklo.

Zamikala jo je baročna Ljubljana. Iz zanimanja za umetnine in njihove stvaritelje je napisala Umirajoče duše, roman o nežnočutečem slikarju Metzingerju in o precej manj rahločutnem, a umetniško velikem kiparju Francescu Robbi. V romanu obravnava umetniška prizadevanja ljubljanskih kiparjev Misleja in Robbe ter slikarjev Jelovška in Metzingerja in vpleta svoja razmišljanja o umetnosti. Delo je izšlo 1929. leta, vinjete je narisala sama.

Z romanom Vražje dekle, ki je izšel 1933 pri Vodnikovi založbi v Ljubljani, je doživela uspeh. Pobudo za roman o glavni junakinji Mariji Trošt ji je dal izpisek iz kronike kapucinskega samostana v Krškem. Gre za motiv sežiga nedolžne »čarovnice«. Dogajanje poteka na Valvasorjevem Bogenšperku in v Krškem. Ta zgodovinski roman iz Valvasorjevih časov je doživel ponoven izid leta 1979. V ospredju je junakinja, ki prerašča okolje s svojo duševno razvostjo in plemenitostjo.

Ko je končala Vražje dekle, je bila že sredi študija za Roman o Prešernu, istočasno pa je pisala za Razore zgodovinsko povest Zaklad v Emoni, ki jo je zasnovala že pred leti kot prvi del trilogije o Slovenih. Delo ji je postalo strast. Roman o Prešernu je snovala s pravo naslado, Prešeren ji je bil že dolga leta kakor najdražji prijatelj. S študijem njegove dobe je zapolnjevala vrzeli v znanju.

Delo jo je pritegnilo in vso zavzelo. Tri leta je porabila za študij, leto dni za pisanje in še leto dni za »piljenje«. Ponudila ga je Modri ptici, Slovenski Matici, nazadnje pa izdala v samozaložbi leta 1937 in z ilustracijami E. Justina. Izšel je v 2500 izvodih, kar pred vojno ni bila majhna naklada, razprodan je bil leta 1943.

Do letos so izšli še štirje ponatisi Romana o Prešernu, in sicer pri Lipi Koper 1958, pri Državni založbi Slovenije pa 1962, 1965 in 1975. Sama je Roman o Prešernu dramatizirala in pod naslovom Visoka pesem ga je 8. februarja 1941 uprizorilo ljubljansko Šentjakobsko gledališče. Ponovna uprizoritev je bila leta 1946 na Šentjakobskem odru. 1953 pa je izšla Visoka pesem v Knjižnici ljudskih iger.

Ko so tiskali Roman o Prešernu, je že začela zbirati gradivo o Vodniku in njegovi dobi. Nastala je povest Rožna devica (La Rosière), ki se dogaja v 19. stoletju, v času Napoleonove Ilirije in pesnika Vodnika, ki se je razočaral v obetih po pravici in svobodi pod Napoleonom. Izšla je 1940 pri Vodnikovi družbi.

Pred vojno si je Vaštetova ustvarila sloves pisateljice biografskih in zgodovinskih tekstov z Romanom o Prešernu in zgodovinsko povestjo Vražje dekle. Po vojni je svojo pisateljsko usmeritev nadaljevala z zgodovinskimi romani Upor, izšel 1950, napisanega pa je imela razen zadnjega poglavja že pred okupacijo; Svet v zatonu, izšel 1953, zgodovinsko-družinski roman Gričarji, izšel 1956, in biografskim romanom Izobčenec, izšel 1960.

Svoj pisateljski opus je zaključila z edinim osebnoizpovednim proznim delom, s spomini Podobe iz mojega življenja (1964). Rodno Novo mesto je središče romanov Gričarji, Upor in Izobčenec. Časovno sega v Gričarjih v 15. stoletje in opisuje reformacijsko in protireformacijsko gibanje v Novem mestu, pri čemer široko oriše zgodovinski okvir, hkrati pa nastanek, rast in izginjanje rodu Gričarjev. V Uporu seže v 19. stoletje, v čas Ilirskih provinc. Gre za upor proti francoskim okupatorjem, ki ga organizirajo fevdalci, vendar zaradi svojih interesov upornike prepustijo Francozom. Junakinja romana je zgodovinsko izpričana oseba Izabela Langer z gradu Pogance, ki je bila po virih (družinska kronika) izreden človek – ponosna, izobražena, lepa žena, energična, trda do sebe in do drugih. Izobčenec je roman o pisatelju Janezu Trdini v novomeškem obdobju (1867–1905), vendar z upoštevanjem njegovega celotnega življenja. Pobudo, naj se loti Trdinove biografije, je najbrž dal Bogo Komelj ob podelitvi Trdinove nagrade, ki so ji jo Novomeščani dali za Upor leta 1955. Polna spominov iz otroštva, spominov na pripovedovanja staršev in tet, poznala je več ljudi iz časov proti koncu Trdinovega življenja in začeli so se ji oblikovati prizori in osebe v domišljiji. Vendar ima delo močno dokumentacijsko podlago – preštudirala je Trdinove zapiske, beležke in korespondenco Trdinovih prijateljev in znancev, pregledala članke v revijah, odkrila zanimivo arhivsko gradivo, obiskala kraje, koder je hodil Trdina, dobila dragocene podatke od Trdinovega prijatelja Vladimira Vojske in se oprla na opombe Janeza Logarja k izdaji Trdinovih del. Roman je pisala leto dni, tipkanje, korekture in »piljenje« je vzelo spete leto dni, še leto pa, da ga je založba dala v tiskarno.

Za zgodovinske povesti in romane so ji dale pobudo predvsem zgodovinske osebnosti ali zgodovinski dogodki. Potem se je lotila raziskovanja dobe, ki jo je nameravala opisati, raziskala je vse družbene in politične silnice, ki so odločilno vplivale na dogodke. »Če le morem, skušam ujeti zgodovinske osebe in zgodovinsko izpričana dejanja«, je dejala v razgovoru z Marjo Boršnikovo. ...»meni se zdi važnejše življenje, kakršno se je odigravalo v resnici, od tistega, ki se plete po mojih možganih.« V tem pozitivističnem načinu pisanja pa dihata tudi toplo zanimanje za starinsko in lepo ter slikovito upodabljanje stare noše, pohištva in predmetov. Pisateljico očlikuje spretna in živahna fabulistika, skrbno zbrane podrobnosti kulturno-zgodovinskega gradiva pa prevladujejo nad problemskim osvetljevanjem in ustvarjalnim navdihom. S svojimi deli, v katerih je širokemu krogu bralcev odkrivala in oživila narodno, literarno in umetnostno preteklost in osebnosti, je v kulturnem in sociološkem pogledu bistveno doprinesla k razgledanosti in duhovni prebuji.

Danes na knjižnem trgu ni naprodaj njenih del. Umirajoče duše so izšle pred 62. leti, Upor pred 41. leti, Gričarji pred 35. leti, Izobčenec pred 31. leti. Najbrž je v teh nekaj delih kaj zanimivega in lepega tudi za današnje čase, okuse in rabo.

Literatura:
Slovenski biografski leksikon, zv. 14, 1991, geslo Vašte (Waschte) Ilka.
Ilka Vašte. Podobe iz mojega življenja, 1964.
Marja Boršnik: Imamo svojo zgodovino!
(Pogovor z Ilko Vaštetovo). Nova obzorja 1956.
Ivan Skušek: Sem in ostanem ljudska pisateljica. Knjiga 1954.

Ivan Godec VALVASOR IN MI

Janez Vajkard Valvasor, reprodukcija po Mirku Ruplu iz Slave vojvodine Kranjske

Lahen veter se igra v zelenih vejah lipovega drevoreda pri gradu Bogenšperk. Spomin se vrne daleč nazaj v čas, ko je tu živel Janez Vajkard VALVASOR. Dvajset let svojega življenja je na Bogenšperku delal in tako soustvarjal pomemben del bogate kulturne zakladnice Slovencev. Pogled počiva na Kostrevniški dolini, lepo se vidi Liberga; za njo je danes že zgodovinska vas Tisje. Nad gradom je Javorje, za njim Šentvid in dobro poznana Stična. Na drugo stran se sluti Šmartno; manjši grič pa skriva Litijo. Iz grajskih stolpov najde pogled precejšen del slovenskih planin.

Tu, na tem lepem kraju, bogatem preteklosti, zbežijo misli v danes in jutri in v bodočnost. Nočejo se ustaviti. Gredo dalje in naprej. Sedanje aktualno govorenje o Evropi in nas je na Bogenšperku skoraj nepotrebno. Najzaslužnejši med lastniki gradu je bil baron Janez Vajkard VALVASOR, nemški vitez italijanskega rodu, ki mu ni bilo premalo ukvarjati se z življenjem in delom, s kulturo in navadami na Kranjskem, Gorenjskem, Primorskem, Dolenjskem, Krasu, Istri in drugod. Njega že pred 300 leti in več niso zadržale meje. Spoznal je skoraj vso Evropo. Dotaknil se je celo Afrike. Bil je svetovljan svojega časa. Premajhna mu je bila posest in z dediščino kupljen grad. Ni ga zadovoljila lepota pokrajine na meji med Kranjsko in Dolenjsko. Tudi družina in veliko število otrok nista zaustavila njegovih želja po novem in nepoznanem, še neraziskanem. Od mladih nog pa vse do Abrahamovih let je nenehno odhajal; sprva blizu, nato pa vse dlje. Vedno se je vračal, da se odpočije od poti, uredi vtise, zbere in zapiše nova spoznanja. Leta med 1671 in 1691, ki jih je preživel tu, na Bogenšperku, smemo šteti za njegova najuspešnejša leta.

Še sodobniku po tristo letih ni prav lahko razumeti, zakaj in čemu je bil tako drugačen. Zavestno je izbiral težjo pot. Ni mu bilo za široke ceste, na katerih se vedno ve, kam peljejo. Izbiral je strme steze in globoka brezna. Med tedaj njo gosposko je veljal za cenjenega čudaka. Povsod je bil dobrodošel in vendarle drugačen od drugih. Komu, razen takšnemu človeku, bi takrat uspelo napisati toliko knjig, kot jih je on? Tudi izdal in založil jih je sam. Pravkar smo se spominjali tristoletnice izdaje Slave vojvodine Kranjske. To je bil podvig brez primere v takratnem času. Zbrano gradivo je enkratno delo, ki ga njegovi sodobniki niso mogli prav razumeti. Za vsa obdobja do danes je Die Ehre des Hertzzogthums Crain bila in ostala redek vir za proučevanje zgodovine in etnografije pa tudi drugih ved Valvasorjevega časa in tudi časa pred njim. Del vsebine tega bogatega dela je prevedel Mirko RUPEL. Znano je pod imenom Valvasorjevo berilo in je bilo večkrat ponatisnjeno. Celotno delo pa čaka, da se bo našel junak, ki bi ga zmozel prebuditi v naš slovenski jezik. Seveda je jasno, da bi se morala tega dela lotiti večja skupina strokovnjakov, kar bi zagotovilo končni uspeh. Ob tristoletnici Slave je bilo rečeno, da to ni mogoče storiti na hitro in da bi bil primeren rok za to zahtevno nalogo tristoletnica njegove smrti. Grozljivo hitro se bliža tudi ta obletnica. Upajmo! Nehote se mi vsiljuje primerjava med duhovno močjo in vseh drugih vrst moči, ki jih je takrat Valvasor zmozel za Slavo in današnjo stvarnostjo, ki ima tako nazarenške težave celo s prevodom. A kaj bi: kdor je zmozel čakati tristo let in pri tem ostal dokaj svež, bo slej ko prej preživel še kakšno leto več.

Vprašujem se, kaj je bilo tisto, kar je Valvasorja iztrgalo iz njegovega časa in ga vodilo daleč od vsakdana. Znanstveno proučen in strokovno trden popravek nekega dokaj razširjenega mnenja o delu Valvasorja je zapisal Branko Raisp v bogati knjigi Kranjski polihistor J. V. Valvasor.

»Za Valvasorja je značilno mirno in resno razpravljanje o pojavih, s tendenco, da razloži stvari po naravni poti, tudi če pojav presega njegovo izkustvo ali

Ivan Godec
VALVASOR IN MI

širše izkustvo tedanjega časa.« In še: »Valvasor popusti praznoverju šele tedaj, če ne najde drugega izhoda.« Vzgibi za novo, nespoznano, so seveda bili v njem samem; mnogo so pripomogla potovanja po svetu, a zelo pomemben delež imajo knjige. Imel je eno redkih velikih knjižnih zbirk na Kranjskem. Bile so njegove prijateljice in v marsičem tudi vodnice. V njih je očitno našel uteho in hkrati slo po novem.

Bilo je že zapisano, da je takrat, ko so knjige odpeljali v Zagreb, dejal, da mu je bilo tako, kot da so odnesli del njega samega. Naš odnos do knjige in sploh pisane besede kaže primerjati z Valvasorjevim odnosom do tega dela kulture naroda.

Doprsni kip Janeza Vajkarda Valvasorja je delo akad. slikarja Zlatka RUDOLFA iz Litije

KULTURA
Rast 3/1991

Janez Vajkard VALVASOR se je rodil maja 1641 v Ljubljani, umrl pa septembra ali oktobra 1693 v Krškem. Čez dve leti bomo lahko spet opravili obračun našega odnosa do njegovega dela in nas samih.

KOLESARSTVO V NOVEM MESTU OD 1897 DO 1991

Velociped. Negativ hrani Tehnični muzej Slovenije v Ljubljani (iz fototeke Dolenjskega muzeja)

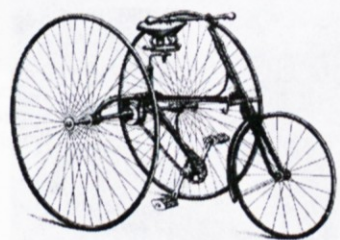

Fig. 4. Otipper.

Trokolo. Negativ hrani Tehnični muzej Slovenije v Ljubljani (iz fototeke Dolenjskega muzeja)

V drugi polovici 18. stoletja je Ignaz Trexler iz Graza zgradil vozilo, ki ga je voznik porival naprej z nogami in je ob ugodnih pogojih dosegal hitrost konja v teku. To bo bili prvi začetki razvoja kolesa in v 19. stoletju so jih že množično izdelovali. Kolo je postalo pomembno prevozno sredstvo, kaj kmalu pa so se najbolj navdušeni začeli ukvarjati s kolesarstvom kot ljubiteljsko dejavnostjo in v drugi polovici 19. stoletja so že prirejali dirke.

Kaj pa kolesarstvo v Sloveniji in v Novem mestu? Prebivalstvo v slovenskih pokrajinah je bilo konec 19. stoletja in v začetku 20. stoletja politično in narodnostno raznoliko, kar se je odražalo tudi pri ustanavljanju športnih društev. Prvo kolesarsko društvo na Slovenskem so ustanovili 1885 v Ljubljani Nemci. To je delno pospešilo ustanovitev slovenskega kluba leta 1887 v Ljubljani. Ljubljani so sledila druga mesta in ustanovljenih je bilo več slovenskih kolesarskih društev. V Trstu, Gorici in v Mariboru so imela kolesarska društva izrazito politični značaj, kar se je odražalo v vseh akcijah. Njihove dirke so se vedno razvile v manifestacije tamkaj živčih Slovencev, zato so oblasti vedno zavlačevale z izdajo dovoljenj za prireditve slovenskih kolesarskih društev.

Kolesa so se zgodaj pojavila tudi na Dolenjskem, zlasti v mestih. Nakup kolesa je bil precejšen izdatek, zato se je kolesarstvo najbolj širilo med obrtniki in njihovimi delavci.

Kolesarji in konjeniki v Podhosti leta 1933. Negativ hrani Dolenjski muzej

1

1. junija 1897 so se najbolj navdušeni novomeški kolesarji zbrali v gostilni Jelenc v Bršljinu in ustanovili **Klub dolenjskih biciklistov v Novem mestu**. Njegov statut je deželna vlada 14. avgusta 1897 tudi potrdila. Klub dolenjskih biciklistov je pristopil k Zvezi slovenskih kolesarjev. Dejavnost je bila prirejanje dirk in najrazličnejših družabnih prireditev, kot so veselice, sprevodi po mestu z godbo in s plesom. Po letu 1902 je klubsko delovanje zaradi slabega finančnega stanja počasi zamrlo.

Visoko kolo. Negativ hrani Tehnični muzej Slovenije v Ljubljani (iz fototeke Dolenjskega muzeja)

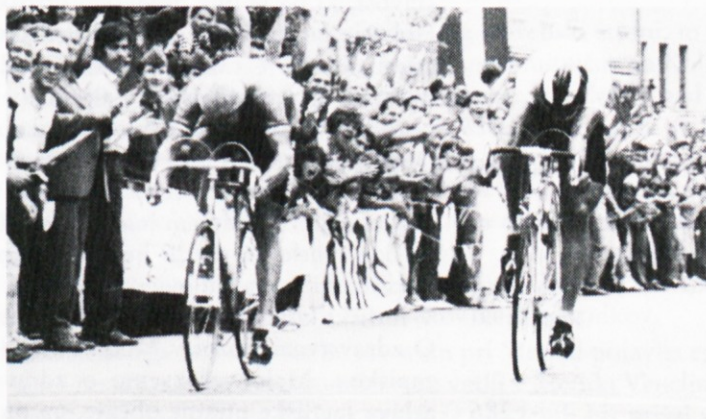
Dvokolo. Negativ hrani Tehnični muzej Slovenije v Ljubljani (iz fototeke Dolenjskega muzeja)

Kolesarstvo se je ponovno organiziralo v Novem mestu šele po prvi svetovni vojni. **29. januarja 1922** je bil ustanovni občni zbor **Kluba dolenjskih kolesarjev** v Novem mestu. V Kraljevini SHS so bili klubi centralistično vodeni iz Kolesarske zveze Jugoslavije, ki je imela sedež v Zagrebu. Zaradi stalnih sporov med samimi slovenskimi klubi in s Kolesarsko zvezo Jugoslavije so se klubi združevali v podzveze, kar je negativno vplivalo na razvoj kolesarstva v Sloveniji. Novomeški klub se je vključil v Triglavsko podzvezo, ki pa je bila leta 1933 razpuščena zaradi notranjih trenj in nesporazumov s Kolesarsko zvezo v Zagrebu. Vse to ter slabo gospodarsko stanje je neugodno vplivalo na novomeški klub in so ga v tem času razpustili. Vendar po razpustu Kluba dolenjskih kolesarjev ne moremo govoriti o popolnem prenehanju delovanja kolesarjev v Novem mestu in okolici. Samostojnega kluba resda nekaj let ni bilo, a so se kolesarji vključevali v najrazličnejša društva (Društvo kmečkih fantov in deklet, različna telovadna društva in smučarska društva). Leta 1937 so ponovno ustanovili lasten kolesarski klub z nazivom **Kolesarski klub Dolenjec**, katerega delovanje je prekinila druga svetovna vojna.

2

Po drugi svetovni vojni je kolesarstvo v Sloveniji doživljalo precejšnje krize, v čemer Novo mesto ni bilo izjema. Klubi, ki so v tem času obstajali v Sloveniji, so imeli velike finančne probleme in je njihovo delovanje temeljilo na požrtvovalnem delu posameznikov, ki pa vendarle ne more vedno nadomestiti načrtnega strokovnega dela, kar se je kazalo tudi na uspehih slovenskih tekmovalcev, ki niso dosegli vidnejših uspehov niti v Jugoslaviji. V Novem mestu³ je bilo šele **18. maja 1972 ustanovljeno Kolesarsko društvo Novo mesto**. To je bil začetek načrtnega in strokovnega dela z mladimi, katerega sadovi so vidni zadnjih nekaj let. Zaradi denarnih težav je bilo sredi sedemdesetih let ogroženo delovanje društva. Da bi rešili problem, so prosili za pokroviteljstvo tovarno Novoteks. **12. februarja 1976** se je KD Novo mesto preimenovalo v **Kolesarsko društvo Novoteks Novo mesto**. Uspehi novomeških kolesarjev so se začeli nizati najprej na republiških tekmovanjih, vedno močnejši so postajali v državi in v zadnjih nekaj letih žanjejo lepe uspehe tudi v mednarodni konkurenci. Vsak uspeh prinese s seboj željo po ponovnih uspehih in delu. **16. januarja 1986** je KD dobilo novega pokrovitelja in se preimenovalo v **KD Krka Novo mesto**.

Delo, ki ga opravljajo člani KD Krka Novo mesto, ni pomembno le za njih same, ampak za širšo družbo. Vzgajajo vrhunske tekmovalce, skrbijo za množično rekreacijo in vzgajajo mlade od osnovne šole dalje v duhu: Zdrav duh v zdravem telesu. Prav je, da poznamo njihovo delo, saj je prispevek dolenjskih kolesarjev v slovenskem in svetovnem merilu precejšenj.

Balkansko kolesarsko prvenstvo v Novem mestu leta 1985 – tik pred ciljem (foto: Marko Klinc, iz fototeke Dolenjskega muzeja)

Jože Dular ZDRAVSTVO V METLIŠKI OBČINI V LETIH 1869–1920

¹ J. V. Valvasor, *Die Ehre des Herzogtums Krain*, XI. knjiga str. 385.

² Anton Svetina, *Metlika*. Ljubljana 1944, str. 70, 87, 89.

³ Ludovik M. Golia, *Demografska in ekonomska slika Metlike v 18. stoletju* (tipkopis), 1966, str. 47, 76–93.

⁴ Jože Dular, *Brata Navratila*, Metlika 1980, str. 34.

⁵ Arhiv mestne občine Metlika od leta 1869 dalje.

Andrej Hohenwart, deželni glavar v Metliki, je že leta 1493 v mestu ustanovil ubožno hišo (Spital) za sedem mestnih ubožcev.¹ Ta »špital« je imel predvsem socialni, karitativni značaj in je bil le deloma združen z zdravniškim delom. Čeprav ustanovo ne moremo imeti za kako bolnišnico, pa je njen upravitelj (Spitalmeister) gotovo imel priročno lekarno z najpotrebnejšimi zdravili za svoje oskrbovance. K težjim bolnikom v tej ubožnici so seveda klicali izkušnega mestnega ranocelnika (kirurga) ali pa padarja.

V 18. stoletju je v Metliki znanih več ranocelnikov in padarjev. Tako sta leta 1707 zdravila ljudi ranocelnik Matija Rakar in padar Bajuk. Že naslednje leto zvemo za ranocelnika Martina Kramerja, leta 1722 pa za kirurga Pira in 1762 za kirurga Pranga.²

Malo kasneje, v letih 1783 in 1784, je v Metliki zdravil Janez Altendorf, ki je bil prej kirurg v Slunju. Altendorf je namreč 1784 tožil priučenega padarja Janeza Bajuka, češ da ima ta svojega učenca. Bajuk se je izgovarjal, da to ni res, pač pa da je najel le konjskega hlapca, katerega je res navadil obrezovati in puščati kri. S tem pojasnilom je bilo zadovoljno tudi mestno sodišče, ki je Bajuka poučilo, da hlapca ne sme izučiti za mazača.

Zgodovinar Modest Golia, ki je iz matičnih knjig metliške župnije raziskoval demografsko podobo Metlike in okoliških vasi, navaja tudi nekatere zanimive podatke o zdravstvenem stanju takratnih prebivalcev.³ V Metliki je bilo leta 1740 evidentiranih 3913 prebivalcev. Ljudje so se možili in ženili predvsem v mejah takratne župnije. Čeprav je Metlika tik ob hrvaški meji, so se čez Kolpo le izjemoma poročali. Prav tako sta se le redke ženine ali neveste preselile s hrvaške na kranjsko, to je na metliško stran. Z Žumberčani, s katerimi so Metličani vedno živeli v tesnih stikih, pa se sploh niso poročali.

Zanimiva je tudi starost ženinov in nevest v tistem času. V splošnem so se ljudje poročali zelo zgodaj, celo s 14. ali 13. letom. Prav tako pa je bila tudi zgodnja umrljivost prebivalcev. Največ jih je umrlo med prvim in šestim letom. Čeprav so takrat živeli tudi mnogi stoletniki, pa je bila povprečna starost prebivalstva zelo majhna prav zaradi zgodnje in pogoste umrljivosti otrok. Za celo 18. stoletje je znašala le 23 let. K tako nizki številki so pripomogle mnoge bolezni, pomanjkljiva higiena in seveda pomanjkanje izkušenih zdravnikov.

Za zdravje so skrbeli, kot rečeno, ranocelniki in padarji. Zdravniško znanje zadnjih pa je bilo bolj revno, saj so pogosto zdravili tudi z zagovarjanjem, kar seveda bolniku razen avtosugestije ni nič pomagalo. Najbolj je razsajala glistavost, ki pa je bila predvsem otroška bolezen.

Golia je po mrljskih knjigah metliške župnije ugotovil 91 različnih vzrokov smrti, ki jih je razdelil na deset oddelkov. Te bolezni so bile: vročinske, duševne in možganske, nalezljive, notranje, glistavost, koze, ženske in porodne bolezni, rak, ošpice in razni vzroki smrti.

Dosti bolje ni bilo tudi v naslednjem stoletju, čeprav je medicina v tem času dokaj napredovala. Prebivalce so še vedno težile mnoge bolezni, od katerih naj omenimo predvsem hudo kolero leta 1836, ko je včasih v metliški fari na en dan umrlo 16 do 20 ljudi. Tako piše Ivan Navratil v svojem rokopisnem Zapisu, da je na Radovici (sedem km od Metlike) v treh dneh umrlo 18 oseb. V mrljski knjigi pa je ta bolezen navadno označena kot griža ali driska.⁴

O zdravstveni službi v Metliki in sploh v Beli krajini iz teh časov skoraj ni zapiskov. Malo več zvemo o zdravstvu, lekarništvu in živinozdravstvu iz arhiva metliške mestne občine, pa tudi tu šele od leta 1869 dalje.⁵ Na žalost

Praktični zdravnik Ferdinand Založnik (iz fototeke Belokranjskega muzeja)

je bil podoben arhiv črnomaljske mestne občine v zadnji vojni docela uničen, tako da najdemo kak drobir o takratnem zdravstvu le še v časopisju in uradnih listih.

Če zdaj nekoliko podrobneje preletimo metliški arhiv in se ustavimo na spisih, ki zadevajo zdravstvo, vidimo, da sta bila leta 1869 v mestu dva zdravstvena delavca, in sicer praktični zdravnik domačin Ferdinand Založnik (Zalokar) in zdravnik dr. Anton Potočnik, ki je bil v Metliki dodeljen z dekretom že leta 1865. Oba sta bila tudi mrliška oglednika, opravljala pa sta še mesogledniško službo. Potočnik je skrbel tudi za sanitarno službo, kar zvemo iz dopisa, da je poleti 1871 na domačem trgu zaplenil in dal uničiti nezrelo sadje. Skrbel je tudi za zdravo pitno vodo iz potoka Obrh in na primer zahteval, da se struga, ki je imela premalo padca, poglobi in očisti žabokrečine.

Leto 1871 je potekalo v stalni napetosti med mestno občino in župnijskim vodstvom, ki je imelo v upravi ubožni zavod. Ta ustanova, ki jo je vodil vsakokratni župnik, je skrbela za reveže v bolnišnici, jim včasih delila denarne podpore in najrevnejšim ob smrti plačevala pogrebe.

Mestna občina je že leta 1866. zahtevala, da se ubožni zavod odvzame župnemu uradu in prenese v upravo mestni občini, češ da bi se tako okrepila občinska ubožna blagajna. Zato je to leto zaprosila kranjski deželni odbor v Ljubljani, da bi posredoval v tem primeru. Svojo zahtevo je občina utemeljevala tudi s tem, da je pokojni župnik Anton Reš z zavodom slabo gospodaril. Vendar do prenosa ni prišlo, kljub mnogim dopisom – župan Anton Feliks Hess se je obrnil celo na ministrstvo za notranje zadeve na Dunaju! – saj je temu prenosu nasprotovala tudi škofija. Obenem je deželni odbor sporočil, da je še vedno v veljavi postava iz leta 1783, po kateri ima lahko vsaka fara za svoje reveže farno blagajno. Dokler pa se ta postava ne spremeni, takih blagajnic oziroma zavodov ne morejo odvzeti župnim uradom.

Leta 1873 so spet razsajale koze, zato je okrajno glavarstvo v Črnomlju naročilo občinskemu predstojniku v Metliki, ta pa mestnemu zdravniku, da tistih, ki so umrli za kozami, ne smejo imeti doma na mrtvaškem odru, temveč jih morajo takoj spraviti v mrtvašnico, njihovo obleko in perilo pa naj uničijo. Zato je moral biti tudi vsak, ki je bil z odgonom odpravljen v domačo občino, zdravniško pregledan.

Večje preglavice je to leto povzročala kolera, ki se je pojavila v obmejnih hrvaških krajih (Ribnik, Kamanje, Mahično). Tako je v občini Ribnik poleti umrlo za to boleznijo 13 oseb. Zato je okrajno glavarstvo v Črnomlju zapovedalo, da se razkuži javna poslopja, predvsem gostilne in ljudske šole. Posebna skrb je veljala pitni vodi, čistoči v stanovanjih, čiščenju stranišč, gnojiščnih jam in odvodnih kanalov. Pri tem je glavarstvo priporočilo uporabo železnega vitriola, femilne kisline, apna v prahu in karbolne kisline.

V septembru 1873 se je kolera prikazala tudi na slovenski strani, in sicer na Krasincu, v Gribljah pa tudi pri Metliki, kjer je umrl mitničar na Kolpi. Zato je bilo isti mesec prepovedano božjepotno romanje na Žeželj nad Vinico. Odpovedana sta bila tudi sejma v Črnomlju in Metliki, ki naj bi se preložila na kasnejši čas. Vendar tudi v oktobru glavarstvo ni dovolilo sejma v Metliki, češ da v tamkajšnjem okolišu še vedno leži 22 oseb, ki so zbolele za kolero. Prav tako je bilo belokranjskim sejmajem prepovedano, da bi se udeležili Lukeževega sejma v Novem mestu (21. oktobra), saj se je medtem epidemija kolere razširila tudi po drugih vaseh Bele krajine. Zato je bil tistikrat v Črnomlju preklican pregled vojaških rezervistov in dopustnikov.

V januarju naslednjega leta se je na Božakovem pri Metliki pojavila epidemija koz in je neka ženska umrla. Zato so šolskemu vodji v Metliki Venclju Šturmu naročili, naj strogo pazi, da ne bo kak otrok iz okuženih hiš prišel v šolo.

Iz leta 1875 imamo sporočilo, da je zdravnik Ferdinand Salloker dobil povrnjene stroške za zdravljenje vojakov kordonske straže, ki je bila zavoljo živinske kuge nastanjena ob slovensko-hrvaški meji na Kolpi. – To leto je metliška občina znova zaprosila deželni odbor v Ljubljani, naj posreduje, da bi se vsi župnijski ubožni zavodi prenesli na občino. Uspeha pa, kot kaže, tudi tokrat ni bilo.

Iz naslednjega leta je nekaj manj pomembnih dopisov, pač pa naletimo v aprilu 1877 na zanimiv primer ljudskega zdravljenja. Takrat je metliška občina prijavila okrajnemu glavarstvu metliška brivca, očeta in sina, ki sta ljudem stavila rožičke in puščala kri. Zaradi prevelike izgube krvi so potem ljudje oslabei in niso bili več dni sposobni za delo. Zato je okrajno glavarstvo brivcema prepovedalo tako zdravljenje.

Leta 1878 zvemo, da je poleti okrajni zdravnik iz Črnomlja cepil v Metliki ljudi proti kozam. – Ker je bila to leto Avstrija zaposlena z okupacijo Bosne in Hercegovine in je bila nevarnost, da vojaki s tamkajšnjega bojišča занesejo na Kranjsko razne bolezni, je po odredbi deželne vlade moral tudi metliški zdravnik dr. Potočnik vsakega desetega in petindvajsetega dne v mesecu poročati o zdravstvenem stanju prebivalstva.

Naslednje leto sporoča isti zdravnik mestni občini, da je zavoljo bolezni primoran odložiti službo mesoglednika in prav tako službo mrliškega oglednika. Oboje naj bi v prihodnje opravljal praktični zdravnik Ferdinand Salloker.

Dr. Potočnik je bil resno bolan, in ko se je nekoč močno prehladil, je verjetno dobil pljučnico in leta 1880 umrl. V Metliki je ostal samo zdravnik Salloker, zato še isto leto naletimo na dopis metliške občine devetim okoliškim občinam (Božakovo, Črešnjevce, Drašiči, Gradac, Lokvica, Podzemelj, Radovica, Semič in Suhor), da bi pripomogle k vzdrževanju drugega mestnega zdravnika, kar bi seveda koristilo tudi njihovim prebivalcem.

Leta 1882 so spet okrepili ukrepe proti kozam, obenem pa so z okrajnega glavarstva naročili, da mora biti ob birmovanju, ki je navadno v veliki vročini, vedno na razpolago zdravnik oziroma ranocelnik, ki naj bi pomagal, če bi birmanca zadela sončarica ali če bi kako drugače nenadno obolel.

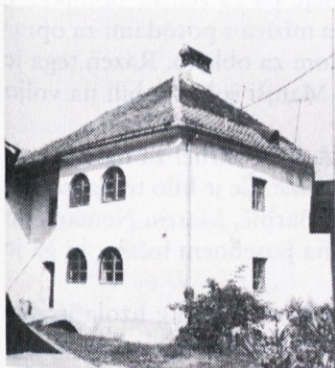
V naslednjih letih je v Metliki poleti pregledoval črnomaljski okrajni zdravnik ali pa sanitetni asistent šolske prostore, lekarno, pokopališče in mrtvašnico. Pregledoval je tudi dvorišča in smetišča, v občinski pisarni pa še opremo ranocelnika in vseh porodniških babic, ki so delale v mestu in po vaseh.

V tem času je bil poleg koz nevaren tudi trahom, ki so ga domov prinašali vojaki–dopustniki. Zato je bilo leta 1884 izdanih več odredb glede kužnih in nalezljivih bolezni, tako kolere, kuge, kozavosti, davice, škrlatinke, garjavosti in drugih.

Leta 1887 so ponovno izšli ukazi deželne vlade in okrajnega glavarstva, da je zlasti pri pojavu koz in kolere treba razkužiti stanovanja, perilo, obleko, posteljnino. Strogo je bilo prepovedano vse okuženo zbirati ali oddajati naprej. – Županstvo je bilo tudi dolžno voditi posebno knjigo o umobolnih, bebcih, najdenčkih, slepih, gluhih in kroničnih pijancih. O vseh teh so morali z občine ob koncu vsakega leta pošiljati poročilo na okraj. Vsi ti so se morali ob vsakem sanitarnem pregledu zbrati na občini. Okrajno glavarstvo je to leto tudi naročilo, da je nujno, da vsakega mrtvega, preden ga pokopljejo, pregleda mrliški oglednik. Zgodilo se je namreč, da so v Bojancih mrtvorojeno dete zakopali kar doma za hlevom. – Glede mrliške ogledniške službe pa je deželna vlada leta 1889 izdala odredbo, da more ta posel opravljati le tisti, katerega sposobnost je prej preizkusil in potrdil uradni zdravnik.

Leta 1888 so se v okraju spet pojavili primeri trahoma. Tudi tokrat so bolezen semkaj zanesli vojaki.

288 Nadzor nad zdravstvenimi delavci in ukrepi je v občini imel zdravstveni

Stara šola v Metliki, v kateri je bila zasilna bolnišnica (foto: Andrej DULAR, 1986; iz fototeke Belokranjskega muzeja)

Zdravnik dr. Peter Košenina (iz fototeke Belokranjskega muzeja)

KULTURA
Rast 3/1991

zastop, ki je bil za metliško okrožje menda osnovan leta 1887. Sestavljali so ga načelnik oziroma njegov namestnik in nekaj odbornikov. Na seje je zastop redno vabil tudi župana in občinske svetovalce, saj so med drugim razpravljali o nastavitvah in razrešitvah zdravstvenega osebja, od zdravnikov in veterinarjev do babic in konjačev. Tako je na primer isto leto zdravstveni zastop preslal dopis dr. Evgena Breberina iz Varaždinskih Toplic, ki je prosil za mesto zdravnika v Metliki. V mestu so tista leta imeli tudi zasilno bolnišnico, ki je bila nameščena v stari šoli nad Obrhom. Imela je svojega oskrbnika, ki je bil hkrati tudi bolniški strežnik. Dolga leta je ta posel opravljal domačin Ferdinand Doktorič.

Stavba zasilne bolnišnice – nekoč je bil to mestni obrambni stolp – je bila močno dotrajana in tako zasledimo leta 1900 Doktoričev dopis, v katerem prosi gospodarski odbor za mestni imetek, naj popravi streho, ker ob dežju curi voda na postelje bolnikov. Prav tako je prosil naslednje leto, naj bi popravili stanovanjske prostore in kuhinjo. Streha je namreč še vedno puščala in zamakala zidovje.

V teh letih naletimo tudi na nekaj podatkov o metliških zdravnikih. Leta 1896 je umrl 71-letni praktični zdravnik Ferdinand Salloker, 1905 pa je odšel v nemški Gradec študirat medicino domačin Mirko Črnič, kasnejši primarij v Mariboru in pisec mnogih medicinskih knjig in razprav, zlasti s področja zdravstvene besede. Leta 1906 je kot zobozdravnik delal v Metliki neki dr. Weiss z Dunaja, od katerega pa je okrajno glavarstvo zahtevalo, da predloži svojo diplomo, in mu hkrati prepovedalo, da bi paciente poskušal hipnotizirati.

Od leta 1884 pa vse do 1910 so v arhivu ohranjeni številni dopisi, odredbe in naredbe – te so prihajale z okraja – glede raznih kužnih in nalezljivih bolezni, tako kolere, kuge, kozavosti, davice, škrlatinke, legarja in trahoma, ki so se iz leta v leto pojavljale v naših krajih. Da se čimbolj ubranijo teh nevarnosti, predvsem kolere, je bila v Metliki osnovana zdravstvena komisija. Ta je štela pet ali šest veljavnih meščanov, ki so od časa do časa pregledovali hiše, dvorišča in javne prostore. Tako so člani leta 1892 samo pri enem takem pregledu po mestu kar pri 121 hišah ugotovili večje ali manjše pomanjkljivosti. Predvsem so bila tu odprta gnojišča, neurejena stranišča, gnojnica, ki se je razlivala po dvoriščih in cestah, nesnaga, navlaka in podobno. Zahtevali so tudi, da gospodarji napravijo betonirane greznice, zlasti tisti nad potokom Obrhom, katerega vodo so ljudje uporabljali za pitje. Nadalje so morali razkužiti stranišča in greznice s karbolno kislino, klorovim ali pa živim apnom. Na vse te pomanjkljivosti pa tudi na vrsto zdravstvenih ukrepov, predvsem v zvezi s kolero, je meščane s posebnim tiskanim razglasom leta 1894 opozoril tudi takratni zdravnik Ferdinand Salloker, ki je bil hkrati metliški župan.

Velike težave so v občini imeli s cepljenjem proti kozam pa tudi ošpicam. Urgence občine in okraja glede tega in zasliševanje tistih, ki otrok niso prinašali cepit, so se vrstile iz leta v leto. Vedno znova je bilo treba ljudi prepričevati, da je cepljenje potrebno, hkrati pa jih opominjati, naj otroke pred cepljenjem umijejo in snažno oblečejo.

Otroke sta leta 1894 cepila dr. Anton Kaisersberger iz Črnomlja oziroma metliški zdravnik dr. Peter Košenina. Kasneje je Kaisersbergerja zamenjal dr. Mano Dereani, ki je koze zdravil kar doma na stanovanju. (1904).

Tudi njegov naslednik, dr. Rudolf Weibl, (po letu 1908) je otroke cepil na domu. Kasneje je glavarstvo zahtevalo, naj občina za cepljenje pripravi snažno in zračno sobo, skledo z vodo in milo za zdravnika. Priskrbeti je bilo treba tudi zapisnikarja. Včasih je pri cepljenju, zlasti ošpic, moral biti navzoč župan ali občinski svetovalec (1907). Pripomniti je treba, da so proti kozam cepili tudi Cigane.

Zdravnik dr. Rudolf Weibl (iz foto-
teke Belokranjskega muzeja)

Razen tega je okraj zahteval, da ima Metlika za primer kužne bolezni urejeno zasilno bolnišnico. Staro šolo nad Obrhom so končno le popravili in iz leta 1908 imamo podroben opis te bolnišnice. Imela je dve večji in dve manjši sobi; večja v nadstropju je bila za moške, v pritličju pa za ženske bolnike. V vsaki sobi so bile štiri postelje, pri vsaki postelji pa mizica s posodami za opravilo telesnih potreb, lavorjem, otiračem in obešalom za obleko. Razen tega je bila v prostoru večja miza, stoli in ponočni stol. Manjši sobi sta bili na voljo strežajem.

V hiši sta še vedno stanovala Ferdinand Doktorič, ki je skrbel za moške bolnike, in njegova žena, ki je imela na skrbi bolne ženske. Če je bilo treba, so mu bili v pomoč še trije izučeni strežaji, in sicer Janez Barbič, Martin Nemanič in Matevž Marincelj. Ti so se usposobili za to delo na posebnem tečaju, ki ga je vodil domači zdravnik.

V hiši so imeli razkuževalni stroj, 50 kg karbolne kisline, tri kg lizola in dva mernika živega apna. Sicer pa so lahko po potrebi dobili razkužila še v bližnji lekarni.

Nadalje je iz popisa razvidno, da je občina imela v zalogi pet krst (večjo, srednjo in tri manjše). Poročevalec pa še pripominja, da je v Metliki deset mizarjev, ki lahko hitro naredijo nove krste, če je potrebno.

Iz tega poročila je okrajno glavarstvo v Črnomlju spoznalo, da občina sicer ima razkuževalni stroj oziroma aparat za obleko in posteljnino, nima pa še razkuževalnega aparata za sobe. Zato naj ga zdravstveni zastop takoj naroči, in sicer takega, ki bo zadostoval za največjo sobo v kraju. Nakup pa se je nekoliko zavlekel in je občina šele v juniju 1910 sporočila, da je aparat naročen pri firmi W. E. Thursfield v Gumpoldskirchenu pri Dunaju.

Županstvo je moralo, kot so zahtevali na okraju, tudi skrbeti za snago, red in higienske predpise v mestni klavnici, mesnicah, pekarijah in gostilniških prostorih. V letih pred prvo svetovno vojno znova zasledimo precej pritožb, pregledov in navodil za ureditev betoniranih greznic in gnojišč. Za dve boljši gostilni (ki sta se imenovala tudi hotela), in sicer Pri soncu (Dako Makar) in Pri zlati kroni (Nikola Hranilovič), kjer so prenočevali potujoči tujci, so na okraju zahtevali, da čimprej uredita higienična stranišča. To pa je bilo malo težko, saj Metlika takrat še ni imela javnega vodovoda.

V mestu je bilo poskrbljeno tudi za zdravstveni in živilski nadzor ter za nadzorovanje tržnega prometa. Vse to sta do leta 1907 opravljala domači zdravnik dr. Dereani in župan Jutraž. Naslednje leto je Dereanijev posel prevzel novi zdravnik dr. Rudolf Weibl.

Leta 1910 je v Metliki in okoliških vaseh nekaj ljudi obolelo za legarjem. Oblast je zahtevala, da so prostore, kjer je bila bolezen, takoj razkužili, in prav tako posteljnino. To je bilo treba najmanj 24 ur namakati v lugu, nato pa temeljito prekuhati. Slamo na ležišču so morali sežgati, straniščno jamo pa razkužiti z lizolom. Hkrati je glavarstvo zahtevalo, da pošljejo iz Metlike na Božakovo razkuževalni aparat.

Prav tako je to leto grozila tudi kolera. Vsakega so strogo nadzorovali. Županstvo je znova zahtevalo, da meščani ne raztresajo gnoja po cestah in da se gnojnice ne razteka po dvoriščih.

Da bi preprečili širjenje kužnih bolezni, so morali vsi gostilničarji in lastniki prenočišč takoj prijaviti županstvu vsakega tujca, ki je prišel iz okuženih krajev. To je bilo nujno v letih 1911 in 1912, ko je kolera divjala in morila po Hrvaškem, Ogrskem, v ožji Avstriji, po Istri in Italiji. To in naslednje leto se je kolera razširila še po drugih balkanskih deželah (Srbija, Bolgarija, Turčija, Romunija).

Čeprav je Metlika že dve desetletji imela zdravstveno komisijo, ki je skrbela za čimboljše zdravstvene razmere v občini, je bil leta 1912 po naročilu z okraja

v mestu osnovan zdravstveni odsek, ki je pravzaprav nadaljeval delo dotedanje komisije. Tudi ta odsek, v katerem so bili župan, zdravnik in štirje meščani, se je na svojem »zdravstvenem pohodu« po mestu srečeval z istimi problemi kot prejšnja komisija. Predvsem so bila to odprta gnojšča, nesnaga v mesnicah in pekarijah, pomanjkljivosti v obeh brivnicah, predvsem pa hudo zanemarjena gostilniška stranišča, za katera so zahtevali, da mora biti odslej v prostoru tudi »scalni čeber iz pleha, ker je sicer deska zmiraj ponesnažena in se ne more rabiti.«

Sredi leta 1914, s pričetkom prve svetovne vojne, so začeli z bojišč prihajati ranjenci, ki so prinašali kužne bolezni. Zato je glavarstvo strogo naročilo občini, da takoj pripravi prostore za nastanitev in osamitev okuženih bolnikov, obenem pa si priskrbi potrebno količino razkuževalnih sredstev. Ob morebitnem izbruhu bolezni je bilo treba poročati vsak teden. – Cepljenje proti kozam, tudi odraslih ljudi, je v teh letih postala splošna parola oziroma navodilo, zato so bile po vseh občinah osnovane cepilne postaje.

Nevarnost okužbe, ki bi se lahko zanesla od drugod, je bila tem večja, ker je v maju 1914 stekla belokranjska železnica. Tako bi se epidemija lahko kaj hitro razširila. Okužbo so poleg ranjenih vojakov in bolnikov prinašali tudi številni begunci. Zato so pričeli opazovati potnike na vlakih, saj je bila dotedanja zapora meje ob Kolpi brez koristi. Pri tej opazovalni službi so se zanašali predvsem na orožnike. Oblast je opozarjala tudi na širjenje prostitucije, vendar so iz Metlike odgovorili, da prostitutk pri njih ni.

Leta 1915 se je pričela naglo širiti kolera, zlasti v sosednji Hrvaški. Spet so bili odrejeni strogi sanitarni ukrepi, predvsem pa so pozivali ljudi, naj se dajo cepiti tudi proti tej bolezni. Vsi, ki so kakorkoli prišli v stik z bolniki (zdravniki, bolniški strežniki, duhovniki in drugi), so morali biti cepljeni proti kužnim boleznim. Razkužili so vsa javna poslopja, šole in gostilne. Povsod so zahtevali največjo snago, zlasti, ker se je z ušmi razširjal tudi legar. Zanimiv je razglas okrajnega glavarstva v Črnomlju septembra 1915. Ker je bilo sumljivo, da je bila voda v Kolpi okužena z bacili kolere, jo ljudje niso smeli uporabljati za pitje in kuho. Osebni stiki s prebivalci ogroženih krajev so bili prepovedani, dovoljena ni bila tudi vožnja s čolni po reki. V obkolpskih občinah (Božakovo, Metlika, Griblje, Gradac in Vinica) so bili odpovedani vsi sejmi in prav tako niso dovolili cerkvenih romanj in procesij.

Iz obeh zadnjih vojnih let (1917–1918) je v metliškem mestnem arhivu ohranjenih le 22 dopisov, od katerih pa se nobeden ne nanaša na zdravstvo. Pač pa je tu nekaj zapisov iz naslednjega leta, ko je prejšnjo Avstro-Ogrsko že zamenjala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Tudi v letih 1919 in 1920, s katerima bomo končali naše zapise, so bila navodila in odredbe glede zdravstva, ki jih je prejemale metliška občina, približno taka kot prejšnja leta. Županstvo je izvajalo kontrolo obeh hotelov in gostiln, prenočišč in gostov. Nevarne bolezni, ki so ljudem pretile, so bile predvsem pegasti legar, koze in kolera. Z glavarstva so v Metliko prihajala tudi tiskana navodila, kako naj se prebivalci obvarujejo pegavice in kako naj odpravijo uši. Kakih hujših, resnejših bolnikov to in naslednje leto ni zaslediti, razen nekega občana, ki je obolel za kozami in so ga prepeljali v Ljubljano. V marcu 1918 je dr. Weibl umrl; po njegovi smrti je občasno prihajal v Metliko črnomaljski zdravnik dr. Josip Malerič. Naslednje leto pa je za zdravje Metličanov in okoličanov že skrbel dr. Josip Kučera, ki je v marcu 1919 obenem z mrliškim oglednikom Otmarjem Šturmom na okrajnem glavarstvu v Črnomlju opravil častno zaobljubo.

Metliška hotela: Pri soncu (zgoraj) in Pri zlati kroni (spodaj); (iz foto-teke Belokranjskega muzeja)

PORODNIŠTVO

V metliški občini so seveda že od nekdaj delale ženske, ki so pomagale pri porodih, vendar o njih dolgo časa nimamo nobenih podatkov. Šele leta 1875 zvedo iz poročila, ki ga je metliška občina poslala okrajnemu glavarstvu v Črnomlju, da so v Metliki štiri porodniške babice. Dve od teh sta bili plačani iz okrajne blagajne, dve pa sta babiške storitve opravljali zasebno.

Istega leta je bila babica Marija Črep odpuščena iz službe, ker je močno zbolela na očeh in ni več mogla opravljati svojega poklica. Deželna vlada v Ljubljani ji je nato podelila zares »milostno pokojnino«, in sicer 12 goldinarjev letno. (Za ta denar bi mesečno dobila dva kilograma govedine.) Na njeno delovno mesto je metliški mestni zastop priporočil diplomirano babico Alojzijo Trampuš, ki jo je naslednje leto tudi potrdilo oziroma imenovalo okrajno glavarstvo v Črnomlju. Svoje delo je opravljala v občini Drašiči.

Leta 1876 je isto glavarstvo obsodilo babico Jožefo Furlan zaradi malomarnosti. Bila je pri porodu Marjete Guštin, ta pa je rodila mrtvo dete. Zato je bila babica kaznovana z enim goldinarjem denarne kazni oziroma s šestimi urami zavora.

Babice so seveda morale imeti primerno strokovno izobrazbo, ki so jo dobile na »porodničarstveni učilni« v Ljubljani. Vsako leto sta bila dva šestmesečna tečaja, in sicer poletni, ki se je začel 1. marca, kjer so poučevali v nemškem jeziku, in zimski, s slovenskim jezikom 1. oktobra. Šele po uspešno prestani preizkušnji so kandidatke dobile pravico »babiti (pri porodu pomagati) v vseh kronovinah avstrijskega cesarstva.«

Leta 1883 je glavarstvo v Črnomlju zahtevalo, da mu občina dostavi strokovna spričevala metliških babic Kriplove, Trampuševe in Novakove ter sporoči, koliko časa že opravljajo svojo službo in če so pismene. Mestno županstvo je glede pismenosti odgovorilo pritrdilno in dostavilo, da vse govorijo slovensko in nemško.

Dohodki babic so bili vseskozi dokaj skromni in si zato niso mogle skoraj ničesar prihraniti za starost. Tako je leta 1885 zaprosila metliško občino za podporo Marija Črep, omožena Čopič. Mož ji je namreč umrl, sama pa je oslepela na obe očesi. Na občini so ji odgovorili, da je po možu pristojna v občino Šturje pri Vipavi. Če je dobila kaj podpore, ni znano.

Prav tako je naslednje leto prosila mestno občino za podporo babica in vdova Marija Kripel. Ker si z avoljo boleznj in starostne oslabelosti ni mogla ničesar več zaslužiti, so ji dodelili dva goldinarja mesečne podpore.

V oktobru 1890 naletimo na isto babico, ki je prosila županstvo, da bi ji v stari šoli dodelili prosto stanovanje in nekaj drv za zimo. Prosilka je navedla, da je Metličanka, stara 78 let, in da je 34 let delala kot mestna babica. Zdaj je bolna in nima nobenega svojca. Kriplova je umrla februarja 1891, preden je bila prošnja rešena. Na njeno mesto je naslednje leto občina razpisala natečaj.

Prav tako je konec leta 1891 zasebna babica Ana Novak zaprosila mestno županstvo podporo zase in za svojo nemo sestro. Navedla je, da je v tem času imela samo dvanajst podeželskih porodov in da je pri tem zaslužila le osem goldinarjev. Njeno prošnjo so na občini odklonili. Pač pa so Novakovi tri leta kasneje dostavili terjatev v znesku deset goldinarjev, ki jih je bila dolžna za nabavo novih babiških priprav. Če so ta denar od Novakove izterjali, ne vemo. Očitno pa je bil nakup porodniških priprav za takratne babice dokajšnje breme, saj so leta 1897 z okrajnega glavarstva v Črnomlju vprašali metliško županstvo, kakšno podporo je namenilo revnim babicam za nakup porodniškega inventarja in katerim bo povrnilo te stroške. Odgovor ni znan.

Okrajno glavarstvo v Črnomlju je tudi vsako leto kontroliralo delo babic in zahtevalo, da vodijo porodniški dnevnik. Morale so vpisati vsak porod, pri

katerem so bile navzoče, hkrati pa naznaniti sleherni porod, ki je potekel brez njihove pomoči. Da bi bilo delo babic čimboljše, so zanje določili posebne dneve, ko so imele svoj uradni dan oziroma babiško zborovanje. Takrat je okrajni zdravnik pregledal njihovo porodniško opremo in zapisnike ter jim dal za delo potrebne nasvete in navodila. Če niso bili zapisniki rojstev dobro vodeni, je babica tvegala, da izgubi letno nagrado v znesku 25 goldinarjev. Tak pregled je bil navadno v mestni hiši, navodila in pouk pa so babice dobile v manjši sobi metliške zasilne bolnišnice.

Leta 1911 je metliška babica Ana Novak ponovno prosila mestno občino za milostno podporo. V prošnji je navedla, da je 35 let opravljala službo porodniške babice, da je stara 77 let in ne more več opravljati tega dela. Odobrili so ji deset kron mesečne podpore, to je pet starih goldinarjev.

Leta 1912 se v arhivskih zapisih srečamo z metliško babico Marico Vrvišcar, leto kasneje pa naletimo na prošnjo Ane Barbič, učenke babiške šole v Ljubljani. Barbičeva je prosila domačo občino za podporo, češ da s svojimi sredstvi ne zmore tečaja, ki je trajal polnih šest mesecev. Kaj je odgovorila občina, ni znano, pripomniti pa je treba, da so bili tečaji za babice vseskozi brezplačni.

Iz naslednjih let imamo samo sporočila deželne vlade o začetkih nemških in slovenskih tečajev za babice. Ti tečaji so se nadaljevali tudi po letu 1919, ko stare Avstrije ni bilo več. Nova oblast se je seveda zanimala tudi za delo babic, saj je bilo županstvu v Metliki ponovno naročeno, naj naznani glavarstvu v Črnomlju tiste ženske, ki se samovoljno ukvarjajo s porodništvom. Proti vsaki taki ženski so nameravali najstrožje ukrepati.

LEKARNIŠTVO

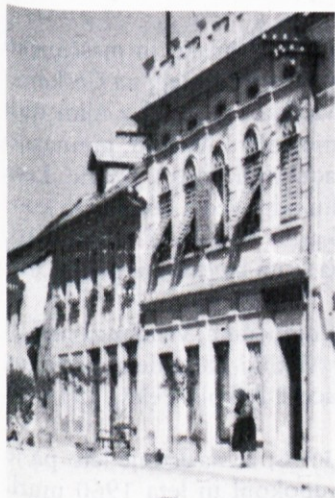
Kot druga mesta je tudi Metlika imela svojo lekarno. Verjetno sta bili manjši lekarni že v nekdanjem »ubožnem špitalu« in metliški komendi nemškega viteškega reda. Iz mestnega arhiva pa zvemo, da je bila leta 1869 v Metliki lekarna Pri sveti Trojici (ali K sv. Trojici, kot so takrat in kasneje pisali). Vodil jo je lekarnar Miroslav (Friderik) Horaček, ki je v maju istega leta pismeno obljubil, da bo v znak hvaležnosti do Metličanov dajal iz svoje lekarne za vse revne meščane zdravila 30 odstotkov ceneje, kot jih je sicer prodajal premožnejšim. To je bilo tudi javno razglašeno z bobnom.

Horaček je imel lekarno v hiši posestnika in trgovca Franca Guština št. 189 (to je v današnji Malešičevi hiši na Trgu svobode 10). Tu mu je Guštin to leto oddal v najem tri sobe: eno v pritličju za lekarno in dve v prvem nadstropju za stanovanje. Poleg tega je lekarnarju oddal še eno sobo v sosednji hiši.

Leta 1871 zvemo, da je Horaček daroval mestnim revežem za 52 goldinarjev in 22 krajcarjev zdravil in da je obljubil, da bo tako delal tudi v prihodnje. Horačka so imenovali za občinskega odbornika, vendar se je že v aprilu 1874 odrekel tej časti in se zahvalil za zaupanje. Zaradi bolezni se je namreč konec tega meseca preselil v Zagreb.

Že v maju istega leta so na seji metliškega občinskega odbora reševali prošnjo novega lekarnarja Alfreda Matterja, ki je prosil za sprejem v občinsko zvezo. Bil je sprejet, obenem pa se je takoj vključil v metliško javno življenje, saj je še istega leta postal poveljnik metliških gasilcev, nekaj časa pa je bil tudi načelnik mestne godbe.

Leta 1875 je občinski odbor obravnaval spor tega lekarnarja z njegovim praktikantom Francem Ivanušem, katerega je prejšnjo jesen spodil iz službe. V maju istega leta pa je mestno županstvo naznanilo okrajnemu glavarstvu v Črnomlju, da se je zaradi malomarnosti lekarnarja Matterja v njegovi spalnici razbila steklenica klorove kisline in je zavoljo tega nastal požar. Zato je moral Matter plačati v »revno kaso« deset goldinarjev, ki so jih v avgustu istega leta, na cesarjev rojstni dan, razdelili mestnim revežem.

Metliška lekarna K sveti Trojici (iz fototeke Belokranjskega muzeja)

Lekarnar mag. Franjo Wacha (iz
fototeke Belokranjskega muzeja)

Matter je pravzaprav imel leta 1874 in 1875 prejšnjo Horačkovo lekarno le v najemu. V avgustu 1875 se je Matter z lekarno preselil iz Guštinove hiše v hišo učitelja Franca Schönbrunna št. 13 (danes Mestni trg 2), mestno županstvo pa je zaprosil, naj mu izda zdravstveno spričevalo, ker se želi osamosvojiti. Prošnja provizorja Matterja pa najbrž ni bila ugodno rešena – ta je medtem imel spore z nekaterimi Metličani –, kajti iz ene naslednjih listin izvem, da je lekarno vdove Ane Horačkove v Metliki kupil zagrebški lekarnar Franc (Franjo) Wacha, ki se je nato z družino naselil v Metliki 1. januarja 1876.

Novi lekarnar se je hitro udomačil v mestu in se tudi veliko udejstvoval v raznih narodnih društvih. Če je bil Wacha kdaj za dalj časa odsoten, so ga nadomeščali drugi. Med temi se leta 1878 omenja sanitetni oficir Josip Vrbanič iz Karlovca, za katerega pa je okrajno glavarstvo v Črnomlju zahtevalo, naj predloži dokumente, da je sam zmožen opravljati lekarniške posle. Sicer pa so Wachi pomagali lekarniški praktikanti, po večini mlajši fantje. Tako je leta 1881 izdala metliška občina npravstveno spričevalo Pavlu Polanskemu (Polansky) za njegovo hvalevredno ponašanje v triletni praktikantski službi pri Francu Wachi. Leta 1885 je v metliški lekarni delal praktikant Žiga Ključič, doma iz Zagreba, tri leta kasneje pa se omenjata spet dva praktikanta, od katerih je bil prvi star 19, drugi pa 16 let.

Wacha je vrsto let delal v Schönbrunnovi hiši, leta 1885 pa je zaprosil občino za dovoljenje, da zgradi na Mestnem trgu namesto stare s škodlami krite hiše, ki jo je bil isto leto kupil, novo nadstropno hišo, v kateri bi bila v spodnjih prostorih nameščena lekarna. Wacha je dovoljenje dobil in tako je naslednje leto (1886) v bližini mestne hiše zraslo novo poslopje lekarne, dokaj zanimive stavbe s psevdorenesančnimi elementi.

Isto leto je Franc Wacha tudi zaprosil za sprejem v občinsko in meščansko zvezo metliško, hkrati pa javil izstop iz dosedanje zveze v Lisoleju na Češkem. Ko se je leta 1875 Wacha z družino preselil v Metliko, je prišel z njim tudi dveletni sin Milan. Ta je potem obiskoval osnovno šolo v Metliki, gimnazijo v Zagrebu, študiral farmacijo v Pragi in nato nadaljeval očetov poklic. Leta 1909 se je Franc Wacha pred notarjem v Črnomlju odpovedal lekarniški koncesiji v korist sina mr. ph. Milana Wache, ki je lekarno prevzel 27. maja 1910. Šest let kasneje je Franc Wacha umrl, pokopan pa je na metliškem pokopališču.

Franc Wacha je vedno imel v lekarni vsaj enega pomočnika, vendar zvemo iz občinskega arhiva le še za imena treh. Tako je v Metliki 1894 delal provizor lekarnar Zagrebčan Ervin Burdych, 1908 farmacevt Nikola Peleš, 1914 pa mr. ph. Albert Majnerič.

Magister Milan Wacha je lekarno vodil do leta 1946; že naslednje leto pa je ta prišla v sklop državnih lekarn. Wacha se je upokojil in leta 1960 umrl. Pokopali so ga v Metliki.

ZDRAVSTVENO STANJE PREBIVALSTVA NA DOLENJSKEM

Življenje na Dolenjskem

Opis in kratko (delno) analizo zdravstvenega stanja prebivalstva na Dolenjskem bom poskušal prikazati v duhu gesla Svetovne zdravstvene organizacije (SZO) iz leta 1990: »Misli globalno, deluj lokalno«. Problematiko bom poskušal obdelati tako, da bom primerjal, ocenjeval stanje pri nas na Dolenjskem z dokumentom evropskega urada SZO »Cilji za zdravje za vse« (Targets for Health for All, Copenhagen, 1985).

Dokument vsebuje tri splošne strategijske usmeritve:

- »Dodajanje let življenju« – zmanjševanje predčasne smrtnosti;
- »Dodajanje zdravja življenju« – zmanjševanje incidence in prevalence bolezni, nesreč in nesposobnosti za delo;
- »Dodajanje življenja letom« – obogatitev in izboljšanje zdravja, funkcionalnih in življenjskih sposobnosti; zagotoviti največjo (možno) stopnjo fizičnega, duševnega in socialnega blagostanja.

Te splošne opredelitve so razdelane v 38 posameznih ciljih, ki so časovno opredeljeni do leta 1990, 1995 in 2000.

Predno se spopademo s takšno obravnavo, si pogledjmo osnovne demografske značilnosti, nekatere pokazatelje iz vitalne statistike in obolevnosti na Dolenjskem.

Na Dolenjskem je v letu 1990 živelo približno 132.600 ljudi, tj. 6,6 odstotka slovenskega življa. Primerjava z letom 1981 (desetletno razdobje) pokaže 5,2-odstotno porast (povprečno 0,52 odstotka na leto), delež prebivalstva v Sloveniji pa je bil enak, tj. 6,6 odstotka.

Sedanje stanje je rezultat rojevanja, umiranja, priseljevanja in odseljevanja. Priseljevanje in odseljevanje je pogojeno z mnogimi dejavniki: političnimi, ekonomskimi, socialnimi itd. Na Dolenjskem se giblje med 0,3 in 1,0 priseljenega na leto na 1.000 prebivalcev.

Dobra mera dinamike rasti prebivalstva je naravni prirastek: presežek živorojenih nad umrlimi (računan na 1.000 prebivalcev).

Rast prebivalstva ima trend padanja: v razdobju 1970–1979 je znašala povprečno na leto 6,06, v razdobju 1980–1989 4,19, v letu 1990 le 3,11. V tem se ne razlikujemo od ostale republike. Razmerje med spoloma (maskuliniteta) je podobna, kot velja za celo republiko.

Starostna struktura prebivalstva: stacionaren tip prebivalstva, tako kot to velja za celo republiko s trendom nadaljnega staranja (če primerjamo s preteklim desetletjem: 1970–1979). Je zelo podobna zelo razvitim državam, npr. Švedski. Staramo se.

Delež kmečkega prebivalstva v skupnem prebivalstvu je v stalnem upadanju: po popisu iz leta 1961 ga je bilo kar 49,4 odstotka, po popisu iz leta 1981 le še 14,9 odstotka. V primerjavi z republiko smo in še vedno imamo višji odstotek kmečkega prebivalstva. Kljub temu pa so bili procesi deagrarizacije in industrializacije zelo intenzivni in še niso končani.

Te, splošne pokazatelje podrobneje opredeljujeta rodnost (v ožjem pomenu nataliteta) in umrljivost. Oglejmo si ju.

Nataliteta:

V letu 1990 se je na Dolenjskem rodilo 1.729 otrok, pred 20 leti 1.966 ali izraženo na 1.000 prebivalcev (nataliteta): lani 12,93 in pred 20 leti 16,7. Ocena: nataliteta je nizka, kadar je koeficient nižji od 15 in visoka, če je višji od 30.

Smrtnost pri novorojenčkih je na republiškem nivoju — giblje se med 10 in 15 na 1.000 rojenih in je na nivoju razvitih držav. Nižjo stopnjo je težko doseči, saj je večina teh smrti posledica prirojenih okvar, deloma pa tudi načina življenja nosečnic — tu je nekaj rezerve.

Število splavov 47,62 leta 1970 je leta 1990 naraslo na 63,33 na sto živorojenih. Komentar: v letu 1970 je bilo to število približno enako republiškemu povprečju; v primerjavi z letom 1990 (80,14) vidimo, da je abortus kot način regulacije na Dolenjskem naraščal počasneje.

Dejstvo je, da se iz leta v leto rodi manj otrok: zakaj je tako, morajo odgovoriti drugi — družboslovci, politiki... predvsem pa ekonomisti.

Hočemo živeti v svobodni ... deželi, hkrati pa nas je strah imeti otroke. Postajamo skrajno preračunljivi: zaposlitev, stanovanje in potem bomo imeli otroke iz ljubezni?! Enega?

Zdravstveni delavci, statistiki lahko le opozarjamo na pojav, lahko predlagamo drugačno socialno politiko (npr. večje otroške dodatke, ugodnosti pri pridobivanju stanovanja, zaposlitve...).

Pri tem je še posebno potrebno poudariti, da rojevanje ne moremo reševati z urejanjem vprašanja regulacije spočetja (npr. abortus da ali ne). Zavedati se moramo, da so to le orodja, ki se ali se lahko uporabijo — uporabljajo na podlagi odločitev, ki so rezultat dejanskih razmer: ekonomskih, socialnih... In da je potrebno vložiti veliko truda v vzgojo in izobraževanje.

In še:

Rojstvo pomeni začetek novega življenja; danes se z redkimi izjemami otroci rojevajo v porodnišnicah — pri nas v novomeški. Prav bo, da čimprej naredimo novo — obstoječa je tako stara, da je marsikdaj kljub ogromnim napotom zdravstvenih delavcev težko zagotoviti vsaj osnovne higienske pogoje.

Umrljivost (mortaliteta):

Poleg podatkov o rojevanju so to najbolj kvalitetni podatki, ki omogočajo prvo splošno oceno zdravstvenega stanja prebivalstva in delno tudi vpogled v samo zdravstveno varstvo.

V letu 1990 je v dolenjskih občinah umrlo 1.303 prebivalcev ali 9,82 na 1.000 prebivalcev — tj. splošna umrljivost. V zadnjih dvajsetih letih se je gibala med 12 in 10, v letih 1990 in 1989 se je spustila pod 10. Podobno je tudi v republiki. Ta koeficient je zelo odvisen od sestave prebivalstva po starosti in spolu ter od migracije. Več kot je starega prebivalstva, višji je! Zaradi tega se opazijo na nivoju republike rahla dviganja tega koeficienta — to še ni značilno za Dolenjsko.

Podrobnejši vpogled v to problematiko nam dajejo razni specifični pokazatelji (biološki, socialni...).

Zelo značilen pokazatelj je specifična umrljivost po spolu: le-ta je višja pri moških — na Dolenjskem je npr. v letu 1990 umrlo 9,94 moških in 9,68 žensk na 1.000 moških oz. žensk. Takšno razmerje je značilno tako za republiko kot za razvite dežele.

Vodilni vzroki smrti so bolezni obtočil (44,64 odstotka), novotvorbe (19,69 odstotka), poškodbe in zastrupitve (11,32 odstotka), bolezni dihal (8,6 odstotka) in bolezni prebavil (7,29 odstotka). Deleži v oklepajih veljajo za leto 1990, enako zaporedje s približno enakimi deleži pa so dolgoletna značilnost ne le za Dolenjsko, temveč tudi za republiko. Glede na spol in vzroke so precejšnje razlike prav pri teh vodilnih: npr. v letu 1990 je od skupno 578 smrti za boleznimi obtočil umrlo 343 žensk (59,3 odstotka), zaradi novotvorb je umrlo več moških: od 254 umrlih 151 moških (59,4 odstotka), značilno je, da umre zaradi nesreč in zastrupitev veliko več moških: v letu 1990 od 146 umrlih kar 108 moških (74 odstotkov).

Zanimivi so tudi podatki o tem ali ljudje umirajo doma, v bolnici, ali so bili zdravljeni ali ne: v zadnjih letih umre v bolnici med 40 in 50 odstotkov vseh umrlih v koledarskem letu, poleg tega je še približno 25 odstotkov takih, ki so imeli zdravstveno oskrbo.

Pri vsej tej množici podatkov nas seveda zanima, kolikšna je povprečna starost, pri kateri umiramo.

V R Sloveniji se je povprečna starost umrlih gibala takole:

Tabela 1: Povprečna starost umrlih v Sloveniji
v letih 1970, 1980 in 1988

spol/leto	1970	1980	1988
moški	61,4	63,5	64,9
ženske	68,5	71,8	73,4

Za orientacijsko primerjavo navajam enake podatke za Dolenjsko v letu 1989: povprečna starost umrlih žensk na Dolenjskem je bila 75,6 let in za moške 64,6 let.

Če povprečna starost umrlih raste (kakor v našem primeru), pomeni, da se zdravstveno stanje izboljšuje. Vendar pa lahko na njega precej vpliva priseljevanje oz. odseljevanje.

Pričakovano trajanje življenja (srednje trajanje življenja) ob rojstvu je sumarni pokazatelj, ki se ga izračuna na osnovi poznavanja sedanje smrtnosti.

Tabela 2: Pričakovano trajanje življenja v Sloveniji

leto	1959	1969	1988
moški	65,56	65,04	67,61
ženske	70,68	72,35	76,79

V teh, najbolj pogosto uporabljenih in tudi najbolj splošnih pokazateljih, se skriva vrsta značilnosti in problemov.

Z rastjo življenjske dobe se pojavlja cela vrsta problemov: socialni, ekonomski in seveda zdravstveni.

Pojem zdravja dobiva drugačno vsebino: govorimo lahko o ohranjanju preostale kvalitete. Narašča število kroničnih bolezni in invalidnosti. Vse to povečuje zahteve po specifičnih oblikah zdravstvenega varstva. Ali smo pripravljeni?

Zaskrbljujoč je delež smrti zaradi novotvorb (raka), ki je v stalnem naraščanju. To so bolezni, ki so tesno povezane z načinom življenja in kvaliteto okolja. Na njih lahko vplivamo z večjo skrbjo – odgovornostjo za lastno zdravje (kar predvideva tudi novi zakon o zdravstvenem varstvu) in s skrbjo za zdravo okolje. Narašča število smrti zaradi nesreč in zastrupitev. To opozarja na prenizko kvalifikacijo, neustrezne delovne razmere, slabe ceste in nenazadnje na številne ekološke probleme.

Nalezljive bolezni niso pogost vzrok smrti – pravimo, da so obvladljive. Kljub temu moram opozoriti na njih: pojavljajo se nove (AIDS, mišja mrzlica...), proti katerim nimamo učinkovitih zdravil, s številnimi izgubljammo bitko, ker postajajo zdravila neučinkovita (tudi zaradi zlorabe!).

Napovedi svetovnih ekspertov kažejo, da prihajamo v obdobje, ko se bodo nalezljive bolezni enakovredno kosale z boleznimi civilizacije.

Poglejmo torej, kako je z obolenostjo!

Podatki o umrlih in najpogostejših vzrokih smrti veliko povedo o zdravstvenem stanju prebivalstva, še daleč pa ne o zdravstvenih problemih. Številne bolezni onesposablajo ljudi za delo, in sicer motijo življenje, ne povzročajo pa smrti. Za predstavo prikazujem v tabeli 3 pet najbolj pogostih vzrokov smrti in pet najbolj pogostih bolezni v letu 1990 (podatki so za celo populacijo!):

Tabela 3: Pet najbolj pogostih vzrokov smrti in pet najbolj pogostih bolezni v letu 1990 na Dolenjskem

Rang smrti	rang bolezni
1. bolezni obtočil (44,64 %)	1. bolezni dihal (36,9 %)
2. novotvorbe (19,69 %)	2. bolezni živčevja in čutil (10,4%)
3. poškodbe in zastrupitve (11,32 %)	3. enako (7,7 %)
4. bolezni dihal (8,60 %)	4. bolezni prebavil (6,3 %)
5. bolezni prebavil (7,29 %)	5. bolezni kosti in gibal (5,5 %)

Legenda: v oklepajih je prikazana struktura, v stolpcu »bolezni« so dejansko prikazani prvi obiski v ambulantah otroških in šolskih dispanzerjih, v dispanzerju za žene in v ambulantah splošne medicine – torej ni prikazano število bolnikov.

Komentar: bolezni obtočil so najbolj pogost vzrok smrti, istočasno pa šele na devetem mestu (4,1 %) po obolevnosti oz. iskanju zdravniške pomoči.

Novotvorbe so vzrok smrti v petini primerov, kot bolezensko stanje so na repu z 0,3 %, itd.

V letu 1990 je bilo vseh prvih obiskov 231.695 ali 1,75 na prebivalca. To število nenehno narašča. Tako je bilo pred desetimi leti 1,64 in pred dvajsetimi 1,3 prvega pregleda na prebivalca.

Mimogrede: močno se je popravilo razmerje med številom zdravnikov v osnovnem zdravstvenem varstvu glede na prebivalstvo. Leta 1970 je na enega zdravnika prišlo povprečno 2721 ljudi, v letu 1990 le še 1276. Podobno velja v zobozdravstvu: leta 1970 4034, v letu 1990 2073 prebivalcev na enega zobnega terapevta.

Razprava

Demografski podatki in podatki vitalne statistike (rodnost, smrtnost) govorijo o tem, kaj se dogaja z ljudmi, narodom na določenem področju. Podatki o obolevnosti se nanašajo na zdravje teh ljudi – govorijo o tem, katere bolezni pestijo ljudi, kako pogosto, lahko jih obravnavamo na različne načine. Kakorkoli že, ostajajo pokazatelji negativnega zdravja. Nasprotno nimamo meril pozitivnega zdravja. Zaplete se že pri sami definiciji zdravja, bodisi da gre za definicijo svetovne zdravstvene organizacije ali katerikoli drugo.

Opisano stanje v luči evropske strategije zdravstvenega razvoja do leta 2000: Po dokumentu »Cilji za zdravje za vse« mora biti do leta 2000 pričakovano trajanje življenja najmanj 75 let. Ta cilj je v Sloveniji dosežen za ženske, moški so še daleč. Tudi sicer je povprečna starost hitreje naraščala pri ženskah.

V zvezi s pričakovanim trajanjem življenja so zadani cilji:

– da se zmanjša smrtnost dojenčkov pod 20 na 1.000 živorojenih (doseženo!);

- da se zmanjša materinalna smrtnost pod 15 na 100.000 živorojenih (doseženo!);
- da se zmanjša smrtnost zaradi bolezni cirkulatornega sistema za najmanj 15 odstotkov pri ljudeh, mlajših od 65 let: v razvitih državah so te bolezni že v upadanju, pri nas (tudi na Dolenjskem) so še vedno v porastu;
- da se zmanjša umiranje ljudi pod 65 leti zaradi raka za najmanj 15 odstotkov: program »Evropa 2000 in rak«, leta 1989 je bil na osnovi tega programa sprejet program »Slovenija 2000 in rak«. Bistvo programa je »sedem dobrih nasvetov«. Uresničili pa ga bomo tako, da bomo motivirali vse zdravstvene delavce, da te nasvete približajo ljudem in pridobili vse prebivalstvo za zdrav način življenja. Sedem dobrih nasvetov:

- Opustite kajenje!
- Proč z debelostjo – preveliko težo!
- Opustite pretirano in brutalno sončenje!
- Spoštujte in upoštevajte predpise o zaščiti pri delu!
- Prisluhnite svojemu telesu!
- Preglejte si svoje dojke vsak mesec!
- Odložite se za redni vsakoletni ginekološki pregled!

Poleg preprečevanja je izredno pomembno čimbolj zgodnje odkrivanje. Znaki – znamenja, ki lahko opozarjajo na rakavo obolenje, so:

- Ranice ali razjede na koži ali sluznici, ki jih je že prekrila krasta, koža/sluznica pod njo pa se ne zaceli niti v mesecu dni.
- Napredujoče spremembe v barvi ali velikosti materinega znamenja ali bradavice.
- Neboleče zatrdline ali bule kjerkoli na telesu.
- Neobičajne krvavitve ali izcedki iz katerekoli telesne odprtine.
- Trdovratni kašelj, hripavost in težave pri požiranju, ki jim ne vemo pravega razloga.
- Trdovratne težave z želodcem, prebavne motnje in morda celo hujšanje brez pravega razloga.
- Vsaka sprememba in nerednost pri odvajanju, ki je sami ne znamo pojasniti.

- da se zmanjša umiranje zaradi nesreč za najmanj 25 odstotkov: teče akcija – 10 %, veliko bo potrebno narediti, da se bo zmanjšalo število nesreč doma in na delu;
- da se obrne rastoče trende samomorilstva (in poskusov): Slovenija je v samem vrhu: v letu 1988 je bilo 632 samomorov, na Dolenjskem 31 – podpovprečno malo, sicer se giblje med 50 in 60 primeri na leto;
- še posebno želim izpostaviti alkoholizem, ki sicer ni eksplicitno omenjan v »ciljih«, je pa čedalje večji problem razvitega sveta, pri nas pa sploh. Pri tem želim opozoriti na posledice (na zdravje, družino, delo, nesreče) in nezadostno angažiranje družbe v celoti (tudi zdravstva) tako pri preprečevanju kot pri zdravljenju;
- v zvezi s kvaliteto življenja je opredeljenje, da se mora do leta 2000 povečati povprečno število let življenja brez invalidnosti in težkih bolezni (rak, kronične) najmanj za 10 odstotkov: pri nas še nismo dosegli vrha.

Vodilni vzroki smrti, težkih bolezni in raka so posledica nezdravega načina življenja in čedalje bolj onesnaženega okolja.

Zato kar nekaj ciljev opredeljuje ti dve področji: zlasti na področju vzgoje in izobraževanja (npr. program »Slovenija 2000 in rak«, programi za zdrav način življenja, kampanije proti kajenju, pretiranemu uživanju alkoholnih pijač itd.). Zelo je poudarjeno preventivno delovanje; drugo pomembno področje je varstvo okolja. Vse te aktivnosti v različnih oblikah potekajo tudi

na Dolenjskem: začeli smo izvajati program »Slovenija 2000 in rak«, številne aktivnosti kontinuirano tečejo že več let, v zadnjih letih, ko se je močno okrepila ekološka zavest, se realizira vse več programov na področju varstva okolja: hrup, zrak, vode itd.

Ko govorimo o življenju in zdravju, moramo vedeti, kje živimo in kakšna je kvaliteta (preostala!) bivalnega okolja. Procesi urbanizacije, deagrarizacije in industrializacije so bili in so še vedno zelo aktivni. Stremjenja k boljšemu življenju se na žalost odražajo tudi v čedalje bolj onesnaženem okolju, to pa spet vpliva na zdravje ljudi.

Kljub rastoči ekološki zavesti lahko danes (še vedno) ugotavljamo »ekološki dualizem«: kot proizvajalci zavestno prekomerno onesnažujemo okolje, kot prebivalci pa smo veliki zagovorniki čistega okolja.

Pri tem opozarjam zlasti na »posebne« odpadke, katere imamo posajene po vsej deželi, ali se ne znamo (nočemo) dogovoriti o primernem načinu shranjevanja: značilno egoistično in ozko gledanje!, pa tudi nesposobnost oblasti.

Razvoj strokovnih služb (znanja, kadrov in opreme) je in še vedno poteka na osnovi entuziazma posameznikov in je odvisno od trenutnega posluha vlada-joče politične strukture.

V takih razmerah se je tudi pristopalo k ugotavljanju stanja: na področju varstva zraka, hrupa, vod (pitnih, odpadnih, površinskih), prehrane itd.

Izdelani so bili nekateri katastrofi.

Naloge, ki so na tem področju pred nami:

- nadaljnje spremljanje stanja,
- sanacije (kurativa),
- aktivno sodelovanje pri projektiranju in izboru tehnologij (preventiva) in
- razvoj zdravstvene ekologije, tj. spremljanje vplivov iz okolja na zdravje ljudi.

LITERATURA – VIRI

Klepac R.: Osnove ekologije, Jume-na, Zagreb 1988

Letica S.: Zdravstvena politika v doba krize, Naprijed, Zagreb 1989
Statistični letopis republike Slovenije 1990

Statistični podatki o zdravstvenem varstvu in delu zdravstvene službe: Zavod za socialno medicino in higie-no, letna poročila 1970–1990

Pirc B.: Uvod v socialno medicino, Medicinska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani, 1980

Letalski alarm ob agresiji na Slove-nijo ni obšel bolnišnice (foto: Igor NAPAST, Večer; iz knjige *Vojna za Slovenijo*, Cankarjeva založba, Lju-bljana 1991).

Zaključek

Prikazani so nekateri podatki, kakšen je pokomentiran, primerjan z republi-ko, osvetljen v luči Evrope. Življenje je preveč zapleteno, da bi se ga dalo na tak način res opisati. Zato je morda tudi naslov neprimeren, neskromen, kajti čistega odgovora ni.

Navedeni podatki, ki morda niso najbolj primerni, kažejo, da živimo pri-bližno tako kot vsi v Sloveniji in da se hočeš-nočeš približujemo Evropi: mislim seveda na negativne trende, ki so npr. staranje, upadanje natalitete itd. Po drugi strani pa se po najboljših močeh vključujemo v tokove, katerih kon-čni cilj je boljše življenje, boljše zdravje.

Ferdo Rečnik RAZVOJ IZOBRAŽEVANJA V SLOVENIJI

Temeljni pogoj za učinkovito prestrukturiranje gospodarstva in preobrazbo družbe je spreminjanje in razvoj človeka, ki bo razumeval, sprejemal in se strokovno in osebno angažirano vključeval v te spremembe in trajne modernizacije. Ta zahteva primarno implicira potrebo po temeljitejšem prenavljanju in posodabljanju sedanje ekstenzivne in difuzne vzgoje in izobraževanja v naši družbi. Njena temeljna naloga bi bila spodbujanje in osvobajanje neizčrpnih latentnih potencialov mladine in odraslih za nov (spremenjen) način mišljenja, delovanja in reševanja problemov. Lahko bi govorili o novem človeku (*homo novus*), z novimi (drugačnimi) profesionalnimi značilnostmi; o človeku za novi čas, za novo kvaliteto življenja, dela in ustvarjanja – za prihodnost, ki se je že začela in ki jo izziva in omogoča znanstveno-tehnološka revolucija. Pospešeno spreminjanje in razvoj človeka je *conditio singe qua non* ne samo razvoja, temveč tudi obstanka Slovenije in slovenskega naroda. Ta razvoj pa ne more omogočati samo spreminjanje in posodabljanje vzgojno-izobraževalnega sistema, temveč se morajo v ta proces vključevati vse institucije in vsa sredstva za ustvarjanje in distribucijo znanja (strokovni, znanstveni, kulturni, izobraževalni, gospodarski, politični, zdravstveni in drugi). Gre torej za globoke družbene spremembe.

Na področju vzgoje in izobraževanja bodo pomembne tri bistvene smeri njenega razvoja:

- izobraževanje in usposabljanje mladine in odraslih za znanstveno-tehnološki razvoj;
- izobraževanje in usposabljanje za multikulturalizem in vključevanje v mednarodne razvojne tokove;
- priprava ljudi za aktivno vključevanje v pluralne in demokratične družbene procese.

Zavedati se moramo, da bodo naš celoten razvoj omejevali veliki finančni, družbeno-politični, socialno-kulturni in drugi relevantni faktorji. Na področju izobraževanja pa bo najtežje premagovati nekatere subjektivne, v družbeni zavesti globoko vkoreninjene probleme: presegati dogmatsko filozofijo in pedagogiko vzgoje in izobraževanja, uvajati nove cilje in zahteve vzgoje in izobraževanja, racionalne in funkcionalne izobraževalne vsebine, učinkovitejše metode in tehnike pouka in učenja..., skratka, preseči zastarele in tradicionalne paradigme v teoriji in praksi vzgoje in izobraževanja.

Vzgoja in izobraževanje postaja vse pomembnejša in vse bolj obsežna družbena dejavnost. Na kakovostni vzgoji in izobraževanju pravzaprav sloni ves razvoj drugih dejavnosti v družbi. Z njo so neposredno povezani pogoji, pa tudi rezultati družbene reprodukcije.

Vir družbenega bogastva ni več v fizičnem in nizkoakumulativnem delu, temveč v intelektualnem kapitalu. Izobrazba in znanje sta torej, pod določenimi pogoji, vir bogastva in ekonomske moči razvitih družb. V visoko razvitih in tržno usmerjenih družbah prevladuje geslo: **znati ali propasti**.

Sodobno usmerjena vzgoja in izobraževanje, ki izhaja prvenstveno iz podme-
ne, da je izobraževanje predvsem človekova temeljna pravica, mora razvojne
proces v družbi s svojo dejavnostjo podpirati in omogočati. Zato moramo
tudi pri nas doseči novo, višjo kakovost vzgojno-izobraževalnega dela in jo
postopoma približevati svetovnim, zlasti pa evropskim standardom. Le tako
se bodo lahko hitreje in kakovostneje razvijale tudi druge dejavnosti v naši
družbi.

Danes se v Sloveniji vse več institucij in posameznikov ukvarja (raziskovalno, razvojno, politično, izvajalsko,...) s problemi razvoja in posodabljanja vzgoje in izobraževanja. Tudi na Zavodu za šolstvo in šport smo pripravili celovito in obsežnejšo študijo o razvoju izobraževanja v Sloveniji za prihodnost. Predlog globalne koncepcije dolgoročnega razvoja vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji smo pripravili po temeljitejših in obsežnejših javnih in strokovnih razpravah. Pri pripravi našega predloga razvoja vzgoje in izobraževanja smo se naslonili tudi na teoretična in praktična dognanja in spoznanja doma in v tujini.

Predlog globalne koncepcije razvoja vzgoje in izobraževanja ponuja samo okvirne zamisli nadaljnjega razvoja vzgoje in izobraževanja. Gradivo ne daje konkretnih in takoj uporabnih rešitev. To ni njegov namen. Namen gradiva je odpreti vse bistvene probleme in zadrege naše vzgoje in izobraževanja ter začrtati temeljne smeri nadaljnjega razvoja. Zato predlog ni neposredno izvedbeni program.

Konkretna in uporabna (izvedbene) rešitve naj bi dale nadaljnje teoretične in empirične raziskave – temeljne, uporabne, inovativne in razvojne raziskave ter poglobljeno strokovno delo na tem področju.

Po tem nekoliko daljšem uvodu bomo skušali na kratko predstaviti naš predlog nadaljnjega razvoja vzgoje in izobraževanja, na čem ga utemeljujejo ter kako in kam ga v nadalje usmerjati.

Metodološki pristop

Vsaka razvojna raziskava, ki želi spremeniti obstoječe stanje v neko novo in boljše stanje, se vsaj v glavnem ravna po preizkušenem postopku (metodološkem modelu), ki zajema naslednje temeljne korake:

- podrobna analiza delovanja nekaterih zanimivih in za naše razmere ustreznih, predvsem pa relativno uspešnih izobraževalnih sistemov drugje v svetu, zlasti v razviti Evropi;
- kritična analiza obstoječega stanja pri nas, ki ga želimo spremeniti;
- koncepcija in modeliranje novega oz. spreminjanje (razvoj) sistema vzgoje in izobraževanja;
- postopno uvajanje novosti in sprememb ter evalvacija (spremljanje izvajanja in vrednotenje teh sprememb).

Danes v razvitem svetu pri spreminjanju oz. načrtnem razvoju velikih družbenih sistemov (takšen je tudi izobraževalni sistem) pripravijo tudi temeljito in podrobno strategijo za načrtovanje in izvajanje globalnih reform.

Tudi naš predlog nadaljnjega razvoja vzgoje in izobraževanja smo pripravili po opisanem postopku oz. metodološkem modelu.

Razvoj izobraževanja v svetu

Za naše potrebe in namene smo po določenih enotnih kriterijih analizirali 12 razvitejših izobraževalnih sistemov v svetu. Ugotovitve teh komparativnih analiz smo objavili v posebni publikaciji, sintezo ugotovitev pa tudi v temeljni publikaciji (Izobraževanje v Sloveniji za 21. stoletje). Tukaj bomo povzeli samo nekaj pomembnejših ugotovitev iz omenjenih komparativnih raziskav. Temeljna ugotovitev in najpomembnejša izkušnja, ki so jo dale vse dosedanje reforme, je, da je učinkovita le celovita in dolgoročno načrtovana reforma, ki zajema vse stopnje izobraževanja (od osnovnega do visokega izobraževanja), ki je hkrati zunanja in notranja, vključuje pa tudi formalne in neformalne oblike izobraževanja, skratka, ki je sistemsko oblikovana in strateško vodena ter postopno spreminja obstoječe stanje. In končno: uspeh reforme vzgoje in izobraževanja je odvisen tudi od tega, koliko se je uspela integrirati v širši družbeni, gospodarski, kulturni in politični okvir in razvojne tokove, v katerih

se uresničuje. Uresničevanje reforme je pomembno odvisno od tega, koliko jo sprejema učitelj.

V svetu se vse bolj uveljavlja pojem »permanentno izobraževanje« kot načelo izgradnje in razvoja celotnega izobraževalnega sistema (strategija permanentnosti). V najširšem pomenu pomeni permanentno izobraževanje proces vzgoje in izobraževanja vse življenje za vse pripadnike neke družbe.

Permanentno izobraževanje zahteva tudi ustrezno (novo) strukturo in funkcioniranje vzgojno-izobraževalnega sistema, ki se kaže v naslednjem (osnovne sestavine):

- tesnejše povezovanje vseh stopenj in smeri izobraževanja, od predšolske vzgoje do visokega izobraževanja (formalne poti izobraževanja);
- učinkovito organizirano in povezano izvenšolsko izobraževanje oz. obšolsko izobraževanje (neformalno izobraževanje), ki poteka vzporedno s šolskim;
- izobraževanje odraslih, ki zajema celotno delovno obdobje človeka v različnih oblikah (ob delu in iz dela) in modelih izobraževanja (kontinuirano in diskontinuirano);
- izobraževanje po sklenjenem delovnem obdobju (izobraževanje za tretje življenjsko obdobje).

ANALIZA OBSTOJEČEGA SISTEMA PRI NAS

Iz obsežne analize obstoječega sistema vzgoje in izobraževanja pri nas, zlasti iz ugotovitev evalvacijskih raziskav v minulem desetletju, povzemamo nekatere pomembnejše ugotovitve.

a) Predšolska vzgoja

- organizacija predšolske vzgoje je bolj osredotočena v večjih urbanih naseljih in manj na podeželju;
- še vedno ni ustrezno število otrok zajeto v predšolsko vzgojo;
- izredno so zaostreni normativi, ki opredeljujejo osnovne pogoje za delo (prostorski, število otrok v oddelkih,...);
- predšolska vzgoja je kot komponenta sistema vzgoje in izobraževanja premalo vključena in povezana s celotnim vzgojno-izobraževalnim sistemom;
- prenizka večinska stopnja izobraženosti delavcev v predšolski vzgoji;
- predšolska vzgoja je programsko neustrezno povezana z osnovno šolo in ne pripravlja v zadostni meri otrok za vključitev v šolo.

b) Osnovna šola

- še vedno preveč otrok ponavlja posamezne razrede v osnovni šoli ali celo zapusti osnovno izobraževanje predčasno oz. ne konča osnovne šole;
- programi so snovno prenatrpani in preobsežni in premalo povezani z okoljem;
- v več kot 90 odstotkov pouka na šolah prevladuje metoda ustne razlage in metoda razgovora, kar pomeni, da vidijo učitelji svojo temeljno nalogo v verbaliziranju vsebin, naloga učencev pa je akademsko poslušanje in diskusija o tem;
- samostojnost učencev kot eden temeljnih pogojev učenja je pri pouku minimalna;
- materialna opremljenost je na polovici šol več kot neustrezna;
- strokovne podlage za izvajanje pouka so neustrezne ali delno ustrezne (vsebine programov), večine ostalih strokovnih podlag pa sploh ni (taksonomije izobraževalnih smotrov, specialne didaktike itn.);
- motivacija za učno delo temelji na zunanji prisili (ocenjevanje, kaznovanje, sodelovanje s starši itn.) ali na nekaterih osebnostnih lastnostih učiteljev;

- pripravljenost učiteljev za humani pristop in demokratični dialog je velika, izvajanje pa prav nasprotno;
- sodelovanje s starši je predvsem namenjeno reševanju disciplinskih problemov in učne problematike.

Te ugotovitve bi lahko strnili v to, da v odnosih učitelj : učenec : učno gradivo še vedno prevladujejo tradicionalni modeli, kar ne ustreza spreminjajočim se družbenoekonomskim razmeram, razvojnim tokovom doma in v svetu ter naglemu znanstveno-tehnološkemu razvoju v najširšem pomenu te besede.

c) Srednje izobraževanje

- programi srednjega izobraževanja niso grajeni spiralno-progresivno na programskih standardih osnovnega izobraževanja (vsebinska nepovezanost osnovnega in srednjega izobraževanja po vertikali) pa se vsebine iz programa osnovne šole ponavljajo;
- metode in oblike aktivnega učenja in samostojnega dela učencev še niso ustrezno razvite, zato prevladuje predavanje in izpraševanje;
- neustrezna je tudi materialno-tehnična osnova za obsežnejše in učinkovitejše laboratorijsko, projektno in raziskovalno delo;
- v srednjih šolah je še veliko kadrovskih problemov glede na neustrezno pedagoško in strokovno usposobljenost učiteljev in sodelavcev;
- problematika integracije in diferenciacije je v srednjem izobraževanju neustrezno rešena oz. postavljena, pa so programi, smeri in posamezne stopnje neorgansko in nelogično povezane, v poklicnem izobraževanju pa tudi preveč razdrobljene;
- šolske institucije so programsko in funkcionalno zaprte, mreža srednjih šol pa preveč razdrobljena in nepovezana;
- še vedno se ohranja selekcija učencev za vpis v posamezne tipe srednjih šol na osnovi uspeha v osnovni šoli ali na podlagi rezultatov sprejemnih izpitov, ne pa tudi na podlagi sposobnosti in motivacije učencev za posamezne smeri izobraževanja;
- med učitelji in učenci prevladujejo avtoritarni odnosi, pri čemer slabi oz. se zanemarija pedagoška funkcija srednje šole;
- pedagoška učinkovitost srednjih šol ni zadovoljljiva, kar se kaže zlasti v prevelikem osipu ter ne preveč uspešnem vključevanju učencev v delo ali nadaljnem izobraževanju.

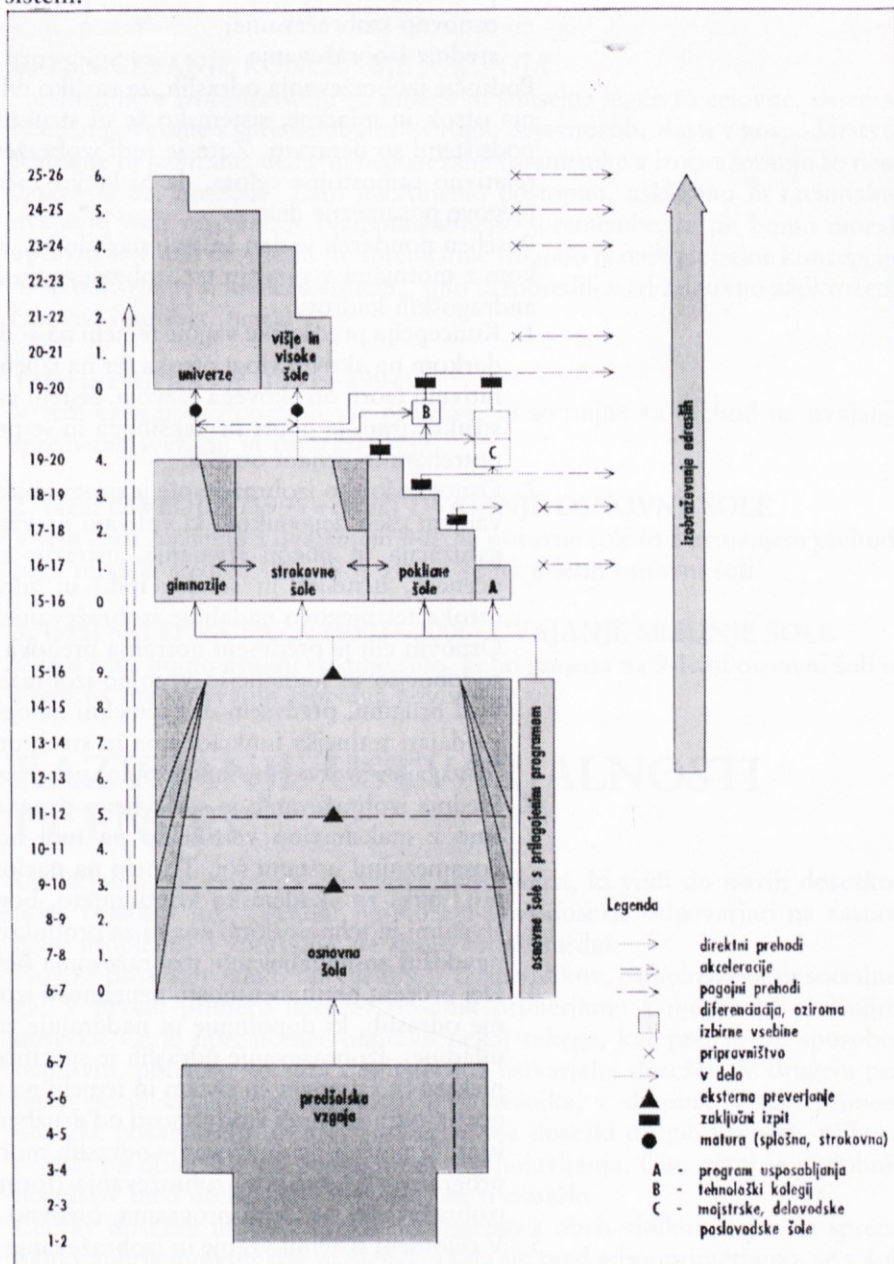
Na splošno pa lahko rečemo, da je usmerjeno izobraževanje tipično jugoslovanska (ali balkanska) konstrukcija reforme, ki ni upoštevala niti dogajanja v šolstvu tako na Zahodu kot na Vzhodu in je želela, izhajajoč iz našega samoupravnega sistema, dohiteti in prehiteti (po bližnjici) rešitve drugod v Evropi, čeprav za to ni bilo ustreznih strokovnih in materialnih pogojev, še manj pa razvite družbene zavesti v združenem delu.

d) Izobraževanje odraslih

- konceptualno in operativno ni dodelano in ni vključeno v celoviti sistem vzgoje in izobraževanja;
- precejevanje rednega šolskega izobraževanja potiska permanentno izobraževanje na stranski tir;
- z uvedbo usmerjenega izobraževanja je izobraževanje odraslih znatno upadlo;
- programi izobraževanja odraslih se zožujejo zgolj na pridobivanje strokovnih kvalifikacij, zanemarijajo pa širše družbeno, kulturno in znanstveno izobraževanje.

Če na kratko povzamemo ugotovitve o celotnem našem vzgojno-izobraževalnem sistemu, lahko rečemo: posamezni deli (pod sistemi) so med seboj pre-

malo povezani in nezadostno integrirani v funkcionalno celoto enotnih vzgojno-izobraževalnih ciljev, globalna organizacijska struktura pa je nepopolno in neustrezno vgrajena v celoten in kompleksen družbenoekonomski sistem.

Vzgojno-izobraževalni sistem v Republiki Sloveniji – razvojni model (iz knjige Izobraževanje v Sloveniji za 21. stoletje, Ljubljana 1991)

RAZVOJ IZOBRAŽEVANJA

Globalna koncepcija razvoja vzgoje in izobraževanja v Republiki Sloveniji je zasnovana na najnovejših ugotovitvah stanja in razvoja tega družbenega področja doma in v svetu. Temelji na razvojnih izhodiščih naše družbe, ciljno pa je usmerjena v prihodnost.

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 3/1991

Osrednji del predstavlja projekcijo koncepcije razvoja vzgoje in izobraževanja, ki nudi strokovne podlage za nadaljnji razvoj in odprte modele celovito zasnovanega sistema od predšolske vzgoje do univerze. Projekcija je grajena na strategiji permanentnosti vzgoje in izobraževanja. Razdeljena je na dve enakovredni področji:

- vzgoja in izobraževanje otrok in mladine;
- izobraževanje odraslih.

V okviru prvega področja so podrobneje obdelani:

- predšolska vzgoja;
- osnovno izobraževanje;
- srednje izobraževanje.

Področje izobraževanja odraslih, za razliko od področja vzgoje in izobraževanja otrok in mladine, sistemsko še ni strukturirano. Mnogi njegovi deli ali podsistemi so nerazviti. Zato je tudi izobraževanje odraslih koncipirano kot relativno samostojna celota, da bi lahko začeli sistemsko ustrezno razvijati njegove posamezne dele.

Poseben poudarek je dan šolstvu narodnosti, skrbi za nadarjene, zatem otrokom z motnjami v razvoju ter izobraževanju in usposabljanju pedagoških in andragoških kadrov.

1. Konceptija predšolske vzgoje temelji na sodobnih teorijah osebnosti s poudarkom na aktivni vlogi otroka ter na izpeljavah novejših socialnih in kognitivnih teorij otrokovega razvoja. Sistem vzgojnega dela zato ni podrobno strukturiran, je odprt in fleksibilen in se prilagaja posebnostim okolja ter potrebam in željam otroka.

2. Osnovnošolsko izobraževanje je programsko zasnovano celovito z upoštevanjem vseh dejavnikov, ki vplivajo na vzgojno-izobraževalni proces (organizacija in pogoji izvajanja, ustrezne strokovne podlage, interakcija učencev, učiteljev in staršev ipd.) in zdrav osebnostni razvoj vsakega otroka ter njegovo nadaljnje izobraževanje.

Osnovni cilj je predvsem notranja prenova osnovne šole ter njen razvoj v sodobnejšo in humanejšo vzgojno-izobraževalno institucijo, ki bo imela, med drugimi, predvsem dve temeljni nalogi:

- dajati trajnejša funkcionalna in strukturalna znanja;
- vzgajati svobodno, samostojno, ustvarjalno in kritično osebnost.

3. Srednje izobraževanje je sestavljeno programsko zelo odprto in raznovrstno z maksimalno vertikalno pa tudi horizontalno prehodnostjo med posameznimi vrstami šol. Temelji na nacionalnih in univerzalnih vrednotah, skrbi za akademsko kontinuiteto, bogati mlade s kulturnimi, znanstvenimi in tehnološkimi znanji za produktivno vlogo v družbi in jih skuša navdušiti za nadaljevanje izobraževanja kot permanentnega procesa.

4. Del procesa permanentnosti, nenehnosti izobraževanja, je tudi izobraževanje odraslih, ki dopolnjuje in nadgrajuje začetno izobraževanje (otrok in mladine). Izobraževanje odraslih je specifičen, samostojen, obsežen, kompleksen in raznovrsten sistem in temelji na značilnostih, potrebah in možnostih odraslih ljudi v odvisnosti od družbenega razvoja in njegovih vsakokratnih potreb. Izobraževanje odraslih mora zato nuditi bogato ponudbo programov in načinov izobraževanja (formalno in neformalno, možnosti izobraževanja po delih programa, časovno skrčeno ali podaljšano ipd.).

5. V celotnem sistemu vzgoje in izobraževanja zagotavljamo tudi razvoj splošnih in posebnih nadarjenosti otrok in mladine (ponudba dodatnih programov, razširjenih ali zahtevnejših glede na želje in možnosti posameznika, možnost akceleracije ipd.). Poskrbljeno je tudi za otroke in mladostnike z motnjami v razvoju tako, da jim prilagajamo programe oz. celoten proces izobraževanja.

Programi in način vzgojno-izobraževalnega dela se prilagaja tudi za šolstvo narodnosti.

Fleksibilnost in kompatibilnost programov z jasno opredeljenimi standardi znanj bo omogočila, poleg državnega šolstva, tudi razvoj privatnih šol in drugih alternativnih oblik izobraževanja.

Projekciji globalne koncepcije sledi njena operativna priprava in priprava ustrezne strategije za njeno postopno uvajanje (preko prehodnih modelov). Uvajanje bo postopno in usklajeno z družbenim razvojem, ki naj ga tudi spodbuja in omogoča njegov hitrejši razvoj.

URESNIČEVANJE KONCEPCIJE RAZVOJA

Spremembe v izobraževanju so možne in smiselne le, če so celovite, sistematične in povezane s spremembami v drugih dejavnostih, zlasti v gospodarstvu. Korenite in izolirane, delne in nepovezane spremembe v izobraževanju so neučinkovite oz. zgrešene. Zato načrtujemo postopno, usklajeno in racionalno uvajanje vseh sprememb. Najpomembnejše spremembe, ki jih bomo morali opraviti še v tem desetletju (te spremembe izhajajo iz naše globalne koncepcije in so naravnane k njeni realizaciji), smo razporedili v tri relativno zaokrožena časovna obdobja (faze):

1. faza: PRIPRAVA (1991–1994)

V tem času bomo opravili vse priprave, ki so nujne za prehod na uvajanje sprememb v vzgoji in izobraževanju.

2. faza: IZVEDBA (1995–2002) UVAJANJE OSNOVNE ŠOLE

V tem času začnemo z uvajanjem 9-letne osnovne šole in z uvajanjem prehodnega modela srednje šole, ki je grajen še na 8-letni osnovni šoli.

3. faza: SKLEPNA FAZA (2003–2006) UVAJANJE SREDNJE ŠOLE

V tem času bomo uvajali srednjo šolo, ki bo grajena na 9-letni osnovni šoli in s tem na uresničevanju globalne koncepcije.

Drago Žagar RAZVIJANJE USTVARJALNOSTI UČENCEV

Ustvarjalnost je posebna človekova sposobnost, ki vodi do novih dosežkov (idej, izdelkov itd.). Vendar pa morajo novi dosežki odgovarjati na zastavljeno problemsko vprašanje, ne smejo biti absurdni.

Novost dosežkov lahko opredelimo z dveh vidikov, psihološkega in socialnega. V prvem primeru učenčev dosežek primerjamo z njegovimi prejšnjimi dosežki. Če je npr. učenec napravil nekaj takega, kar prej ni bil sposoben napraviti, potem je to zanj nov oziroma ustvarjalni dosežek. V drugem primeru pa je kriterij novosti zunaj posameznika, v skupini. V tem primeru dosežke posameznih učencev primerjamo z dosežki drugih učencev, njihovo novost pa določimo na podlagi redkosti pojavljanja. Čim manj je podobnih dosežkov med učenci, tem bolj novi so ti dosežki.

Čeprav dosežke učencev lahko ocenjujemo z obeh vidikov, tako da spremljamo njihov individualni napredek ali da jih med seboj primerjamo, se v šolski praksi pogosteje upošteva socialni vidik presojanja njihove ustvarjalnosti. Poudarjeno primerjanje učencev ni dobro, kajti na ta način dajemo samo nekaterim možnost, da bodo njihovi dosežki ocenjeni kot novi in ustvarjalni, medtem ko mnogi te možnosti nimajo. Zlasti so lahko neupravičeno prikrajšani plahi učenci, ki ne želijo izstopati in biti drugačni od drugih. Pri teh učencih moramo upoštevati njihov lastni tempo razvoja, da si bodo pridobili potrebno samozavest in pokazali svojo ustvarjalnost.

Za ustvarjalne osebe so značilne nekatere osebnostne lastnosti, ki omogočajo njihovo ustvarjalnost. Najpomembnejše so: inteligentnost, divergentno mišljenje, radovednost in nekonformizem.

Inteligentnost je splošna sposobnost, ki vpliva na sleherno človekovo miselno aktivnost, torej tudi na ustvarjalnost. Raziskave, v katerih so sodelovali vrhunski ustvarjalci (pisatelji, matematiki, arhitekti itd.), so enoznačno pokazale, da so vse te osebe nadpovprečno inteligentne. Psihologi najpogosteje navajajo kot minimalno stopnjo inteligentnosti, ki je potrebna za ustvarjalnost IQ 120. Menijo, da se z naraščanjem inteligentnosti nad to stopnjo ustvarjalnost več ne povečuje. Seveda pa to velja le za vrhunsko ustvarjalnost v znanosti, umetnosti, tehniki. Drugače je z ustvarjalnostjo v običajnem, vsakdanjem življenju. Za to ustvarjalnost zadostuje že povprečna stopnja inteligentnosti.

Divergentno mišljenje se kaže pri reševanju problemov, ki dopuščajo različne poti reševanja in več možnih rešitev. Najpomembnejše sposobnosti tega mišljenja so: fluentnost, fleksibilnost, originalnost in elaboracija. Fluentnost je sposobnost odkrivanja velikega števila idej. Fleksibilnost pa se kaže v odkrivanju različnih idej. Razliko med eno in drugo sposobnostjo nam lepo ponazarja primer naloge, kjer morajo učenci najti čimveč možnih besed, ki se začinjajo, recimo s črko »L«. Vzemimo, da se je nek učenec spomnil tehle besed: leska, lan, lilija, lisica, labod. Ta učenec bi dobil za fluentnost pet točk, ker je navedel pet odgovorov, za fleksibilnost pa samo 2 točki, ker je navedel samo dve kategoriji odgovorov (rastline in živali). Fluentnost torej pomeni količino idej, fleksibilnost pa njihovo kakovost. Originalnost je sposobnost odkrivanja novih, nenavadnih in redkih odgovorov. Nekateri smatrajo, da so originalni odgovori tudi duhoviti. Elaboracija pa je sposobnost natančne izdelave ideje. Kaže se v številu elementov, s katerimi oseba izrazi svojo idejo, npr., kako natančno ilustrira neko zgodbo.

Radovednost je težnja posameznika po spoznavanju novega. To je osnovni motiv ustvarjalnosti. Nekateri psihologi menijo, da je korelacija med radovednostjo in ustvarjalnostjo popolna, kar pomeni, da se s povečevanjem radovednosti linearno povečuje tudi ustvarjalnost.

Pomemben osebnostni dejavnik ustvarjalnosti je tudi nekonformizem. Nekonformistična oseba se mehanično ne podreja večinskemu mnenju, ne da bi ga prej kritično preverila. Takšna oseba odstopa od ustaljenih navad, stereotipov in šablon v mišljenju. Oseba, ki nima teh lastnosti, ne more biti ustvarjalna.

Psihologi pravijo, da poteka razvoj ustvarjalnih sposobnosti drugače kot nekaterih drugih osebnostnih lastnosti. Ugotovili so, da večina osebnostnih lastnosti med razvojem konstantno raste, ustvarjalnost pa je često celo v obratnem sorazmerju s starostjo. To pomeni, da so mlajši otroci velikokrat bolj ustvarjalni kot starejši. To se zlasti opaža v likovnem izražanju, simboličnem izražanju (mišljene so spontane kolektivne aktivnosti otrok), včasih pa tudi na glasbenem področju.

Veliko se je ukvarjal s proučevanjem razvoja ustvarjalnih sposobnosti ameriški psiholog Torrance. V longitudinalni raziskavi je spremljal razvoj teh sposobnosti pri otrocih več let in opredelil tri kritična obdobja, ko se razvoj teh sposobnosti upočasni ali se celo za nekaj časa povsem ustavi. Prvo kritično obdobje naj bi bilo okoli petega leta, drugo okoli devetega leta (tedaj je kriza največja) in tretje med dvanaajstim in trinajstim letom. Po zadnji krizi sledi postopen, vendar ne preveč intenziven razvoj, ki traja vse do zrelosti.

Torrance pravi, da so ta kritična obdobja v razvoju ustvarjalnih sposobnosti povezana s pomembnimi spremembami v otrokovem življenju. Ko je otrok star pet let, začne obiskovati pripravljalni oddelk za šolo. Pri devetih letih se začne prehod iz elementarnih razredov osnovne šole v srednjo šolo. Pri dvanaajstih letih pa otrok iz srednje šole prestopi v t.i. šolo druge stopnje. Vse te spremembe pomenijo določen pritisk na otroka in zahtevajo ponovno prilagajanje, kar povzroči zastoje v razvoju ustvarjalnih sposobnosti. Seveda velja ta

kronološka opredelitev kritičnih obdobij za ameriški šolski sistem. Torrance posebej poudarja, da je lahko razvojna krivulja ustvarjalnih sposobnosti drugačna v drugih kulturah. Če je razvoj teh sposobnosti resnično tako tesno povezan s prilagoditvenimi spremembami v otrokovem življenju, potem bi pri naših otrocih pričakovali občutnejše zastoje kaki dve leti kasneje, to je v prvem in petem razredu osnovne šole ter v prvem razredu srednje šole.

Toda razvoj vseh ustvarjalnih sposobnosti ne poteka enako. Tako npr. sposobnost oblikovanja kavzalnih hipotez pri otrocih mlajšega šolskega obdobja počasi, vendar konstantno raste in doseže občuten vzpon okoli enajstega leta. Konstruktivna domišljija pa se sploh ne pojavlja pred enajstim letom starosti. To sposobnost so psihologi ugotavljali tako, da so otroci pojasnjevali misli, čustva in aktivnosti oseb na sliki. Svojtven je tudi razvoj sposobnosti likovnega izražanja. Lowenfeld pravi, da nastopi občuten padec teh sposobnosti v t.i. drugi krizi osebnosti, to je okoli enajstega ali dvanajstega leta. Tedaj začne v otrokovem likovnem izražanju dominirati zavestna kritičnost, zaupanje v svet domišljije je omajano in otrok začne posnemati dela in stile drugih.

Psihologi različno razlagajo upadanje ustvarjalnih sposobnosti v nekaterih starostnih obdobjih. Torrance in nekateri drugi psihologi vidijo glavni vzrok upadanja v negativnem vplivu socializacije, ki zahteva prilagajanje in podrejanje avtoriteti, tekmovanje, kompromise ipd. Otrok se zato boji izražati svoje ideje, da ne bi bil zasmehovan, ponižan in kaznovan. Drugi pa bolj poudarjajo vlogo zorenja pri razvoju ustvarjalnih sposobnosti. Lowenfeld z zorenjem razlaga razvoj sposobnosti likovnega izražanja. Po njegovem mnenju obstajajo v naravi likovnega izražanja in v pomenu, ki ga ima likovno izražanje za človeka razlike med mlajšimi otroci, starejšimi otroci in mladostniki. Čim bližje je otrok adolescenci, tem bolj izgublja subjektivno zvezo s svetom simbolov. Čeprav je zastoje v razvoju ustvarjalnih sposobnosti mogoče pripisati različnim vzrokom, ima gotovo pri tem veliko vlogo okolje.

V kontekst širšega okolja spada tudi šola. Šolo danes bolj ali manj kritizirajo povsod po svetu. Največ kritik leti na račun metod in načinov poučevanja in odnosov med učitelji in učenci. Seveda ni krivda samo na strani učiteljev, da šola ne spodbuja dovolj ustvarjalnosti učencev. Vsaj za našo šolo lahko rečemo, da jo bremenijo številne objektivne težave, npr. preveliki razredi, ne najboljše didaktična opremljenost ipd. Tudi do učnih programov smo lahko kritični, saj je vprašanje, ali je snov, ki jo predpisujejo, vedno zares aktualna in v kolikšni meri ustreza miselnemu razvoju otrok. Vse to predstavlja veliko oviro za kvalitetnejše vzgojno-izobraževalno delo v naši šoli.

Kot protiutež tradicionalni metodi razlage, ki potiska učence v preveč pasivno vlogo pri pouku, se v svetu pa tudi pri nas vedno bolj uveljavlja t.i. učenje z odkrivanjem. Že samo ime pove, v čem je bistvo takega učenja. Učenci so vodeni tako, da relativno samostojno prihajajo do določenih spoznanj, z lastnim iskanjem in eksperimentiranjem. Omogočeno jim je, da lahko veliko eksperimentirajo, opazujejo, sodelujejo, izražajo svoja mnenja in predloge itd. Postopek učenja z odkrivanjem običajno poteka v šestih fazah, ki pa niso strogo ločene med seboj, temveč se pogosto prepletajo. Učenci se iz že dosežene faze v procesu usvajanja znanja pogosto vračajo nazaj na predhodne faze in nato znova poskušajo.

V prvi fazi se učenci seznaniijo s problemom, ki ga bodo reševali. Problem jim lahko zastavi učitelj ali pa ga sami izberejo. Pomembno je, da je problem dovolj odprt, takšen, da dopušča različne poti reševanja in več možnih rešitev. Hkrati mora ustrezati miselnemu razvoju učencev.

V drugi fazi poskušajo učenci čimbolj natančno opredeliti problem. Ugotavljajo, kaj jim je dano za rešitev problema in kaj morajo sami poiskati. Dobro je, da si problem na nek način vizualno ponazorijo s pomočjo tabel, grafiko-

nov, seznamov, matematičnih simbolov ipd. Takšne ponazoritve jim omogočajo večji pregled nad problemom, obenem pa spodbujajo t.i. desnohemisferično mišljenje učencev. To mišljenje ima svojo nevrofiziološko osnovo v desni polovici možganske skorje in je predvsem intuitivno in slikovno. Nasprotno je levohemisferično mišljenje, ki poteka v levi možganski hemisferi, odlikuje pa se z logiko in operiranjem na besednem gradivu. Šola zlasti premalo spodbuja desnohemisferično mišljenje, zato so razne slikovne aktivnosti učencev zelo dobrodošle.

Tretja faza pomeni zbiranje manjkajočih podatkov oziroma konkretnega materiala za rešitev problema. Do tega lahko učenci pridejo na različne načine: z branjem ustreznih virov, z opazovanjem, anketiranjem ipd.

V četrti fazi iščejo različne možne rešitve problema. Ta faza se tesno prepleta s prejšnjo fazo, učenci na osnovi zbranih podatkov in materiala sklepajo na rešitev, obenem pa ugotavljajo potrebo po novih podatkih in materialu. Osnovni namen te faze je razvijanje miselne prožnosti učencev, zato je zaželeno, da učenci odkrijejo čimveč možnih rešitev. Učitelj v tej fazi ne sme kritično vrednotiti njihovih zamisli, sicer se bodo bali ugibati. Odkrivanje različnih idej spodbujamo z naslednjimi vprašanji: Kako nekaj spremeniti? Kako nadomestiti? Kako povezati? Kaj dodati? Kako uporabiti na drugačen način? Kaj odstraniti? Kaj zamenjati? ipd.

Peta faza je preverjanje možnih rešitev problema. Učence je treba navajati, da sami preverjajo predlagane rešitve. Samovrednotenje jih spodbuja k večji kritičnosti, prevzemanju odgovornosti za svoje delo, obenem pa so učenci tudi bolj motivirani, če sami vrednotijo svoje rezultate.

V šesti fazi pa morajo pridobljeno znanje ustrezno splošiti. To dosežejo tako, da rešujejo nove probleme, za katere velja naučeni princip reševanja, da iščejo nove primere za nek pojem, da poskušajo naučeno snov izraziti na več različnih načinov, npr. besedno, slikovno, z igranjem vlog ipd. Priti mora do transfera ali prenosa dobljenih izkušenj v nove situacije.

Izvirne in nenavadne ideje pa je treba seveda tudi ustrezno nagraditi. Torrance je empirično dokazal, kako pomembna je povratna informacija. V eni od svojih raziskav je ugotovil, da odobravanje in nagrajevanje ustvarjalnega vedenja učencev spodbuja njihovo ustvarjalnost nasploh, vendar učenci še posebej razvijejo tiste sestavine ustvarjalnosti, ki jim dajemo pri vrednotenju večji pomen. Če npr. učitelj bolj ceni fluentnost, bodo imeli učenci veliko idej; če nagrajuje predvsem originalnost, bodo sposobni odkrivati nenavadne rešitve itd.

Psihologi dajejo učiteljem tudi številne konkretne napotke za spodbujanje ustvarjalnosti učencev. Ti napotki so rezultat bodisi teoretičnih bodisi praktičnih spoznanj, do katerih so prišli. Nanašajo pa se na različne sestavine vzgojno-izobraževalnega dela: organizacijo, posredovanje znanja, vrednotenje učnih rezultatov in odnose do učencev.

Pegano podaja naslednje napotke za ustvarjalni pouk:

- učenci naj bodo čimbolj aktivni v učnem procesu;
- okolje naj bo pozitivno in demokratično, naj ne bo anarhično ali strogo disciplinirajoče;
- spodbujati je treba vedenje, ki izgrajuje osebnost, s pohvalo, sprejemanjem, razumevanjem ipd.;
- novo učenje naj temelji na tem, kar učenci že poznajo;
- poučevanje naj sovпада z otrokovim razvojem;
- učitelj naj dovoljuje radovednost in eksperimentiranje, ju spodbuja in nagrajuje;
- omogoči naj socialno interakcijo med učenci;
- uporablja naj ustvarjalne postopke in naj bo sam ustvarjalen;
- učencem naj omogoči stike z vrhunskimi znanstveniki.

A. Marjanović je primerjala metode in postopke učiteljev, katerih učenci so dosegli visoke rezultate na testih ustvarjalnosti, z metodami in postopki učiteljev, katerih učenci so bili manj uspešni na omenjenih testih. Ugotovila je, da je za učitelje ustvarjalnih učencev značilno predvsem tole:

- njihove metode in postopki so bili bolj raznoliki;
- bolj so spodbujali učence k odkrivanju novih rešitev problemov in jih odvrčali od ustaljenih postopkov reševanja;
- kombinirali so elemente različnih medijev, da bi ustvarili ustrezno razpoloženje pri učencih in sproščeno vzdušje;
- pogosteje so se posluževali izraznih sredstev nekega umetniškega področja z namenom, da bi spodbujali individualnost v izražanju;
- pogosteje so se posluževali raznih literarnih iger;
- uvažali so učence v samostojno raziskovanje in obdelavo materiala;
- pogosteje so sami izdelovali razna učna sredstva;
- snov pri enem predmetu so povezovali s snovjo pri drugih učnih predmetih.

Literatura:

- Torrance, E. P.: Predicting the Creativity of Elementary School Children (1958–80) – and the Teacher Who »Made a Difference«. Gifted Child Quarterly, Vol. 25, No. 2, Spring 1981, str. 55–62.
- Uhlman, G.: Kreativität. Verlag Julius Beltz, Weinheim–Berlin–Basel 1968.
- Urban, K.K.: Attitudes Towards the Education of the Gifted. The Psychology of Gifted Children, John Wiley & Sons, Ltd. 1985.
- Zha Zi Xiu: The Psychological Development of Supernormal Children. The Psychology of Gifted Children, John Wiley & Sons, Ltd. 1985.
- Žagar, D.: Nadarjeni otroci in pedagoško delo z njimi. Sodobna pedagogika, Zveza društev pedagoških delavcev Slovenije, Vol. 38, No. 5–6, Ljubljana 1987, str. 269–274.

Te značilnosti govorijo, da so bili učitelji ustvarjalnih učencev tudi sami bolj ustvarjalni.

Do zanimivih ugotovitev je prišel tudi Torrance. V svoji več kot dve desetletji trajajoči raziskavi je proučeval spomine vrhunskih ustvarjalcev v ZDA na osnovnošolske učitelje. Vprašal jih je, kakšne ustvarjalne metode in postopke so uporabljali njihovi učitelji in kako je to vplivalo na njihovo ustvarjalnost.

Anketirane osebe so se najbolj spominjale naslednjih lastnosti svojih učiteljev:

- učitelji so s svojo ustvarjalnostjo ustvarjali občutek udobja in izjemnosti;
- učencem so dajali naloge, ki so razvijale njihove ustvarjalne sposobnosti;
- uživali so ob ustvarjalnih dosežkih učencev;
- omogočili so izkušnje, ki so širile in bogatile predstave o bodoči karieri;
- ustvarjalne dosežke učencev so ustrezno nagrajevali.

Avtor raziskave v poročilu navaja številne konkretne izkušnje ustvarjalnih oseb v zvezi s šolo. Naj zaključimo z mnenjem ene od ustvarjalk, ki pravi, da je bilo zanjo najbolj pomembno splošno stališče, ki ga lahko mladim »vcepijo« odrasli. To stališče je, da je vsakdo sposoben za nekaj. V šoli, ki jo je obiskovala, so bili različni otroci, iz različnih družbenih slojev, nekateri med njimi zelo preprosti, toda vsi so se to naučili. Najbolj pa si je zapomnila, da je treba posvetiti otrokom dovolj časa in pozornosti, potem lahko vsak pokaže ustvarjalnost ali talent. In zato si ona prizadeva razumeti in spodbujati ljudi, ki jih srečuje in z njimi dela.

Normalizacija razmer po agresiji na Slovenijo (foto: Aleš ČERNIVEC, Delo; iz knjige Vojna za Slovenijo, Cankarjeva založba, Ljubljana 1991)

ZAČARANI KROG ŠOLSKEGA NEUSPEHA

* RADIO LJUBLJANA — 1. program, 9. februar 1991 — ob 9.10
SPECIFIČNE UČNE TEŽAVE
(Angelca Žerovnik)

Po zadnjih podatkih Zavoda Republike Slovenije za šolstvo obiskuje v naših osnovnih šolah dopolnilni pouk kar 27 odstotkov učencev.* Med vzroki prevladujejo naslednji: specifične učne težave, preslabe sposobnosti, pretežka šola, preveč obremenjujoč program, težke socialne razmere in še marsikaj. Podatek ni ravno razveseljiv, saj ti učenci ne obiskujejo dopolnilnega pouka zato, da bi svojemu dobremu znanju dodali še kaj več, ampak le krpajo vrzeli v znanju, ki so lahko zelo globoke.

Zaradi teh »lukenj« v temeljni učni snovi so jih učitelji pač uvrstili med kandidate za dopolnilni pouk.

Ob tem visokem številu učencev je treba omeniti tudi učni neuspeh. Občasne učne težave niso nič pretresljivega; če pa preidejo v resni in trajnejši problem, terjajo vso pozornost in pomoč staršev in različnih strokovnjakov.

Učne težave povzročajo učencem težke šolske dni, hujše kot jih imajo neuspešni odrasli na svojih delovnih mestih. Če imamo odrasli težave v službi, nas družinski člani običajno razumejo in se strinjajo z nami, da je ravnanje naših vodilnih neustrezno, delovne zahteve previsoke in podobno. Ko pa šolar toži nad šolskimi preobremenitvami, slabo razlago, krivičnim ocenjevanjem ter prinaša domov slabe ocene, je *običajno kaznovan še doma*. Saj ni nujno, da je to telesna kazen; poznamo še bolj boleče načine, s katerimi otroka zelo prizadenemo. Mamin jok, molk in jeza v družini, prepoved igranja ali gledanja televizije (»dokler se ne boš poboljšal«), zmerjanje, poniževanje — vse to lahko zelo boli.

Učne težave (s šolskim neuspehom) *prizadenejo otrokov delovni dan*, za katerega naj bi šele v višjih razredih veljala primerna »formula«: $8 + 8 + 8$. Za delo v šoli in domače priprave na pouk naj bi učenec (npr. v 8. razredu) porabil osem ur, za spanje najmanj osem in za dejavnosti v prostem času spet približno osem ur (za igro, branje, TV, pomoč staršem, za urejanje svojega prostora, šport, glasbo itd.). V nižjih razredih pa je osem delovnih ur za šolo daleč preveč, saj je treba spanju in zdravi telesni dejavnosti nameniti več časa. Praviloma pa se pri večini učno neuspešnih otrok ta razporeditev spremeni; več ur učenja doma, torej podaljšani delovni čas (»celodnevna šola«), omejitev interesnih dejavnosti (ne več h košarki, nič več nogometa, manj igranja v sobi).

Če učnih težav ne premagamo pravočasno, so praznine v znanju vedno globlje, otrok pa si sam ne more pomagati. Tudi starši navadno ne znajo več reševati težav, čeprav bi jih radi.

Vsakodnevna spremljevalca šolskega neuspeha sta strah in razvoj najrazličnejših oblik obrambnega vedenja, ki otroku sicer za silo pomaga vzdržati pritiske, ne prispeva pa k izboljšanju šolskega uspeha. *Zato je za vsakega šolarja tako pomembno, da mu pomagamo ob prvih učnih težavah.*

VZROKI UČNIH TEŽAV IN ŠOLSKEGA NEUSPEHA

V posvetovalnici za učence in starše (prej Vzgojna posvetovalnica) Novo mesto pomagamo premagovati učne težave predvsem osnovnošolcem, večkrat pa tudi dijakom srednjih šol ali študentom različnih fakultet (metode uspešnega učenja).

Pri svojem delu skušamo najprej odkriti *vzroke in vrste učnih težav*. Pogovori s starši, otrokova življenjska »zgodovina«, pogovori z učitelji in analiza učnega uspeha (neuspeha), včasih še posvet s šolskim zdravnikom, z logopedom — vse to nam da kar obsežen vpogled v otrokovo življenje. Obravnave

pri psihologu in pedagogu pa odkrijejo še naslednje pomembne ugotovitve: trajanje učnih težav (stalne, ponavljajoče se ali le prehodne) in vzroke za posamezno vrsto učnih motenj.

Pri otroku

so lahko *slabše razvite sposobnosti*, kot so potrebne za delo v normalni osnovni šoli, huda ovira za uspešno doseganje ciljev osnovne šole. Po domače pravimo, da se taki otroci zelo težko učijo; ne razumejo razlage, zapletenih nalog ne morejo reševati, bistva v učni snovi ne najdejo, učijo se na pamet, slabo pomnijo in slabo posplošujejo.

Upočasnen razvoj ali šibkost posameznih sposobnosti, potrebnih za uspeh v osnovni šoli (*otroci s posebnimi učnimi težavami*), je naslednji vzrok, ki znižuje učenčevo storilnost in prinaša neuspehe.

Težave zaradi neusklajenosti otrokovega ritma (bioritem!) in šolskega urnika: prezgodnji pouk, poučevanje po kosilu, učenje pozno zvečer itd.

Počasnost, zaradi katere šolar ne more slediti delu v šoli, povzroča težave pri pisanju, branju, računanju (prepisi, nareki, reševanje kontrolnih nalog).

Šibka in kratkotrajna pozornost odvrta učenca, ki ga »odlikuje« ta posebnost, od dogajanja pred tablo (ne sledi razlagi, potem pa ne razume) in od lastnega šolskega dela (vsega se loti, a ne dokonča, napak je vse več, kolikor dlje dela, vsak dražljaj ga zmoti, za vse moteče dejavnike je občutljiv).

Manjša vztrajnost prav tako ni osnovni vzrok učnega neuspeha (kot niso počasnost, šibka pozornost in neusklajen ritem), lahko pa veliko pripomore k težavam v šoli.

Izrazita nemirnost (večja potreba po gibanju) ovira učenca, da bi med uro miroval; še huje pa moti sošolce in učitelje.

Splošna slaba prilagodljivost na nove pojave, okoliščine in ljudi moti marsikaterega šolarja, da se nikdar prav ne znajde.

Telesna šibkost in skromen »energetski potencial« povzročata, da se otrok izredno hitro utruji, komaj zdrži nekaj ur v šoli, potem bi pa kar zaspal in pozabil na ostale dolžnosti.

Kronična obolenja in ponavljajoče se »običajne« bolezni so hude ovire za uspešno šolsko življenje, saj izredno zmanjšajo delovno zmogljivost, k dodatnim učnim težavam pa pripomorejo še zaradi izostankov od pouka (zdravljenje doma ali v bolnišnici).

Okvare čutil (vid, sluh) ter *invalidnost* ovirajo uspešno šolsko delo; prav izrazito v primerih, ko učitelji niso dovolj pozorni (kje učenec sedi, kako posluša, kako gleda, ko bere iz knjige itd.) ali pa starši učiteljev sploh niso opozorili na otrokove težave.

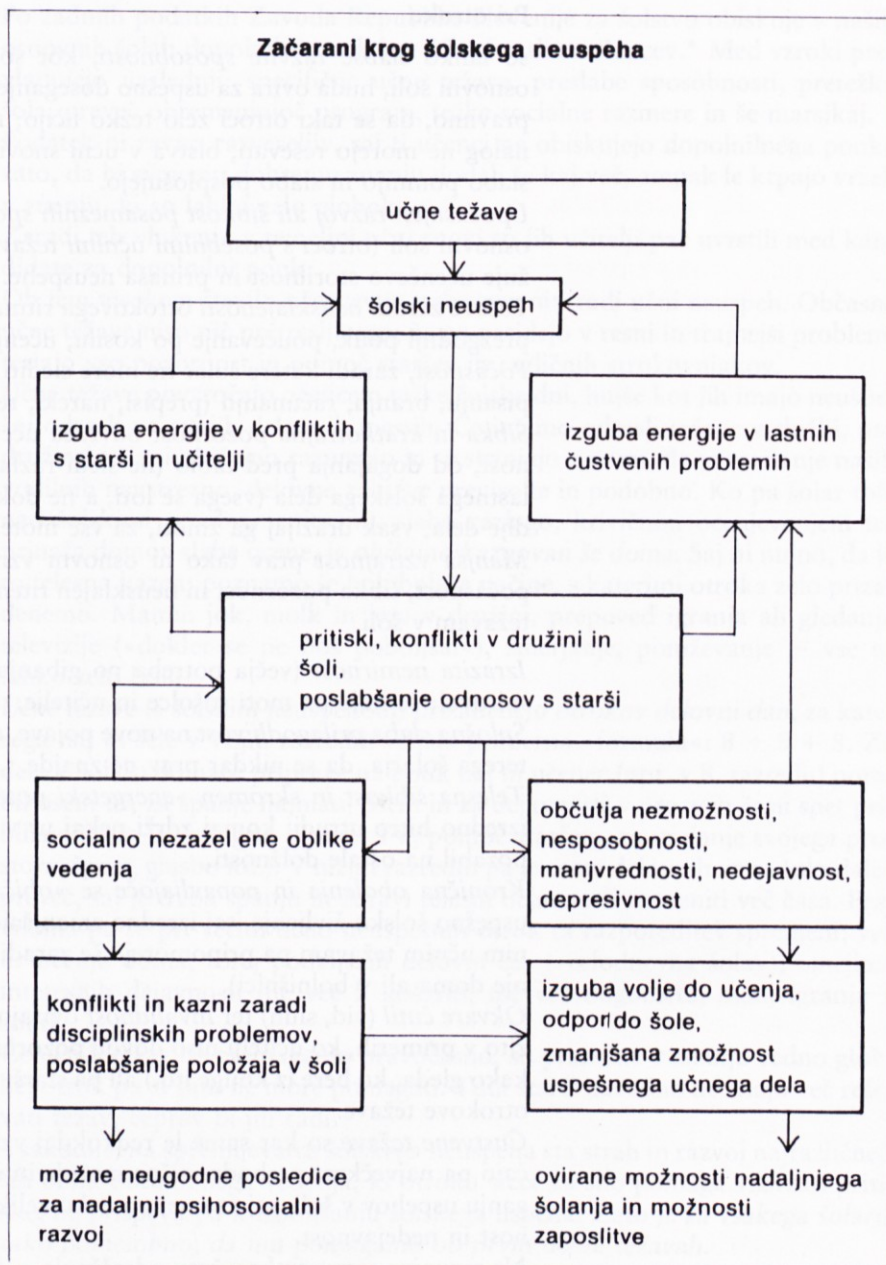
Čustvene težave so kar same le redkokdaj vzrok šolskega neuspeha, povzročajo pa največkrat prehodne učne motnje in so tako dodatna ovira pri doseganju uspehov v šoli, saj vzamejo otroku veliko energije, povzročajo brezvoljnost in nedejavnost.

Na razvojne spremembe v času odraščanja — telesne spremembe, spolno zorenje, spreminjajoči se odnosi z ljudmi — časih močno znižajo mladostnikovo dejavnost in neugodno delujejo na izpolnjevanje učnih in disciplinskih zahtev šole.

Slaba motiviranost, ki se kaže v pomanjkanju volje za učenje in veselja do šole sploh, se povezuje z učnimi težavami, običajno je posledica šolskih neuspehov, vzroki se medsebojno prepletajo, sklene se začaran krog.

Učne težave nastajajo zaradi vseh naštetih vzrokov, ki so v *samem učencu*, pogosto pa tudi zaradi razmer v *otrokovem okolju*: nezanimanje družine za otrokovo šolsko delo, podcenjevanje znanja in izobraženih ljudi, preseljevanje

in menjavanje šole, obremenitve z domačimi deli ali s težkimi razmerami (alkoholizem, droge – pri starših!); posebne težave izhajajo tudi iz dvojezičnosti in drugih jezikovnih razlik.

– UČNE TEŽAVE NAŠEGA
ŠOLARJA (ob 30-letnici Sveto-
valnega centra Ljubljana, l.
1985)

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 3/1991

Vloga šole je pri uspešnosti ali neuspešnosti učencev izjemno velika. Motiviranost za učenje je odvisna od lastnosti učiteljev in njihovega dela (metod, tehnik in principov pri poučevanju) ter od njihove motiviranosti za delo z učenci. Nezanimiv pouk, nerazumljivo podajanje učnih vsebin in neustrezen pedagoški pristop – vse to še dodatno odbija nemotivirane učence od dela za šolo (domače učenje) in sodelovanja pri pouku.

Otrokova ali mladostnikova podoba o sebi, prepričanje, da zahtevam tako ali drugače nikoli ne bo kos (zato se nič ne trudi več), je prav tako problem, ki ga je pri reševanju učnih težav potrebno upoštevati.

Šola

Med dejavniki, ki pomembno vplivajo na otrokovo počutje in učni uspeh, je nedvomno na prvem mestu šola. V vsakdanjih pogovorih z učenci odkrivamo, da so temeljne značilnosti učiteljev (osnovnih in srednjih šol), ki bi jih vsi želeli, tele:

dobra razlaga učne snovi, doslednost učiteljev pri zahtevah do učencev, poštenost pri ocenjevanju znanja ter razumevanje mladih ljudi, tudi njihovih problemov, človeška toplina in kanček humorja.

Pedagoški strokovnjaki, svetovalci in mentorji bi našeli seveda še mnogo značilnosti dobre šole in uspešnih učiteljev, vendar mimo naštetih zahtev, ki so po mnenju mladih bistvene, ne bi mogli.

V knjigi DOBRA ŠOLA* najdemo tudi tole trditev:

»Če bomo verjeli, da lahko vsakdo poučuje, in končali izobraževanje učiteljev s končanim šolanjem, ne bo napredka. Poučevanje je zelo zahteven poklic, ki terja ustrezno nagrajevanje in izpopolnjevanje ob delu vse življenje.«

Prav izobraževanje učiteljev vse življenje je treba poudariti, saj obilnega znanja o delu z učenci (z bolnimi, učno težavnimi, nadarjenimi, s čustveno motenimi, kulturno in socialno prikrajšanimi, z manj sposobnimi, nemotiviranimi, s telesno šibkimi in z okvarami čutil) ni mogoče pridobiti na kadrovske šolah in tudi ne za vsa leta poučevanja vnaprej, saj se znanje nenehno bogati na vseh področjih. Tudi pri odpravljanju učnih težav bo lahko uspešen tisti učitelj, ki pozna svoje učence, vzroke učnih motenj, bremena šolskega neuspeha ter poti, sredstva in principe, s katerimi bo premagoval učne težave svojih šolarjev.

Človeška toplina, razumevanje in pomoč učencu v stiski – vse to je sestavni del normalnega pedagoškega procesa.

Zato ni treba obsojati profesorice, ki dijaku (»luftarju in barabi« po mnenju zbornice) pomaga celo popoldne (seveda v svojem prostem času in zastonj). Od učnega neuspeha do »špricanja«, zahajanja v slabo družbo, srečanja z alkoholom, s kajenjem in z drugimi mamili ni predolga pot. Zato je reševanje mladega človeka, ko se ga še rešiti da, dolžnost vseh pedagogov, ne le posameznih človekoljubov.

Dobrim učiteljem nikoli ni bilo vseeno, koliko učencev je na pravi poti. Vsi naj bi bili!

Dekle, ki je pred (nekako) desetimi leti prišlo v našo posvetovalnico, je imelo toliko težav z odrasčanjem, da je šlo res vse narobe: od »špricanja« pouka v srednji šoli, do jemanja najboljših oblačil iz mamine omare (ta ni nikdar več našla v njej, kar bi potrebovala), do kajenja in treh nezadostnih ocen, odhajanja iz dijaškega doma na »lepše« in prepoznega prihajanja (v torek namesto v ponedeljek). Toda njena razredničarka, čeprav dovolj obremenjena s poukom in s svojimi potomci doma, se je zelo zavzela zanj, ji pomagala, se pogovarjala z njo, jo pripeljala v posvetovalnico, jo hrabrila glede popravnih izpitov in šolsko leto se je za silo izteklo. Naslednje leto je šlo nekoliko bolje, v tretjem in četrtem letniku pa je dekle poprijelo že v prvih meseca pouka, upoštevalo pravila uspešnega učenja (sprotno delo, sodelovanje pri pouku, dovolj utrjevanja in ponavljanja in še kaj). Zdaj je že nekaj let uspešna in zadovoljna v svojem poklicu. Vselej, kadar dobim njene lepe pozdrave, pomislim na obratno pot, na katero bi morda zavila, če ne bi imela take razredničarke na začetku srednje šole.

Drug primer je še bolj preprost, saj ni zahteval ne časa ne denarja (npr. prevažanja z lastnim avtomobilom). Uspešna učenka srednje šole je s prav dobrega uspeha zdrsnila na tri nezadostne v polletju. Nihče, razen matere in dijakinje, se ni zaradi tega kaj dosti vznemirjal. Pa se je profesorica, pri

kateri je imelo dekle odlično oceno, po končani uri zamudila v razredu le tri minute – za prijazen in spodbuden pogovor. Kaj se je zgodilo, je kdo zbolel, je še kaj hujšega? Vse se bo uredilo, le veselja in dobre volje ni treba zgubiti...

Mnogo dobrega so obrodile tiste tri minute. Zakaj jih je v šoli tako škoda?

2. Starši

lahko učno težavnemu šolarju veliko pomagajo. Spodbujajo ga, poslušajo in ob drobnih uspehih tudi pohvalijo. Omogočijo otroku zunanje pogoje uspešnega učenja (mir, urejen in dovolj svetel učni kotiček), naučijo ga ločevati delo od igre (odgovornost, dolžnosti!). Včasih pa je poleg vsega tega treba še preprosto sesti k otroku in mu pomagati pri učenju različne snovi.

KDO pa je v družini tisti »učitelj«, ki lahko otroku največ pomaga? Iz dolgotletnih izkušenj le nekaj odgovorov:

- Miren in dovolj potrpežljiv roditelj; nagla jeza, vpitje, jok, obupavanje nad otrokom, žaljenje (»tepec«, »trapa«...) – vse to otroka dotolče, ne pa spodbuja.
- Pomaga naj kdo drug (teta, stric, babica, dedek ali tuji ljudje – inštruktorji), če v družini nihče ne zna učne snovi ali če potrpljenja za delo z otrokom nima.

3. Strokovnjaki v šolah in specializiranih ustanovah – specialni pedagogi, defektologi, psihologi, socialni delavci, morda logopedi in psihiatri.

VRSTE UČNIH TEŽAV

Med učenci, ki prihajajo v novomeško posvetovalnico za učence in starše, je 70–75 odstotkov šolarjev, ki imajo učne težave; med temi je 35–40 odstotkov specifičnih učnih težav (zanje uporabljamo kar kratico SUT). Le-te povzročajo posebni razvojni zaostanki na posameznih področjih. Največ je motenj v *branju in pisanju*, nato v *računanju*, *govoru in izražanju*, v *motoriki* in še na kakšnem področju. Težave se pogosto kombinirajo še z nemirnostjo, nepredvidljivim vedenjem, s slabim pomnjenjem, s počasnostjo in z ročno nespretnostjo (popolnoma neberljiva pisava!).

Večina otrok, ki trpi zaradi specifičnih učnih težav, je umsko normalno razviti. Ker pa je pridobivanje znanja tako zelo odvisno od temeljev, med katere sodijo branje, pisanje, jezikovno izražanje in matematika, je razumljivo, da za slabo npr. branje ni opravičila. Zato je tudi število otrok, ki jih v posvetovalnico napotijo učitelji ali se za to odločijo starši, največje v **starosti 7 do 10 let**.

Značilni opisi pri takih učencih so:

- Nerođen je in nespretno uporablja roke.
- Posamezne črke pozna, a vezano branje ne gre in ne gre.
- Pri nareku izpusti veliko črk, dodaja jih, kjer ni treba; črke zamenjuje (b–d, h–k, a–o, m–n).
- Vseh črk se še (do junija!) ni naučil.
- Pozablja na velike začetnice in ločila.
- Slabo se izraža.
- Pri branju je veliko napak.
- Najprej tiho zloguje ali črkuje, potem prebere glasno, zato bere prepočasi.
- Ne razume, kar prebere.
- Knjige odklanja, branje sovraži, le s prisilo kaj prebere.

Za diagnosticiranje motenj branja in pisanja imamo na voljo izvirni slovenski test (Šalijev test), ki je sestavljen iz 11 podtestov: pet jih je namenjenih preverjanju branja, ostalih šest pa orientaciji, slušnemu razločevanju in razčlenjevanju, pomnjenju in ugotavljanju stranskosti (levičnost, desničnost) ter pisanju. Po najmanj dveh obravnavah dobimo s tem testom veliko podatkov.

Po kakovosti branja, po številu in vrsti napak, po razumevanju vsebine in načina pripovedovanja prebranega besedila sklepamo, da je motnja branja kombinirana še z razvojnim zaostankom govora ali česa drugega. Iz rezultatov testiranja nastane načrt za korekcijo ugotovljenih motenj. Vaj, pripomočkov in strokovne literature (domače in tuje) se je v naši posvetovalnici nabralo v 15 letih dela že izredno veliko. Zato ostaja predvsem problem motivacije: kako približati otroku tiskana besedila, kako navdušiti starše, da bodo vsakodnevno »pri roki«, ko jih bo otrok potreboval pri branju (včasih ga morajo poslušati, spet drugič mu sami kaj preberejo, pogosto mu podtaknejo kaj veselega in zanimivega iz knjižnice ali pa mu knjižno darilce poklonijo za kak praznik).

Delo s starši se povezuje še s pogovori in skupnim delom z učitelji. Le tako se kaj premakne.

Ob tem ne kaže pozabiti, da ima učenec **nižjih razredov**, ki ga pestijo hujše motnje branja in pisanja, težave pri vseh »glavnih« učenih predmetih. Pri slovenščini so najbolj očitne; pri matematiki pa pogosto neodkrite. Pri reševanju besedilnih nalog učenec ne razume prebranega, zato ne ve, kaj bi izračunal, kako in zakaj.

(Pogosto se to pokaže v otrokovem vprašanju: Ali moramo računati na plus in minus? Ali moramo množiti ali deliti, tovarišica?). Tudi pri spoznavanju narave in družbe je branje osrednji problem – zaradi učenja iz učbenikov.

Na **višji stopnji** se te težave (če so bile neodkrite in neobravnavane) hudo stopnjujejo. Slabo branje, počasno in s številnimi napakami, je za učitelje višjih razredov nedopustno; tudi pisava, ki je ni moč niti prebrati, sestavek, ki je »brez repa in glave« ter poln nemogočih napak, pozabljene domače naloge in kup drugih nadlog...

Pridruži pa se še ena: učenci višjih razredov se ne znajo učiti iz učbenikov. Za to je število učencev, ki jih dobivamo iz višjih razredov naših osnovnih šol, tako veliko.

Učijo se na pamet, ne izluščijo bistva, ponavljajo tako, kot da je vsaka beseda enako pomembna (ali pa sploh ne ponavljajo!), zapiskov in izpiskov ne znajo delati. Na tem področju imamo šolniki še veliko dela, čeprav se zlasti zadnje desetletje zelo trudimo (npr. z miselnimi vzorci), da bi naučili šolarje najti ključne pojme v učni snovi.

Prilagam zgodovinski »izvleček« (iz učbenika za 6. razred OŠ); učenec je snov tiho prebral, o njej lahko premišljeval, jo ponovno prebral in potem podčrtal ključne pojme. (Pripominjam, da vse to že po šolski razlagi in po preverjanju znanja, pri katerem je dobil nezadostno oceno).

GRŠKA KULTURA

Trgovina in izkoriščanje dela sužnjev sta omogočila Grkom razviti visoko kulturo in ustvariti dela, ki so še danes sodebna in pesnemanja vredna.

Grška kultura se je zlasti razcvetela v 5. st. pr. n. š. Zgradili so številne templje, stadione in gledališča. Templji so se razlikovali po načinih gradnje, slogih, razlikujemo pa jih med seboj zlasti po oblikah vrhnjega dela stebrov, kapitelov.

Močno je bilo razvito slikarstvo, ki pa se je ohranilo le na vazah (vazno slikarstvo), kjer sta skupaj ustvarjala obrtnik in slikar. V ohranjenih kiparskih delih je viden izreden napredek od začetnih cevastih in valjastih oblik do kipov, ki verno posnemajo človekovo telo.

Grško pesništvo se je pričelo s pesnitvama pesnika Homerja, Iliado

Iz podčrtanih besed je moč sklepati, kako učenec »vidi« bistvo, kako si bo vtepal snov v glavo in kako bo vse skupaj pozabil v najkrajšem času ter spet dosegel neuspeh.

Za izboljšanje načinov učenja iz učbenikov navadno uporabimo leto ali dve (z obravnavami enkrat do dvakrat mesečno). Delo je utrudljivo, uspehi večkrat skromni, včasih pa tako izjemni, da spodbujajo nadaljnjo motivacijo za delo na tem področju.

Med **dijaki srednjih šol** pa so naši svetovanci največkrat s težavami odraščanja in s čustvenimi problemi, s slabo samopodobo, nemotivirani in brez zaupanja v lastne umske potenciale. Poglejmo enega izmed pogostih primerov:

Andrej je imel že v marcu in aprilu tri »trdne« nezadostne ocene: matematiko, biologijo in zgodovino – v drugem letniku srednje šole v Ljubljani. Vozil se je vsak dan iz precej oddaljenega kraja, prihajal domov lačen, utrujen, brez vsake volje za šolsko delo. Popoldne je kar zaspal, opuščal naloge in začel »špricati«. Mama je jokala, očeta je začel boleti želodec, v šolo sploh niso več šli, saj za govorilne ure Andrej niti povedal ni več. Ob koncu aprila me je oče poklical po telefonu in za 1. maj kar s celo družino prišel v Novo mesto na posvet. Sedeli smo od 9. ure zjutraj do 13.30.

Ukrepi:

- takojšen pogovor v Ljubljani z Andrejevo razredničarko ter s profesorico biologije (te se je najbolj bal in trdil, da ga nikdar ne bo »spustila«);
- inštrukcija iz matematike na nekdanji osnovni šoli (uredila sem vse to z ravnateljico šole še isti večer – po telefonu);
- način učenja in predelava zgodovinske snovi (tu lahko uporabi miselne vzorce – o njih je dobil ustrezno literaturo, poznal jih je tudi Andrejev oče);
- najprej se bo javil pri zgodovini, nato v maju popravil še vse ostalo.

Če bo kaj za popravne izpite, se bomo v počitnicah spet srečevali (prav tako še v maju in juniju).

Toda pred dnevi je Andrej omenil, da se bo ubil, če razreda (ki ga je že ponavljal) ne naredi. Tudi napil se je do nezvesti, očetov znanec ga je pripeljal nekega večera zgroženim staršem.

Te hude čustvene stiske smo zaupali sijajni psihologinji v Ljubljani, h kateri je šel Andrej – na mojo prošnjo – že teden po praznikih.

Vmes je bilo dolgo in naporno delo, ki je trajalo do 28. avgusta; takrat me je klical presrečni oče, ki je vpisal Andreja v 3. letnik, v dijaškem domu v Ljubljani preskrbel prostor za sina, ob vsem tem dirjanju po mestu pa mu je nekdo na parkirišču »popravil« avto. Ampak, sploh me to nič ne zanima, to ni niti omembe vredno v primerjavi s srečo, ki nas je doletela!

(Odložila sem telefon in srečno nadaljevala z delom, ki mi prej ni šlo nič kaj od rok).

SKLEPNE MISLI

Kljub optimizmu in veliki veri v umske zmogljivosti mladih pa se le nekoliko bojim šolskega leta 1991/92 – predvsem zaradi otrok in učiteljev.

Stiske vseh vrst, živčnost in prestrašenost staršev, utrujenost, hrup, alarmi, selitve v zaklonišča, skrb za prihodnost – vse to ne vpliva dobro na pogoje uspešnega učenja in mirnega šolanja, zato bi kazalo narediti prav vse, da bi bilo naše življenje čimbolj mirno, ustaljeno, normalno. *Učimo se lahko le v »radostnem pričakovanju jutrišnjega dne«.*

Cveto Gradišar NEKATERE OKOLIŠČINE IN IZZIVI STRESA TER MOŽNI ODGOVORI NANJ

Človek živi od pokončnosti in ustvarjalnega dela.

V nasprotnem mu preostajajo le izogibanja in »srečna naključja.«

(Konfucij)

Osnove in izhodišča

Čas, v katerem živimo, in prostor, kjer živimo, v veliki meri določata vrto-glave spremembe v družbi in življenju, z vsem tveganjem nepredvidljivih zapletov. Družbeno kolesje zapovedane družbe poganjajo neravnovesja med stopnjo razvoja, doseženo socialno varnostjo in družbeno pogodbo (regulati-vo).

Namesto naravnega zrcala skupne samopodobe pogosto preostaja le razpo-kano (vrednostno) zrcalo. V njem so pomešani nešteti obrazi, le svoje podobe in celoto težko uzremo. Resnično in težko jo je zvoziti skozi križišča racional-nih in iracionalnih poti brez bivanjskih poškodb zaradi često pregozlih etič-nih semaforjev.

Še težje pa je brez razlaščujočih in razosebljujočih imperativov okolja uresni-čiti »sebe v sebi samem«.

Ali »sebstvo« ali tujstvo v uravnavanju, vodenju svoje in skupne usode? Pri-stajamo na ujetništvo svojih in skupnih možnosti?

V tukajšnjem sociokulturnem prostoru po študiji, ki sem jo opravil, zavze-majo v motivacijsko in aspiracijskem področju tako razvrščene vrednote: 82 odstotkov prisega na storilnostne dosežke, 11 odstotkov na kvaliteto življe-nja, preostali pa na kreativno in inventivno oz. duhovno področje. Torej tirada samopreživetja na račun človekove in skupne rasti, zorenja – človeko-vega samouresničenja. Bolj kot želje biti prevladujejo produktivne težnje. (Wishfulness pred Seleflessness).

Človek in družba so kot odprti in organski sistem. Zlasti družba dobi human karakter pogojno in šele v primeru, ko dopušča biti vplivana tudi sama.

Še vedno pa je predvsem človek tisto, kar še ni (možnost neekscitne samoak-tualizacije). Po Hackmanu je osnovna funkcija institucijske mehanike, da skreše individualnost, izkorenini prirodnost jaza, na račun amorfnega MI in meglenega ONI.

Glavni odgovor za človekovo usodo ni v sistemih afekta in mišljenja, ampak v vidikih njegovega obstoja.

Področja človekove stiske v praksi in na njegovi življenjski poti.

Slehenik je predvsem edinstveni in neponovljiv eksperiment narave in družbe. Samo razočaranja, človekovi konflikti, brezbrizja okolice v temeljih medčlo-veških odnosih ne pokrivajo ves doživljajski spekter oz. bivanjsko konfigura-cijo. Zagotovo pa človekova osebna izkušnja strahu in upanja, življenjskega smisla in nesmisla, uspeha in neuspeha določajo njegovo bit.

Iz proučevanja rizične zdravstvene populacije in njene kontrolne skupine po metodologiji Osgoodovega semantičnega diferenciala glede stopnje in razme-rij doživljajske odprtosti in socialnega funkcioniranja povzamemo na nasled-nje:

- a) največja odstopanja so v odnosu:
 - nerazumljenost – razumljenost
 - odvisnost – avtonomnost
 - odmaknjenost – odprtost

- prisila — svoboda
občutja manjvrednosti — samospoštovanje
b) bolj zožen in izenačen pa je profil v:
sebičnost — požrtvovalnost
izpolnjenost — neizpolnjenost
samopomilovanje — odgovornost
normalnost — drugačnost
optimizem — pesimizem

Zdi se, da ne moremo mimo pomembne vloge nacionalnega habitusa, ki se kaže v samozaviralnosti (neekspanzivnosti) oz. podaniški naravi sprijaznenosti z usodo in vdanostjo.

Gre za nekatere sociokulturne temeljne značilnosti srednjeevropskega prostora. Kljub univerzalnosti »božanskih kategorij« (strahu, krivde in sramu) nikakor ne moremo sooblikovalno umestiti v kontekst sodobne kaotične (ekohumazem) družbe in njenega pridobitništva.

Danes izstopajo pragmatične vrline, moralni relativizem. Kvaliteta življenja kot nova paradigma naj bi predrugali eksistencialni vakuum, anomijo, duhovno in duhovno-materialni razkol (»materialno etične škarje«).

Pogosto zgrešeni življenjski stil sodobnega človeka in razvade razkrivajo neskladja med človekovim smislom in njegovim uspehom oz. v razmerju do obeh negacij.

Holistični pogled naj služi kot orientacija ne pa dogma, s poudarkom na presvetljevanje in spodbujanje vseh plasti različnih globin in kombinacij človekove biti (načelo celote in finala).

Samopreobrazba posameznika je neizbežen pogoj za temeljno podobo spremenjajočega sveta, kar pa je slaba tolažba za glasno, a »pomožno« resnico, da je noro biti v norem svetu čisto ne-nor in da ni nikjer za človeka njegove popolne odrešitve.

Morda je bolje sprejeti občasno zamočvirjeno usodo od njene karikature posušenega hudournika.

Področje fenomena — stres

Tako ali drugače nikomur v življenju ni prizanešana situacija ali preizkušnja udarca v srce, bolečina duše, krutost ali cinizem usode, v katero smo padli ali pa ji tudi botrovali. Posledično nelagodje, nezadovoljstvo, jeza ali žalost določajo razmere ali posamezna obdobja. Znajdemo se pred steno problema, ki je ne moremo odstraniti ali ne znamo in zmoremo zvrtni tunel vanjo.

Kakšne učinke pusti na nas samih stres? Znan je stavek, da vse, kar me ne ubija, me dvigne, dodal bi pa tudi: omaja ali podira. K sreči pa to ni odvisno le od velikega, potencialno ogrožujočega sveta, temveč velikokrat od nas samih. Pomembni dejavniki pri tem so prirojene in osebne značilnosti, funkcionalna življenjska filozofija ter moč oz. nemoč obrambnega adaptacijskega aparata. Ta pa se upira, včasih izčrpa ali odpove.

V vsaki boleznì pa nastopa stres kot motnja ali grožnja (strah, negotovost, odvisnost itd.). Prognostična ocena je slabša, kadar je stresno učinkovanje trajnejše, premočno, kadar zadeva in bremeni človekova pomembna ali vitalna motivacijska področja.

Tu so pomembni: telesna odpornost, psihična, osebna zrelost in stopnja socializacije. Tako imenovani psiho-socialni stresarji so konfliktni in posebno v neobčutljivi sredini v področju brezbriznosti medčloveških odnosov. Lahko tudi manj pomemben dogodek ali beseda predstavlja kapljico čez rob oz. nastopa kot sprožilni kamen v plazju človekove nesreče in nezadovoljstva. Vselej pa takrat, ko je direktno ogrožena človekova eksistenca. Temu sledi nevrotični odgovor v prispodobi kalne vode, motne šipe ali nejasne dioptrijske zase in za življenje.

Paradoksní a naravni odgovor je pozitiven učinek stresa, ki lahko postane sok in kri življenja v človekovem zorenju.

Posebno vprašanje se nanaša na stopnjo filtracije in predelave (sublimacije) agresije. Ta lahko preide v pozitiven radikal življenjske moči in energije v človekovi dejavnosti in pri pomembnih odločitvah.

Posebno poglavje velja skupini poslovnih mož in njihove dejavnosti. Podjetniki spadajo v skupino zaposlenih s pluralnim doprinosom in članstvom. Svojo vlogo managerja igrajo dinamično, sicer jih praksa preigra sama. Pritiski prihajajo večsmerno iz okolja, iz same narave operativnosti (E variable), njegove narave, aspiracije itd. Vloga konflikta je v podjetništvu neizbežna. Zato se manager tako težko in harmonično ustali. Vedno nove zahteve, tekmovalni pritiski, ko mora mišljenje vsak dan ostati strateško, sposobnost operativnosti permanentna, taktika ukrepov ali opustitve pa skoraj neizčrpna. Šteje se le efektivna podjetnost, posledični profit, personalna in medpersonalna kompetentnost. Stalno se tehtajo zmožnosti produktivne in funkcionalne sposobnosti. Žal večkrat zmanjka časa za kulturna in kreativna področja, ki pa se zdi, da v novejšem času vse bolj vstopajo v ospredje. Zato tudi zagotavljajo varnost in razvoj svoje sredine in prenašajo težo usodnejših odločitev.

Nekateré podlage in strokovne izkušnje relaksacijskih in reintegracijskih tehnik.

Skupno vsem metodam je sproščanje in vzbujevanje protistresnih rezerv, pridobivanje neposrednega znanja o sebi in dragocenih razpoložljivih pozitivnih izkušenj.

S tem se začnejo sproščati nadaljnji procesi samoprepoznavanja in ugodnejše samorazrešitve človekovih stisk in osebnih težav, pozneje pa tudi konfliktov in nerazumevanja ožjega okolja.

- a) Avtogeni trening pomeni in pokaže splošno psihoprofilakso kot psihoterapevtski proces, ki je nedirektiven, kavzalna in neobremenjujoča metoda. V naših izkušnjah in najširši indikaciji vedno omili, olajša, razbremeni in odpravlja stresne dejavnike. Vzpostavi psihofizično ravnotežje, bistveno zboljša psihično »nosilnost«, frustracijsko odpornost in poveča sprejemljivost novih preizkušenj za človeka. Najvažnejše je, da se to doseže s svojo notranjo močjo, ki je pri posamezniku imanentna, bistvena in lastna.
- b) Brājn station je v svetu uveljavljena aparatura s svetlobnimi in akustičnimi učinki in spreminja stanje zavesti. Pripelje do globoke prijetne sprostitve, osvežitve, zboljša energetske potenciale, razširi in poglobi kongnitivne procese, zmanjša bolečinski prag in naposled harmonizira doživljajsko in racionalno področje.
- c) Terapija z glasbo služi kot univerzalna komunikacija in odlična metoda doživljajskega prebujevanja. V skupinski dinamiki pa tudi sprošča t.i. izraznost kot pomemben lastni dosežek.
- d) Interesno inventivno-kreativno področje pa je tako v individualni rasti na področju glasbe, likovne umetnosti, literarne, dramske, družabne sprostitve. Nekateri hobiji so velik izziv in priložnost za vsakogar, da pokaže znanje, spretnost in kulturno rast. Seveda poleg vseh športnih in drugih aktivnostih.

Sami smo večkrat presenečeni, koliko kulturne kreativne moči in znanja sramežljivo tiči neprebujeno v ljudeh samih. Lahko bi govorili o zdravilnosti »dietetike« duše. Takrat postaja oseba tudi na tem področju »arhitekt« in »režiser« svojega življenjskega projekta.

Tudi na ta način se še kako lahko prodira dlje v življenju in globlje v človeka. V nadaljnjem procesu ozaveščanja prihaja do pozitivnega spoznavanja sebe in izstopa negativnih, neprirodnih avtomatizmov. Začnejo se presegati, rešujejo se razne zamere, bridkosti in skrbi. Upeha se »arheologija« preteklosti. »Avto-obdukcija« svojih in skupnih zablod ter drugih zanesljivo zgublja na destruktivnosti. Dosega se kritična distanca celo do sebe, prav tako tudi razna sanjarjenja (ekvivalent samopozabe). Odpira se prostor za nove pomembnejše človeške in družbene naloge.

Uporabljamo tudi ostale strokovne tehnike, ki jih je potrebno poznati in nekatere elemente po našem mnenju uporabljati kot orodje za skupinsko terapijo, asertivni trening (proces samokorekcije), transakcijsko analizo (strukturalne in dinamske rešitve), kratko dinamsko psihoterapijo (zlasti na fokus nevroze). Naše izkušnje kažejo, da so mnogi klienti zlasti s tako tehniko in metodo postali »gradbeni delavci na gradbišču svoje osebnosti«, njene rasti in zorenja.

»Svobode je vreden in jo doseže le tisti, ki jo osvaja vsak dan«

(Goethe)

Jože Gričar TELEKOMUNIKACIJE IN NJIHOV VPLIV NA DELO NA DALJAVO – TELEDELO

Organizacije prihodnosti

Po pričakovanjih bodo imela podjetja čez dvajset let polovico manj hierarhičnih ravni in samo tretjino današnjega števila managerjev. Za nekatere organizacije to precej velja že sedaj v primerjavi s stanjem pred nekaj leti.

Organizacija prihodnosti bo na informacijah zasnovana organizacija. Tako pravimo organizaciji, ki se preusmeri od obravnavanja podatkov k oblikovanju informacij.

Vprašanje zagotavljanja informacij se bo obrnilo: ne bo šlo več za to, kako naj bi vrh dobil informacije z dna piramide, ampak obratno, kako zagotavljati informacije vsem do dna hierarhije. Morda je zato upravičeno govoriti ne samo o hierarhiji, ampak tudi o »lowerarhiji«.

Oddelki v informacijsko zasnovanih organizacijah ne bodo več mesto, kjer se dela. V prvi vrsti bodo skrbniki standardov, zagotavljali bodo šolanje in dodeljevali specialiste. Zagotavljali bodo nastajanje delovnih skupin, teamov, v katerih bo potekalo delo sinhrono povezanih specialistov različnih strok. Nova organiziranost bo predstavljala razširitev razsežnosti matrične organiziranosti. Zahtevala bo večjo samodisciplino in večjo osebno odgovornost za povezave in komunikacije.

Informacijsko zasnovana organizacija zahteva jasne, enostavne skupne cilje, na katere se sodelavci usmerjajo in jih uresničuje prek posameznih akcij. Opredeljeni so cilji, ne pa načini njihovega uresničevanja. Vodja v taki organizaciji mora biti sposoben ob pravem času vključevati prave specialiste. Katere bo rabil in za kaj, mora biti razvidno iz jasno posredovanih ciljev. Izbrani specialisti, povezani v skupino, pa morajo zagotoviti točne informacije vodji.

V informacijsko zasnovani organizaciji je temeljno vprašanje: kdo je odvisen od mojih informacij in od čigavih informacij sem odvisen sam. Zato se zaostri

vprašanje informacijske odgovornosti do drugih in tudi do sebe. Vodje in specialisti se morajo stalno spraševati, katere podatke rabijo, da bi si lahko na njihovi podlagi oblikovali potrebne informacije o tem, kaj delajo, kaj naj bi delali in kako dobro delajo.

Telekomunikacije

V sodobnih organizacijah bo zelo narasel pomen med sestavinami v posamezni organizaciji in med organizacijami kot celotami. Povezava računalnikov in telekomunikacij – telematika bo postala vse bolj pomembna. Omogočila je (in še bolj bo) storitve nove vrste.

Zlasti postajajo pomembne storitve podatkov. Zato, ker se hitro razširjajo na mednarodno področje. Morda je še bolj pomembno to, da omogočajo prodajo drugih storitev.

Značilnost večine storitev je ta, da so neotipljive. Proizvedene morajo biti tam in tedaj, ko so potrebne in porabljene. Zato je mnoge storitve težko prenašati in s tem prodajati. Samo 10 odstotkov svetovne proizvodnje storitev gre v mednarodno menjavo, predvsem transport in turizem. Za primerjavo: 45 odstotkov proizvodnje industrijskih proizvodov gre v mednarodno menjavo.

Pojav storitev podatkov v bistvu menja te razmere. Storitve podatkov omogočajo takojšnje in interaktivno povezovanje prek mednarodnih računalniških in komunikacijskih povezav. S premoščanjem krajevnih in časovnih razlik (ob vse manjših stroških) omogočajo, da se storitve proizvede na enem in porabi na drugem mestu. Zato se zelo poveča možnost prenosa in s tem prodaje teh storitev.

Storitve podatkov postajajo osrednje storitve glede na njihov pomen v mednarodni prodaji. Zaživele pa bodo samo tedaj, ko bo trgovanje z njimi sproščeno.

Kdo lahko pridobi s prodajanjem storitev? Predvsem podjetja razvitih držav, ker imajo na voljo tehnologijo in so najdlje na področju storitev podatkov. Vendar tudi države v razvoju, ker prek teh storitev lahko dobijo tisto, kar rabijo za svoj razvoj: sodobni način dobave, trgovino namesto neposrednih naložb, povečani obseg dobaviteljev, informacije o mednarodnih trgih in podobno. Države v razvoju bi s tem tudi dobile možnost izvažati storitve podatkov, na primer računalniške programe, hranjenje in posredovanje podatkov.

Države v razvoju morajo imeti zagotovila, da bodo lahko prišle do podatkov v bolj razvitih državah – zavarovane morajo biti pred omejitvenimi ukrepi glavnih dobaviteljev podatkov. Na voljo morajo imeti storitve podatkov, znanja za njihovo uporabo, tehnologijo za pridobivanje in reprodukcijo podatkov in možnost izgradnje telekomunikacijske infrastrukture. To je zlasti pomembno za države v razvoju, ki na navedenih področjih zaostajajo. Če vsega tega ne bodo zagotovile, bodo v razvoju zaostale še bolj.

Države v razvoju imajo ministrstva za industrijo, nimajo pa ministrstev za storitve. Obstajajo mednarodni okviri za prodajo proizvodov, ne pa tudi storitev. V ekonomski teoriji so storitve zapostavljene.

Storitve podatkov niso le še ena vrsta storitev, ampak glavni spodbujevalec prodaje večine storitev in proizvodov. Kajti povezovanje računalnikov in telekomunikacij kot dveh temeljnih sestavin informacijske tehnologije povzroča:

- Potrebo po spremembi naših obstoječih predstav o času in prostoru.
- Pojav storitev kot glavnega generatorja novega zaposlovanja v »industrializiranem« svetu.
- Hitro zmanjševanje deleža vrednosti surovin v primerjavi z informacijami in tehnologijo v prodajni ceni proizvoda.

- Relativno zmanjševanje stroškov telekomunikacij v primerjavi s transportom blaga.
- Naraščanje vrednosti intelektualne lastnine (patenti, zaščitne znamke, avtorske pravice, industrijsko oblikovanje) v primerjavi z realnimi oblikami lastnine.
- Razvijanje mednarodne oblike proizvodnje.
- Fragmentiranje »masovnih trgov«.
- Pospešeno difuzijo tehnologije po vsem svetu.

Informacija podobno kot svetloba ne pozna omejitev. Tehnologija se menja hitreje, kot birokrati lahko sprejemajo odločitve. Tok informacij postaja revolucionarno orodje sprememb in glavni izziv obstoječim stanjem.

Vrednost svetovne prodaje informacijske tehnologije se približuje 500 milijard dolarjev letno; postaja glavna sestavina svetovne prodaje. Pomen informacijsko intenzivnih dejavnosti je treba presojati celostno, saj predstavlja vložek v vse ostale dejavnosti.

Izkušnje s telekomunikacijami in računalniki niso opredeljene geografsko. So prenosne inčasne. Tehnološke generacije se meri v mesecih in ne v letih. Nobena država, velika ali majhna, nima monopola nad inventivnimi geniji ali možnostmi prilagajanja. Ekonomske koristi so na voljo tako uporabnikom kot tudi prodajalcem. Zaprte meje, prednost domačih dobaviteljev, monopol dobaviteljev, subvencioniranje storitev – vse to so možni odgovori na tehnološki izziv. Toda državo peljejo v ekonomsko zastarelost.

Izziv za države v razvoju je, da se pri iskanju mednarodnih razvojnih programov ne usmerjajo le na zagotavljanje hrane, zdravstvo in izobraževanje. Usmeriti se morajo tudi na tehnološko strukturo »tretjega vala« – telekomunikacije in računalnike. Tako razvojno smer ubira na primer Singapur. Pravilna strategija v zvezi z informacijsko tehnologijo lahko pospešeno potegne manj razvito državo v informacijsko dobo.

Iz »zelene knjige« Evropske skupnosti izhaja, da bo sedem odstotkov (sedaj dva odstotka) bruto proizvoda Evropske skupnosti in 60 odstotkov zaposlenih v veliki meri odvisnih od telekomunikacij ob koncu stoletja.

Vse države naj bi uvidele, kako velik je prispevek informacijske tehnologije za ekonomski razvoj. Razvoj telekomunikacijske infrastrukture mora postati prednostna naloga tako v državah v razvoju kot v razvitih državah. Svetovna banka vlaga npr. le en odstotek v telekomunikacije in 23 odstotkov v projekte v zvezi z elektriko. Leta 1970 so države v razvoju vlagale 20 odstotkov skupnih naložb v telekomunikacije, ob koncu osemdesetih let pa je bil ta delež najbrž 30 odstotkov.

Delo na daljavo – teledelo

Pred petindvajsetimi leti so futuristi napovedovali, da bodo ljudje zaradi možnosti uporabe telekomunikacij lahko vse več delali doma. Izgleda pa, da se ta pričakovanja niso uresničila, saj ljudje želijo delati tam, kjer so tudi drugi ljudje.

Od začetka sedemdesetih let dalje je delo na daljavo – teledelo (telework, telecommuting) aktualna tema, ki zanima tako praktike kot akademike.

Teledelo (telework) je delo na daljavo, ki ga omogoča telematika. Pred leti smo v literaturi zanj našli izraz »prevažanje s telematikom« (telecommuting). Ker pa gre v bistvu za »prevoz« dela in ne ljudi, uporabljamo izraz teledelo.

Zaposleni v pisarnah predstavljajo že več kot polovico vseh zaposlenih v velikih mestih. Sedanji razvoj pa kaže, da velika mesta ne bodo več »pisarniška«, ampak »upravna«. Podjetja bodo namreč morala imeti vodstva tam, kjer bodo imela vodstvo tudi druga podjetja ter vladne in druge organizacije. Ni

pa še mogoče napovedati, kje bodo nakupovalni centri, bolnišnice, gledališča in univerze. Že danes je na primer 10.000 študentov, ki sedijo v razredih po vsem svetu, lahko naenkrat na satelitskem predavanju. Kje je tedaj locirana njihova univerza?

V bodoče ne bodo več potovali pisarniški delavci, pač pa bo potovalo »pisarniško delo«. Pisarniški del poslovanja se iz podjetij v centrih mest seli na robove mest, podobno kot so se v šestdesetih in sedemdesetih letih na robove mest selili nakupovalni centri.

S selitvijo pisarniškega dela iz velikih mest pa bodo v velikih mestih ostali problemi zaposlovanja nešolanih ljudi, ki se jih je veliko nabralo v mestnih džunglah. To nakazuje na možnost, da bodo sociološke posledice informatiziranja morda celo večje od tehnoloških.

Pisarniški delavci v velikih mestih delajo 12 ur dnevno, če upoštevamo tudi čas prihoda na delo in odhoda domov. Vsi poskusi v zadnjih tridesetih letih, da bi zmanjšali ta problem, so propadli kljub zelo velikim naložbam v izboljševanje prevoznih možnosti. Očitno postaja potovanje v pisarno zastarelo. Sedaj je ceneje in lažje prenašati informacije in s tem pisarniško delo tja, kjer so ljudje. Potrebna tehnologija je že na voljo: telefon, dvosmerni video, računalniška pošta, modemi. Dejstvo, da se telefone vse več uporablja, kaže, da so premiki v tej smeri opazni.

Vse več pisarniških delavcev bo zaposlenih pogodbeno v tako imenovanih »pisarniških parkih«. Zaposleni bodo v podjetjih, ki zagotavljajo začasno pomoč; zagotavljajo pisarniško delo in ne pisarniški prostor. Ti »začasno« zaposleni bodo zmanjševali število stalno zaposlenih.

Vrsta dejavnikov vpliva na razširjanje teledela:

- Težko je in še težje bo pridobiti in obdržati dobre sodelavce.
- Težko je in še težje bo prihajati na delovno mesto vsak delovnik.
- Drago je in vse dražje bo zagotavljati prostore za zaposlene.
- Pomembno je in vse bolj bo povečevati produktivnost tistih, ki se ukvarjajo s podatki in informacijami (knowledge workers).
- Vse manj je tehnoloških ovir za uvajanje teledela glede na cene osebnih računalnikov in dostopnost do telekomunikacij in javnih omrežij.
- Ljudje imajo prve izkušnje z rezultati teledela.
- Vse močnejše so želje ljudi po prilagodljivem delovniku. Petdnevni delovnik in delo 40 ali 42 ur na teden ne ustreza vsem.
- Mnogi si želijo delati doma ali blizu doma. Delodajalci si želijo, da bi zaposleni stanovali blizu službe, vendar si tega vsi ne morejo privoščiti.
- Spremija se organizacijska kultura v organizacijah. Na teledelo ne gledajo več kot nekaj nemogočega.
- Ljudje si želijo sproščenih delovnih razmer, kakršne teledelo omogoča.
- Ljudje spoznavajo, da jim teledelo omogoča, da še lahko bolj posvečajo delu, ker niso ves čas pod pritiskom prekinjanja dela zaradi obiskov in telefonskih klicev.

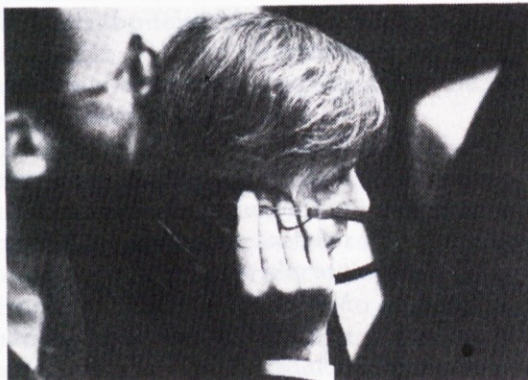
Razmah teledela je povezan z dvema procesoma, ki v podjetjih potekata vzporedno: zmanjševanjem podjetij (downsizing) in zmanjševanjem števila hierarhičnih ravni (delayering). Načelo razpona kontrole, kot smo ga poznali nekoč, ne drži več. Namesto da imata dva vodje vsak po 3–5 podrejenih, jih ima lahko en sam 5–6. Ker je vse manj časa za »upravljanje« vsakega podrejenega posebej, je smiselno, da organiziranost omogoča, da se posamezniki kar sami upravljajo. To pa je tisto, kar telekomunikacije omogočajo. V razmerah intenzivne uporabe telekomunikacij so vodje seveda še vedno potrebni. Res pa je, da jih je treba manj in da se stil njihovega dela mora spremeniti.

Lahko pričakujemo, da bo obseg teledela naraščal. Nekateri izmed razlogov so naslednji:

Jože Gričar
TELEKOMUNIKACIJE IN
NJIHOV VPLIV NA DELO NA
DALJAVO – TELEDELO

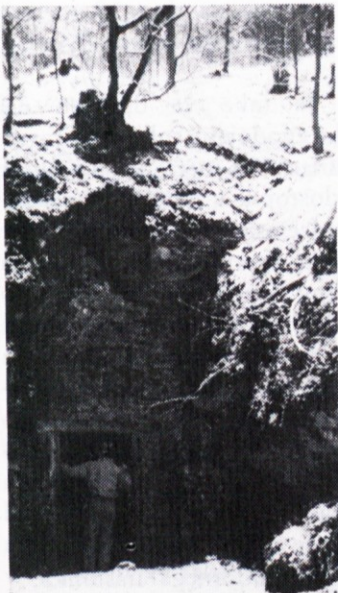
- Vodstva organizacij postajajo bolj odzivna na želje sodelavcev.
 - Vodstva organizacij imajo težave s pridobivanjem in ohranjanjem dobrih sodelavcev.
 - Sodelavci v projektni organiziranosti, ki postaja vse bolj običajna oblika organiziranosti, z uporabo telekomunikacij lažje sodelujejo in bolj učinkovito in uspešno uresničujejo skupne cilje.
 - Povečana produktivnost posameznikov, ki delajo doma ali v dislocirani enoti, lahko odtehta morebitna tveganja podjetja.
- Teledelo je način organiziranja dela, s katerim pridobijo organizacije in posamezniki.

Predsednik predsedstva RS Milan Kučan (zgoraj, foto: Marko FEIST) in (spodaj): tiskovna konferenca po nočnem sestanku Milana Kučana s trojico evropskih ministrov (Foto: Joco ŽNIDARŠIČ, iz knjige Vojna za Slovenijo, Cankarjeva založba, Ljubljana 1991)

RASTOČA KNJIGA
Rast 3/1991

Andrej Hudoklin O JAMI JAZBINA

Vhod v jamo Jazbina (foto: Andrej HUDOKLIN, 1991) (iz fototeke ZVNKD Novo mesto)

Po tistem prvem obisku, ko sva s prijateljem pred leti preplezala jamo Jazbino, me je jamarstvo dobesedno obsedlo, saj sem za tem obiskal in delno tudi raziskal veliko dolenjskih brezen in jam, kraških izvirov, globokih udornic, vrtač, opazoval jamske živali ter zabeležil marsikatero ljudsko pripoved o jamah... ob vsem tem pa sem se pogosto vračal v Jazbino, ne le zaradi bližnjega sosledstva, temveč zaradi njenih lepot, posebnosti in prikritih skrivnosti.

Iz preteklosti

Jazbina je ena bolj znanih jam na Dolenjskem, še posebej v topliški dolini, saj jamski vhod ob cesti Podturn–Soteska prav izziva mimoidoče, še zlasti bližnje domačine, ki jamo že od nekdaj obiskujejo, o čemer pričajo številni podpisi v jami in nena zadnje mestoma poškodovano kapniško okrasje. Mogoče je bila jama tudi prazgodovinsko bivališče, vendar prva arheološka sondiranja tega niso potrdila (Leben, 1970).

Jamo prvič omenja Valvasor, in sicer kot jamo med Rožekom in Sotesko, ter dodaja prvi opis: »To je ena luknja, kjer se gre znatno daleč in globoko noter, vendar pa ni videti noter nič posebnega niti redkega. Sem in tja je tudi precej mokro.« Iz skromnega opisa lahko sklepamo, da si je Valvasor ogledal le lažje dostopen vhodni rov. Povsem razumljivo je tudi, da Jazbine ni moč primerjati z lepotami in dimenzijami, ki jih je ta naš prvi jamar spoznal na matičnem krasu. Iz upodobitve bližnjega gradu Rožek pa se da razbrati, da bi črna lisa v vznožju vzpetine pod gradom bila lahko prav jama Jazbina.

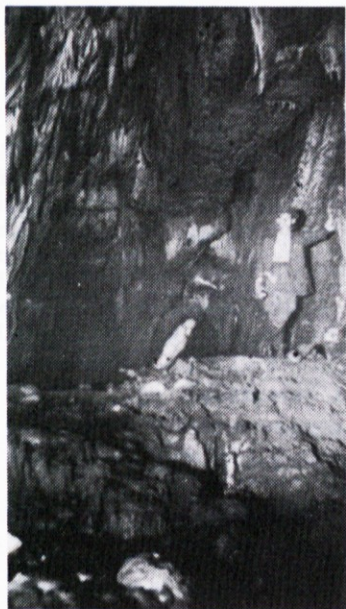
Za Valvasorjevim poimenovanjem zasledimo tudi druga imena: Rožška jama pri Toplicah (Joseph, 1881), Jama pri Rožeku (Zhuber, 1900), Podturnska jama (Badjura, 1923) in seveda Jazbina, ki je danes med domačini najbolj uveljavljena,

čeprav jo nekateri starejši poznajo kot Jamo v Rožeku.

Leta 1900 je Pavle Zhuber pl. Okrog, načelnik Auerspergovega logarskega urada v Soteski, ki je na prelomu stoletja preurejal današnje zdravilišče Dolenjske Toplice, objavil zanimivo knjižico Zdravilišče Toplice na Kranjskem. Med posebnostmi iz bližnje okolice je podrobneje predstavljena tudi Jazbina s fotografijo vhoda. Zhuber omenja, da je jamo leta 1875 prvi do konca raziskal Josip Novak. Po prelistavanju jamarških biografskih podatkov (Novak, 1988) lahko z veliko verjetnostjo trdimo, da gre za Josipa Novaka (1848–1952), znanega raziskovalca Škocjanskih jam, drugače pa član tržaške jamarske sekcije, ki je delovala na našem matičnem krasu. Vse kaže, da je raziskavo naročil knez Auersperg, ki je že leta 1867 preuredil vhodni del jame Jazbina v hladilnico piva. Kako se je omenjeni artilerijski častnik iz Trsta znašel v Jazbini, ostaja skrivnost, saj se denimo začetek organiziranega jamarstva na Kranjskem pričenja z letom 1879. Takrat je bil na Dunaju ustanovljen Verein für Höhlenkunde, primorska sekcija v Trstu pa šele leta 1883 (Habe, 1988). Prvo slovensko društvo Antron je delovalo od leta 1889, na Dolenjskem pa so prve organizirane akcije stekle pod vodstvom Novomeščana Franca Pirca leta 1906.

Zdi se, da je Zhuber leta 1899 povabil na ogled jame profesorja Hintnerja ter prof. Albina Belarja, takrat priznanega seizmologa in delno tudi jamarja, ki je ob obisku izmeril temperaturo in opravil biološka vzorčenja. Iz zapisa sodeč se da sklepati, da so istočasno obiskali tudi Ledeno jamo na Kunču.

Svojevrstna posebnost so tudi speleobiološke raziskave jam, saj so bile naše jame po letu 1831, ko je bil najden prvi jamski hrošč in za tem še človeška ribica, pravi eldorado za biologe. Tako so bile tu opravljene prve biološke raziskave že pred

V jami Jazbina – Kapniška dvorana
(foto: Karel HENIGMAN, 1928/29;
iz fotpkeke ZVNKD Novo mesto)

letom 1881, na kar opozarja naš slavní koleopterolog Egon Pretnar in ob tem izpostavlja Josepha G. (Joseph, 1881), ki da je v njej našel hroščke *Typhlotrechus bilimeki* Sturm. Leta 1954 je Pretnar ob obisku potrdil prisotnost omenjene vrste hroščev, poleg tega pa omenja tudi mokrice, strige, pršice ter večjo jato prezimujočih netopirjev, ki se v jami v velikem številu zadržujejo tudi danes. Poleg imena »pu-miša-putiča« imenujejo tod okoli netopirje tudi »pierhpogačce«, na kar je bil pozoren tudi že Pretnar. Kot je bilo že omenjeno, pa je vzorce hroščev, kobilic in drugih jamskih žuželk nabral ob obisku tudi prof. Belar.

Jama Jazbina je bila registrirana v jamarskem katastru šele leta 1928 in ima številko 116, kar jasno pove, da je bila med prek 6000 do danes registriranimi jamskimi objekti kljub vsemu razmeroma zgodaj zabeležena tudi v katastru. Zelo soliden načrt in opis je takrat izdelal Marjan Bukovec, ki je v tistem času obdelal še nekaj bližnjih jam.

Okoli leta 1929 je topliški fotograf Karel Henigman v jami posnel prve jamske posnetke. Iz njegove zapuščine nam je do sedaj uspelo izbrskati le eno uspelo fotografijo, ki je bila posneta v kapniški dvorani.

V času do današnjih dni se je v jami zvrstila množica obiskovalcev in raziskovalcev, omeniti pa velja le odkritje stropnega brezna v kapniški dvorani, ki smo ga raziskali leta 1983.

Opis

Vhod v jamo se odpira v vzhodju širokega hrbta Pogorelca, ki se dviga nad vasjo Podturn in prehaja v masiv Kočevskega Roga. Pod visoko kraško planoto se pretakajo podzemске reke iz Kočevsko-ribniškega polja v dolino Krke. Na dan privro v močnih kraških izvirih Radešce, Obrha in Tominčevega studenca in še drugih manjših izvirih, v davni zemeljski preteklosti pa je pritekala podzemska reka tudi iz Jazbine. V procesu

zakrasevanja se je vodni tok ob tektonsko razlomljenih conah žužemberškega preloma, ki poteka prav v vzhodju Pogorelca, preselil v globino. Danes najverjetneje prihaja na dan kot izvir Obrh, kjer bruha voda iz zasutih sifonov na dnu 19 metrov globokega izvirnega jezera (Mlinar, 1986).

Jazbina je tako že dobršen del zemeljske zgodovine suha vodoravna jama, dolga 103 metre, ki dovoljuje ljudem dostop le v začetni del nekdanjega podzemskega sistema. Vhod je obzidan in zaprt z vrati. Prostoren vhodni rov (širina do 5 m, višina do 4 m), ki je nastal ob močni prečni prelomnici, dobro vidni v stropnem delu, je bil leta 1867 predelan v hladilnico. Po 50 metrih se rov močno zoži in preide v ozek, erozijsko oblikovan rov (širine 0,3 – 1 m). Strm kamin za tem pripelje v končni del jame. Tu je večja kapniška dvorana (30 x 8 m) udornega nastanka, v stropu katere se odpira brežno s poudarjeno funkcijo dihalnika. Za kapniško dvorano je manjši prostor, na debelo prekrit z ilovico, ugrezi ob steni in – poti je konec.

Iskanje nadaljevanja

Potem ko se razmeroma hitro znajdeš na koncu tako obetavne jame, se s tem preprosto ne moreš pomiriti. Polni pričakovanja smo zato večkrat poizkusili izsiliti nadaljevanje. Prodirali smo v ozke špranje, odmetavali kamenje, kopali ilovico, plezali v stropne kamine, ugotavljali prepihe in trkali po stenah, da bi našli prehod do podzemskih tokov Obrha in Radešce, pot v notranjost roškega masiva, a do danes je bil ves trud zaman.

V podzemski sistem smo se poizkušali prebiti tudi po drznejši poti, preko brezen na roški planoti. V nekaj letih smo poskusili srečo v 74 novo odkritih breznihih, pa nič, nobene prave globine, nobene vode, nobenega pravega veselja. Kot zakleto so se vsa brezna največkrat

Andrej Hudoklin
O JAMI JAZBINA

končala že po nekaj deset globinskih metrih. Še največ nam je uspelo v breznu Cink križ, kjer smo se po obetavnih vertikalih ustavili na globini 185 m, kar pa še zdaleč ni dovolj, saj je glede na nadmorsko višino potrebno prodreti 400 do 500 metrov globoko do vode (Hudoklin, 1987).

Prvi načrt Jazbine, tloris (risal: Marjan BUKOVEC, Društvo za raziskovanje jam, 1928)

Literatura:

- Habe F., 1988: Sto let organiziranega jamarskega dela na slovenskem krasu, Naše jame 30, Ljubljana
- Hudoklin A., 1987: Prispevek k jamarskemu poznavanju Kočevskega Roga, Dolenjski kras 2, Novo mesto.
- Joseph G., 1881: Erfahrungen im wissenschaftliche Sammeln und Beobachten der den Krainer Tropfsteingrotten eigenen Arthropoden, Berl. ent. Zeitschr. XXV.
- Leben F., 1970: Arheološka podoba dolenjskih jam, Naše jame 11, Ljubljana.
- Mlinar C., 1987: Izvir Obrh pri Dolenjskih Toplicah, Naše jame 28, Ljubljana.
- Novak D., 1987: Podzemski tokovi na Dolenjskem, Dolenjski kras 2, Novo mesto.
- Novak D., 1988: Gradivo za slovensko speleološko biografijo z bibliografijo, Naše jame 30, Ljubljana.
- Valvasor J. V., 1879: Die Ehre Des Hertzogthums Crain, ponatis Krajec, Novo mesto.
- Zhuber P., 1900: Zdravilišče Toplice na Kranjskem.
- Kataster Jamarske zveze Slovenije.

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 3/1991

ški dvorani. Seveda bi veljalo pljuniti v roke in zavihati rokave.

Vabilo na izlet

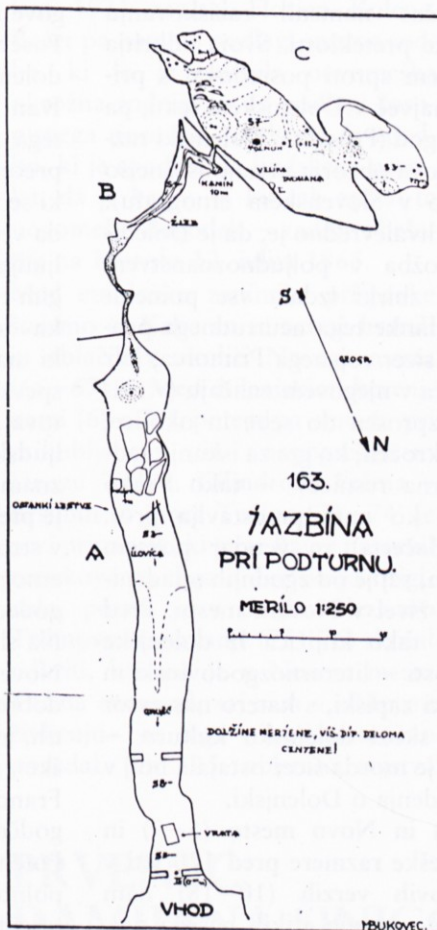
Jazbina z bližnjo koliševko Globočica, ruševinami gradu, izvirom Radešče, Obrha in privlačno gozdno okolico predstavlja nadvse zanimiv delček roškega preddverja. Gozdarji so omenjene točke povezali z markirano in opremljeno gozdno učno potjo ter jo obogatili z gozdarskimi spoznanji.

Pridite, pozorno prehodite pot in ne pozabite pokukati v Jazbino. Pogumno odprite vrata, prisluhnite tišini in razsvetlite temo – mogoče bo tudi vas okužil ta skrivnostni svet.

Skrivnostni rov do gradu Rožek

Ob iskanju nadaljevanja je pripoved, ki kroži med domačini, prav simbolična in izzivajoča, saj pravi, da je bil prek Jazbine speljan skrivni dostop do bližnjega gradu Rožek nad Podturnom. Vstop v rov naj bi nekje v jami zapirala velika skala, ki preprečuje nepoklicanim dostop do bogastva.

Seveda je na tako prekritih zakrasedlih tleh mogoče vse. Ruševine gradu stoje na strateški lokaciji, na robu mogočne koliševke v strmem pobočju nad izvirom Radešče. Rožška koliševka, imenovana tudi Globočica, je 40 m globoka udornica z zgornjim premerom okoli 100 m. Skalno ostenje prehaja proti dnu v obsežen podor z velikimi skalnimi bloki na dnu, med katerimi veje iz številnih špranj hladen zrak, ki ohlaja sneg in led do poletja. Za udornico je tako značilen temperaturni obrat, ki pogojuje ohranitev fragmenta mraziščnega smrekovega gozda.

Po vsem iskanju, izkušnjah in poznavanju terena se mi vse bolj zdi, da mora biti eden izmed ključev, ki odpira pot do podzemskih rek, skrit prav v Jazbini, pod naplavinami debelih plasti ilovice na koncu vhodnega rova ali pod podorom v kapni-

KAREL BAČER: IZ DOLENJSKE PRETEKLOSTI *

*Objavljeno v reviji Trauditiones

Karel Bačer, *Iz dolenske preteklosti, Literarnozgodovinski in etnološki zapiski. Novo mesto, Dolenjska založba, 1991, 107 str.*

Karel Bačer, profesor v Novem mestu, je skozi desetletja ves svoj prosti čas namenil raziskovanju dolenske preteklosti. Svoja odkritja je bralcem sproti posređoval s prispevki največ v Dolenjskem listu, pa tudi drugod (Prosveta, Dolenjski razgledi, Nova obzorja in najobsežnejšo razpravo v Slovenskem etnografu). Lepo in hvalevredno je, da je Dolenjska založba v poljudnoznanstveni Seidlovi zbirki izdala vse pomembnejše članke tega neutrudnega profesorja, sicer rojenega Primorca, kar se odraža v njegovem značaju (»...žilav, neizprosno do sebe in okolice, nikoli ukročen, ko gre za iskanje zadnjega zrna resnice« – tako Vinko Blatnik, ko nam predstavlja prof. Karla Bačerja) in vendar povsem Dolenjca, saj je od zgodnjih mladeniških let živel v Novem mestu. Pred nami je tako knjižica *Iz dolenske preteklosti – literarnozgodovinski in etnološki zapiski*, s katero nas avtor popelje skozi dolensko kulturo – tisto, ki je morda sicer ostajala bolj v senci védenja o Dolenjski.

Prešeren in Novo mesto (5–9) in Novomeške razmere pred 120 leti v Prešernovih verzih (10–18) nam govorita o tesnih stikih našega največjega pesnika z dolensko metropolo in s pomembnejšimi ljudmi, ki so tam živeli (Andrej Smole, novomeški prošt Jernej Arko, frančiškan p. Benvenut Chrobath, odvetnika dr. Josip Rozina in dr. Franc Zupančič, Janez Trdina), med katerimi pa je imela prav posebno mesto Primičeva Julija, in o takratnih novomeških razmerah, ki jih je tudi Prešeren ovrednotil v svojih verzih, Bačer pa nam jih še globlje osvetli.

Bačerja je pot zanesla tudi v Podgoro in tam je obiskal edine potomce

Frana Levstika – potomce pisateljevega brata Matije. Ta obisk avtor v prispevku **Pri sorodnikih pisatelja Frana Levstika v Podgori (19–22)** tako živo opisuje, da se človeku zdi, kot bi sedel poleg in doživiljal pripoved Levstikovega pranečaka in njegove žene.

Posebno pa je Karla Bačerja pritegnil dolenski ljudski pesnik in godec Ivan Rupnik-Može. Raziskovanju tega preprostega moža je posvetil precej časa z željo, da bi njega in čas, ki se zrcali v njegovih pesmih, kar se da verno predstavil. Iz revščine so si ljudje različno pomagali, med drugim tudi z nabiralništvom. »Češmin-ka« je naslov dolge Možetove pesmi, ki nam jo Bačer posređuje v prispevku **Nabiranje češmina in Možetova pesem (23–25)**. Dolenjskega ljudskega pesnika pa dobro spoznamo v obsežnem prispevku, ki ga je pred petintridesetimi leti objavil že v strokovni etnološki reviji Slovenski etnograf **Dolenjski ljudski pesnik in godec Ivan Rupnik-Može (26–50)**. Na sled tega kmeta iz Bučne vasi pri Novem mestu, velikega šaljivca in dobrega godca (klarinetista) na ohceti, je Bačerja pripeljal član novomeške godbe, upokojeni pismošoj Franc Misjak, ki je tudi izšel iz stare godčevske družine v Regrči vasi. Potem se je začelo iskanje, truda-polno in dolgotrajno, polno nasprotujočih si informacij in raziskovalčeva vztrajnost je rodila sad: »Razkrila se mi je zanimiva podoba o ljudskem muzikantu, skladatelju in pesniku, hkrati pa podoba razmer, ki z novim načinom življenja čedalje bolj tonejo v pozabo,« pravi Bačer v svojem uvodu. Potem nam predstavi Možetovo (Rupnikovo) življenje, njegovo delo in posebej natančno njegove pesmi – znane in že objavljene le z navedbo objav, novo odkrite pa s celotnim besedilom. Tako spoznamo enajst novih celotnih besedil in nekaj fragmentov. Po Možeto-

vih sledeh pa je Bačer hodil naprej in nam predstavil **Pesem o krčmarju Baronbirtu** (51–54), »obtožujočo pesem o podeželskem oderuhu«, ki jo je že leta 1911 zapisal Franc Kramar, **Pesem od novomeške bande** (55–58), ki je po avtorjevem prepričanju tudi Možetova in **Pesem o obešanju v Novem mestu** (59–64). »Pesem od 3. obešenih v Novemestu« je leta 1923 zapisal Florjan Kolenc, Bačer pa nam na podlagi smrtno sodbe, ki jo je sklenila novomeška okrožna sodnija in na podlagi časopisnega poročila, predstavi še zgodbo, ki je spodbudila ljudskega pesnika, da je kar v 35 kiticah opisal ta novomeški dogodek – zadnje obešanje na Marofu 12. julija 1865.

Med etnološko zanimive prispevke štejemo še **Kako so se nekoč hranili in oblačili v okolici Novega mesta** (65–67) in **Med dolensjkimi koreninami** (68–70), potem pa smo že pri priljubljenem in nepogrešljivem Janezu Trdini: **Cilindrova krčma v Bršljinu in Janez Trdina** (71–74) je prvi prispevek, ki ga je Bačer namenil raziskovanju tega dolenskega originala, potem je v članku **Neznano Trdinovo stanovanje** (75–76) skušal odkriti, kje vse je v Novem mestu Trdina stanoval, saj sam v »Mojem življenju« ni tega nikoli natančno povedal. Ob 125. obletnici rojstva

Janeza Trdine in ob 50-letnici smrti je Okrajni odbor ljudske prosvete v Novem mestu izdal knjigo »Rože in trnje«. Ob tej priliki je tudi Bačer za Dolenjski list napisal **Ob izidu Trdinove knjige »Rože in trnje«** (77–79), sledi prispevek Trdina o **Podgorcih na tej in oni strani Gorjancev** (80–81). Avtor je pred leti opozoril tudi na **Pozabljen grob oboževanke pesnika Simona Jenka**, (82–86), nas spomnil, da je v **Podzemlju službovala Gregorčičeva »planinska roža«** (87–90). Krajši prispevek govori o **Dragotinu Ketetu in Ivanu Vavpotiču** (91–92), zbirko pa zaključuje **Droben spomin na Otona Župančiča** (93–95).

Vinko Blatnik nam predstavi lik profesorja Karla Bačerja, Nataša Petrov pa je knjižici dodala še skrbno sestavljen izbor bibliografije Karla Bačerja.

Kot etnologinja pa si ne morem kaj, da ne bi ob koncu malo sebično obžalovala, da ni prof. Bačer ob uspešnem odkrivanju in raziskovanju ljudskega pesnika Možeta s takim delom nadaljeval. No, ni rečeno, da ni, morda hrani kje v svojem predalu še kaj podobnega gradiva, ki bi ga naša strokovna revija z veseljem pozdravila.

Helena Ložar-Podlogar

PRVENEC DAMIJANA ŠINIGOJA

Damijan Šinigoj je bil vse do letos neznano ime v literarnih krogih širše Dolenjske, ni ga bilo mogoče zaslediti na straneh Dolenjskih razgledov ne Rasti, če omenimo samo ti dve publikaciji, v katerih se uveljavljajo dolenski literati, le tisti, ki so pred nekaj leti prebirali Stezice, glasilo novomeške gimnazije, so vedeli zanj. Zato je bilo toliko bolj presenetljivo, ko se je letos na knjižnem trgu pojavil kot strela z jasnega njegov knjižni prvenec, roman *Vojake ubijajo*, mar

ne. Knjigo je izdal ljubljanski zasebni založnik Amaliatti.

S svojim prvcem se Šinigoj ne poskuša uveljavljati kot besedni ustvarjalec visoke literature. Kot priča izišli prvenec, je v ospredju njegovih pisateljskih ambicij pripovedovanje in sporočanje, sprejemljivo za širok krog bralcev. V tem pogledu imamo pred seboj avtorja, ki je v bistvu pravi pripovedovalec zgodb, neobremenjenih z nenavadnimi ustvarjalnimi prijemi, slogovnimi

PRVENEC DAMIJANA
ŠINIGOJA

posebnostmi, sodobnim literarnim eksperimentiranjem. Čutiti je sicer avtorjevo osebno angažiranost in željo po ubesedovanju lastne izkušnjske podobe sveta, vendar to ne premaguje vtisa, da gre za delo izkušenega žanrskega pisatelja.

Šinigoj je svoj roman – ki, v grobem povedano, govori o slovenskem fantu, ki zaradi maltretiranja pobegne iz JLA in ga vojaška policija med lovom ubije (podoben dogodek se je na Dolenjskem resnično pripetil) – zgradil z analitično pisateljsko tehniko, se pravi, da se med opisovanjem tekočega dogajanja vrača v preteklost in tako postopoma razkriva zapletene silnice, ki poganjajo tok

dogajanj, z osvetljevanjem preteklosti različnih junakov pripovedi pa dosega osvetlitve dogajanj iz različnih kotov. To spominja na kriminalko in daje romanu, ob skoraj filmsko opisanih akcijah, močan žanrski poudarek.

Šinigojev roman se ne bi kaj dosti razlikoval od podobnih del, če bi pisec v njem ne zajel za naše donekdavne razmere zelo značilno problematiko, najbrž pa mu trajnejšo vrednost daje nekaj drugega – v okviru žanra ujet utrip življenja mladih v tem delu Slovenije in oris vrednot in sploh duhovnih obzorij, ki so značilna za pisateljevo generacijo.

Milan Markelj

Janko ORAČ: Na robu II., olje,
1991

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 3/1991

JANKO ORAČ: KRESNA NOČ NA MEDVEDJEKU *

* Objavljeno v katalogu ob razstavi slik Janka Orača v Dolenjskem muzeju v Novem mestu (20. september – 13. oktober 1991)

Ko so v tisti topli junijski noči na trgu pred slovenskim parlamentom ob razglasitvi dolgo pričakovane neodvisnosti dvigali državno zastavo Republike Slovenije in so v ušesih zbrane množice še odmevali glasovi slavnostnih govornikov, ko je živopisni ognjemet v mavričnih barvah razžaril vesele in ponosne obraze in ko se je v marsikaterem očesu zaiskrila solza sreče in radosti, ni skoraj nihče slutil, da nekeje v temi preži pošast, ki bo le nekaj ur za tem s hrumenjem tankovskih motorjev preglasila slavnostne besede, z bruhanjem smrtonosnega ognja iz topovskih cevi in letalskih raket zasenčila slavnostni ognjemet in da bodo solze radosti in sreče prekrile s solzami strahu, obupa in bolečine. V zavest ljudi se je priplazila mora vseh mor – vojna – paradoks vseh paradoksov, s katerim se človeštvo srečuje že od svojega obstoja dalje. V svoj krvavi in pogubni vrtinec potegne vse in vsakogar. To je čas, ko ni nikomur prizanešeno. Krilatice pravi, da muze molčijo, ko se oglašajo topovi. Morda je to res, saj se ne da hkrati uporabljati puške in čopiča, dleta ali peresa. Ko grozote minejo, ostanejo za njimi globoko vkoreninjene spomini, ki neizprosno zahtevajo, da jih ustvarjalčeva roka oživi v obliki kipa, romana ali slike.

Ko se je komaj rojena država znašla v hamletovskem precepu »biti ali ne biti«, je bila vojna za Slovenijo neizogibna. V eni najpomembnejših bitk te, Sloveniji vsiljene, vojne se je znašel tudi slikar Janko Orač. O tem, kaj vse se je dogajalo tisti krvavi petek pod medvedješkim klancem, je bila javnost na široko seznanjena s sliko in besedo. Bolj malo ali pa skoraj nič pa ne vemo o osebnih, globokih intimnih občutkih tistih protagonistov, ki so tam doživeli svoj ognjeni krst.

Dolga kolona oklepnih bojnih vozil okupatorske vojske se je pod Medvedjekom znašla v popolni blokadi.

Obkoljenim vojakom so priletela na pomoč jurišna letala jugoslovanskega vojnega letalstva. Napad je bil bliskovit in uničujoč. Hrup reaktivnih motorjev, oglušujoče detonacije bomb in raketnih izstrelkov so preglasile krike ranjenih, stokanje umirajočih in rezka povelja častnikov.

Nastala je panika, strah, beg, samodejno iskanje zavetja v okrepljenem nagonu po samoohranitvi. Na obzorju so se v nizkem letu znova prikazale ubijalske pošasti, polne smrtonosnega tovara. Napad za napadom... Stisko, nemoč, obup preglesi ena sama strnjena misel v poplavi možganskih prebliskov: preživeti, ostati živ. Zatišje, moreča tišina... V pričakovanju ponovnega napada dobi čas nove nepojmljive razsežnosti. Adrenalin se kopiči v žilah. Dan se počasi nagiba v večer.

Bliža se noč. Kje so ostali? Pritajen šepet tava po obronku gozda in išče soborce. Polmrak rojeva groteskne sence in privide. Kresna noč ne prinaša tiste, za otroke vznemirljive in privlačne pravljичne srhljivosti. Sprevrže se v noč brez konca, v kateri namesto praprotnih semen ležijo naokrog drobci granat, bomb in prazni tulci izstreljenih nabojev. V zraku lebdi vonj po ožganem. Strah učinkovito hromi telo in duha. Prvi prameni svetlobe v neskončno dolgo pričakovanem jutru razblinijo povampirjene pošasti. Skrijejo se na rob zavesti, niso zbežale, samo potuhnile so se in čakajo pravo priložnost, da se prikažejo v eni svojih neskončnih preobrazb.

Telesno in duševno izčrpane branilce zamenjajo sveži borci. Naš slikar je doma. Utrujeno telo je potrebno spanja, zavest pa se krčevito upira snu.

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 3/1991

JANKO ORAČ: KRESNA NOČ
NA MEDVEDJEU

Janko ORAČ: Več kot številka VIII,
pastel, 1991

Z njim prihaja mora, težka, svinčena, tlači in pritiska do nevzdržnosti. Duh hrepeni po očiščenju. Sredi noči se slikar znajde v ateljeju. Edini način, da se otrese mučnih spominov, preoblikovanih v privide, je, da jih materializira, ujame na slikarsko podlago, da jih za vselej zapečati v barvno dvodimenzionalnost. Dela hlastno, eruptivno, na papir, na platno, na vse, kar mu pride pod roko, ki jo vodi nerafinirana prvinska ekspresivnost. Slikar se v trenutku zave, da tako intenzivnega ustvarjalnega naboja ni še nikoli občutil, odkar se ukvarja z likovno umetnostjo. V ustvarjalni vnemi mu ni dosti mar za likovno problemsko plat. Slika iz gole eksistenčne nuje, zavedajoč se, da katarze ni mogoče najti drugače kot v silovitem slikarskem izbruhu fantazijskih likov in predstav.

V takšnih razmerah nastali ciklus je razumljivo povsem specifičen in docela drugačen od dosedanjih. Njegovo bistvo se kaže v tem, da med

avtorjevo mentalno sliko in slikano podobo ni cenzure. Orač v katarzično terapevtskem procesu intenzivno sprošča ogromen potencial individualne pa tudi kolektivne psihične napetosti. Nove izkušnje so mu narekovale tudi nove likovne pristope, ki se odražajo v povsem specifični likovni govorici. Sleherno delo tega ciklusa je zaznamovano z neizbežnim pečatom stresov in traum, zato so njegove slike takšne, kot so, in ne morejo biti drugačne. V sebi nosijo poseben duševni značaj – polne so prostorskih in likovnih neskladnosti, disproporci se kažejo v odnosu človeške figure in prostora, v odnosu predmetov do krajine. Poglavitni dejavnik pričujočega ciklusa pa so brez dvoma barve. Vendar ne kot akcent dokumentarnosti, temveč kot nosilke posebne, enkratne in nepovnljive slikarske in slikarjeve izkušnje.

Jožef Matijević

ODMEVI IN ODZIVI
Rast 3/1991

PISMO IZ TOKIA

Intervju z Andrejem Bekešem
(8. februarja 1991)

»Pri nas v Sloveniji mislijo, da zato, ker smo majhni, ni treba, da bi se ukvarjali s tako eksotičnim predmetom, kot je študij japonskega jezika,« ugotavlja slovenski jezikoslovec – japonist Andrej Bekeš. »V resnici pa japonščina v svetu pridobiva vedno bolj praktičen pomen. V marsikateri zahodni deželi, kot na primer Franciji, Angliji in Nemčiji, so jo že uvedli kot tuji jezik na srednjih šolah. Tudi v Jugoslaviji je v zadnjih letih zraslo število strokovnjakov, ne samo s področja jezikoslovja in literature, ampak tudi gospodarstva in družbenih ved, ki so v svojem strokovnem delu tako ali drugače povezani z Japonsko. Prav zato sem menil, da je nujno, da se vsi ti zainteresirani ljudje povežejo med seboj in hkrati s tujimi strokovnjaki. Iz te potrebe je zrasla ideja o »Japonski delavnici«, ki jo v okviru Orientalističnega društva pripravljamo v Ljubljani od 15. do 31. marca. Za prvo leto pričakujemo udeležence iz Jugoslavije, Japonske in mogoče še Italije. Če bo kolokvij uspel, upam, da bo naslednje leto vsa reč prerasla v večji mednarodni dogodek z udeleženci iz ostalih sosednjih dežel, na primer Madžarske, Češke in Avstrije. Ideja je, da strokovnjaki pripravijo poleg strokovnih referatov še bolj širokim množicam dostopna besedila in da se na ta način vse to strokovno znanje prelije navzven. V istem času bomo organizirali 30-urni intenzivni tečaj iz japonskega jezika od 15. do 22. marca.«

Andrej se je rodil leta 1949 v Celju. Maturiral je na gimnaziji v Idriji, ki je slovela kot ena najboljših v matematiki in fiziki. Na ljubljanski univerzi se je vpisal na študij matematike. Med študijem je leta 1970 odšel s prijateljem Mitjo Sajem na Japonsko. Pred odhodom sta se dva meseca zelo intenzivno učila japonščine doma in med potjo na tovarni

ladji, tako da sta se po prihodu čisto lepo zmenila vsakdanje reči. »Takrat se nama je obema zdelo, da sva prebila zvočni zid med Zahodom in Vzhodom. Za popotnico sva imela cel kup predsodkov. Japonska kultura in jezik sta se nama zdela tako odmaknjena. Za obadva je bilo spoznanje o najini zmoti velik šok in sva zmoto sklenila popraviti. Mitja se je lotil kitajščine, jaz pa japonščine.« Od 1972 do 1975 je bil Andrej štipendist japonske vlade. V začetku je bil šest mesecev v intenzivnem nadaljevalnem tečaju iz japonskega jezika. Hitro se je privadil jeziku in se naučil pisati. »Po tečaju sem znal bolje pisati in slabše govoriti,« se pošali. Na univerzi v Osaki je bil vpisan na fakulteti za naravoslovje, kjer je študiral matematiko in po dveh letih opravil magisterij. Po vrnitvi v Slovenijo je odslužil vojsko. Leta 1977 se je vrnil na Japonsko na svojo pest, »ker ni nobeden hotel podpirati človeka, ki se na pol poti naenkrat premisli«, in začel s študijem japonskega jezika. »Najprej sem prišel za pol leta brez prevelikih ambicij. Nisem si drznil upati, da se bi hitro prebil naprej. Ponižno sem upal, da se mi bo uspelo vpisati v prvi letnik kakšnega dodiplomskega študija. Toda zadeve so se hitro razvijale in sem se po uspešno opravljenem sprejemnem izpitu leta 1978 lahko vpisal na magisterijski tečaj iz lingvistike japonskega jezika s poudarkom na pedagogiki na univerzi za tuje jezike v Osaki. Ta tečaj naj bi vzgajal kvalificirane predavatelje japonščine kot tujega jezika. Ko je moj mentor, ugledni japonski lingvist prof. Tera-mura, bil premeščen na univerzo Tsukuba, sem mu po dokončanem magisteriju v Osaki leta 1981 sledil. Vpisal sem se na doktorski tečaj. V skupini nas je bilo šest – štirje Japonci in dva tujca, Rebecca Chau iz Hongkonga in jaz. Bila sva prva študenta, ki sta doktorirala iz japonske lingvistike leta 1986.«

Po doktoratu se je Andrej vrnil v domovino in se po 14-letnem pre-

moru zopet redno zaposlil, to pot pri Iskri Delta. Za njihovo delegacijo je prevajal že kot študent in so ga potem povabili v službo, da bi jim pomagal razvijati področje računalniške obdelave lingvistike. Še predno pa so se lahko pokazali rezultati njegovega dela, so se začeli za Delto slabi časi. Andrej se je umaknil na Fakulteto za sociologijo, politične vede in novinarstvo. Na katedri za novinarstvo je predaval metodologijo komunikoloških raziskav. »Področje se prekriva s tekstualno lingvistikom, gre pa za odkrivanje stališč medijev s pomočjo sistematizirane analize njihove vsebine. Sodeloval sem pri zanimivi raziskavi o pisanju političnih informativnih tednikov o Kosovu od leta 1981 naprej. Hoteli smo videti, kako so se stališča pisanja spreminjala v zvezi z različnimi dogodki, liberalizacijo in drugimi pretresi. Delo je bilo sicer izven mojega ožjega področja, pa ravno zato toliko bolj poučno in zanimivo.

Istočasno sem strokovno sodeloval na Inštitutu Jožef Stefan z njihovim laboratorijem za računalniško razumevanje jezika, ki ga vodi doktor Peter Tancig. Na inštitutu so se že v 70. letih prvi pri nas začeli ukvarjati z raziskavami, ki se tičejo računalniške obdelave jezika, z manipulacijo jezikovnih podatkov, ekstrakcijo informacije in podobno.«

Ko se je rodila hči Sava, se je Andrej vrnil na Japonsko, da bi lahko spremljal njen razvoj. Zaposlil se je kot »tuji profesor« na svoji Alma Mater, kjer na fakulteti za japonski jezik in kulturo predava pedagogiko japonskega jezika, sodobni japonski jezik, uvod v računalniško lingvistiko in branje tujih besedil. Učnih ur ima tedensko več kot njegovi japonski kolegi. Ker pa kot tuji predavatelj administrativno ni polno integriran v obveznosti in dolžnosti domačih predavateljev, ampak je njegova pravica in dolžnost predvsem, da poučuje, vse to delo nekako zmore. Odnosi s sodelavci so zelo dobri, »saj sem se

pravzaprav vrnil na domačo teritorijo. Veliko jih je bivših kolegov iz študentskih let, tako da je praktično vse tako, kot je bilo poprej, z razliko, da sem sedaj plačan za svoje delo in da jaz mečem druge na izpitih,« se zopet pošali. Zanimiva so Andrejeva opazovanja svojih študentov. Le-ti so kar preveč mirni v predavalnici, kar je posledica strahotne tekmovalnosti, kdo se bo prebil na boljše univerze. Državne univerze so poceni, istočasno pa imajo višji status na trgu zaposlitve. Pri sprejemanju študentov te univerze uporabljajo zgolj statistični kriterij, kar pomeni, da so bili na univerzo sprejeti le tisti, ki so na sprejemnih izpitih dosegli določen procent uspešnih odgovorov. Tako pride na univerzo zelo homogena skupina študentov, 80 do 90 odstotkov študentov se zelo podobno in predvidljivo obnaša. To je seveda prvi vtis, in ko si z njimi dalj časa, vidiš, da so si izdelali nekakšno strategijo obnašanja. Dokler so v učilnici, svojo vlogo dobro igrajo, za svoje privatne zadeve pa si snamejo masko. Leta 1990 je Andrej predaval tudi primerjalno jezikoslovje na privatni univerzi Bunkyo. Tamkajšnji študentje so po statističnem kriteriju malo slabši, v razredu pa so bili veliko bolj spontani. Ker so manj časa investirali v pripravljalni študij za vstop na univerzo, imajo tako več psihične svobode in so manj utrujeni. V tem pogledu so bolj podobni njegovim bivšim študentom s FSPN. Še kot študent se je Andrej lotil tudi prevajalskega dela iz japonsčine. Najprej je prevedel japonske pravljice pod naslovom Pošast iz Rašamona, ki so izšle leta 1977 pri Mladinski knjigi, opremljene z lesorezi akademske slikarke Alenke Vogel-nik. »S prevodom sem začel 1975 med čakanjem na vpoklic v vojsko. Imel sem težave z založniki. Moji viri so bili v glavnem etnografsko avtentični zapiski. Veliko zgodb je bilo »robavsastih«, kar urednici ni bilo všeč. Pri nas je tabu govoriti o vsem, kar je povezano s spodnjo polovico

telesa, medtem ko so na Japonskem vsi taki tabuji fiziološke narave bolj mili. Na koncu je le obveljala moja in kasneje je čas pokazal, da sem imel prav. Veliko otrokom so bile ravno robavsaste pravljice najbolj všeč. Prva izdaja je bila razprodana, knjiga pa je sedaj v ponatisu.

V istem zamahu je sledil še prevod korejskih pripovedk, ki so bile izdane pod naslovom Tiger iz pogorja Kumgang. »Prevajal sem iz japonskih virov ob sodelovanju Korejskega inštituta v Tokiu, ki mi je ponudilo tudi štipendijo. Izgleda, da je že takrat Južna Koreja imela interes, da se zbliža s socialističnimi deželami. V inštitutu so imeli zelo dobro knjižnico. Najbolj so me zanimali motivi o gverilskih bojih Korejcev proti japonskemu vojskovođji Hidejoshiju, ki je konec 16. stoletja napadel Korejo. Takrat je bila Koreja tehnološko najbolj razvita dežela na Daljnem vzhodu. Ta aspekt korejske zgodovine pri nas ni bil poznan in se mi ga je zato zdelo vredno obdelati.«

Poleg prevodov je Andrej do danes izdal tudi nekaj strokovnih del. Njegovo doktorsko disertacijo so izdali kot monografijo pod naslovom Tekst in sintaksa s podnaslovom Eksperimentalni študij kohezivnosti v japonščini leta 1987 pri ugledni založbi Kuroshio. V disertaciji se ukvarja s področjem, ki je na meji lingvistike stavka in lingvistike besedila. V študiji razpravlja, kakšna sintaktična jezikovna sredstva se uporabljajo za strukturiranje besedila v japonščini. Do tedaj še nihče ni raziskal tega področja, tako da je bilo to

pionirsko delo. Na slovenskem področju je možnost za objavlanje česar koli o japonskem jeziku zelo omejena. Edini tekst, ki so ga v Jugoslaviji objavili, je bil v lingvističnem glasilu zagrebške filozofske fakultete SOL. V glavnem objavlja v japonskih strokovnih revijah. »Po eni strani je škoda, da sem tukaj, saj je ogromno lingvistov, ki se ukvarjajo z japonščino in eden več praktično nič ne pomeni. Moj prispevek je tukaj, relativno gledano, zelo majhen. V Jugoslaviji sem štiri leta vodil japonski tečaj pri Orientalističnem društvu s prof. Chikako Shigemori-Bučar. Za tečaj se je prijavilo veliko udeležencev in osip je bil relativno majhen. To kaže, da ima veliko ljudi resen interes ukvarjati se s tem področjem. V tem pogledu je velika škoda, da me ni doma. Po drugi strani pa je zame v teh letih po disertaciji zelo dobro, da sem tukaj, saj imam veliko ljudi, s katerimi lahko razvijam delo. Strokovno lahko veliko pridobim, navezujem stike s študijskimi skupami in iščem še druge oblike sodelovanja.« Andrej Bekeš meni, da se čakanje na izboljšanje razmer v domovini ne izplača. »Marsikaj se da narediti, še predno se kje kaj odpre. Vsak se ukvarja s svojim strokovnim področjem. Če ima srečo, da se ukvarja s področjem na akademski instituciji in na katedri, ki se znotraj nje bavi s tem področjem, je lahko hvaležen. Če pa te sreče nima, ima še zmerom svoje polje, ki naj ga obdeluje.« Temu mišljenju je Andrej Bekeš zvest, kar potrjuje s svojim delom.

Biba Dobovšek-Sethna
Tokio, 16. februarja 1991

Ivan Zoran KULTURNA KRONIKA

JUNIJ – AVGUST 1991

JUNIJ

STRAŽA – Z nastopom godbenikov iz Šentjerneja, Trebnjega, Metlike, Dobrepolj, Kočevja, Novega mesta, Črnomlja, Ribnice, Kamanja (na Hrvaškem), Straže in Loč pri Dobovi v nedeljo, 1. junija, pred straškim gasilskim domom so se končali tradicionalni Dnevi kulture v Straži. Letošnji program je bil pester, sodelovali so upokojenski pevski zbori iz Dolenjske in Bele krajine, Pionirjev in Litostrojev zbor ter plesna skupina Terpsihora iz Novega mesta.

NOVO MESTO – V novomeški kapiteljski cerkvi je v nedeljo, 2. junija, zvečer nastopil slovenski pevski zbor Gallus iz Buenos Airesa. Zbor sestavljajo Slovenci, ki jim je Argentina postala iz najrazličnejših razlogov druga domovina, deluje pa že od leta 1948. Pod vodstvom dirigentke Anke Savelli-Gaser se je zbor predstavil s koncertnim programom, katerega jedro so slovenske rodoljubne pesmi.

TREBNJE – Trebanjska glasbena šola je poskrbela za nov glasbeni dogodek. V ponedeljek, 3. junija, sta na solopevskem večeru nastopila Tamara Žagar in Andraž Hauptman.

LJUBLJANA – Na svetovni dan varovanja okolja, 5. junija, so v ljubljanski galeriji Ars odprli razstavo likovnih del slovenskih osnovnošolcev, s katerimi so se le-ti odzvali na natečaj Varujmo naše okolje, ki so ga razpisali Zeleni Slovenije. Natečaja so se množično udeležili tudi mladi likovniki iz osnovnih šol Dolenjske, Bele krajine in Posavja in številni od njih so dobili priznanja za svoja likovna dela, enako njihovi mentorji. Belokranjski rojak dr. Dušan Plut, član Predsedstva Republike Slovenije in predsednik Zelenih Slovenije, je v otvoritvenem govoru med drugim dejal, da »vsi potrebujemo kritično, ozeleleno sporočilnost naših otrok, saj ti odražajo temeljno hotenje, da se izognemo pastem onesnaževanja.«

ŠMARJEŠKE TOPLICE – V Zdravilišču Šmarješke Toplice sta v četrtek, 6. junija, nastopila harmonikarski orkester novomeške glasbene šole in mlajši mladinski pevski zbor te šole s svojima dirigentkama, Branko Geček in Cvetko Hribar. Mladim novomeškim izvajalcem so zdraviliški gostje in drugi obiskovalci prisluhnili z zanimanjem.

NOVO MESTO – V petek, 7. junija, se je prvič sestal organizacijski odbor II. Bienala slovenske grafike. Zamisli za prireditev, ki bo v letu 1992, je predstavil akademski slikar in grafik Branko Suhy iz Novega mesta, predsednik Bienala.

KRŠKO – V Galeriji Krško so v petek, 7. junija, odprli slikarsko razstavo Maje Kocmut iz Ljubljane. Umetnica, ki jo je predstavil dr. Mirko Juteršek, umetnostni kritik iz Ljubljane, je razstavila oljne slike, portrete in tihožitja. Otvoritveni program je z izvajanjem različnih kitarških skladb popestril novomeški kitarist Dušan Pavlenič.

ČRNOMELJ – Črnomaljski pihalni orkester je 125-letnico obstoja proslavil s slavnostnim koncertom, ki so ga pripravili v soboto, 8. junija, v domačem kulturnem domu. V orkestru, ki ga vodi Anton Kralj, deluje nad 30 glasbenikov, večinoma mladih.

NOVO MESTO – V razstavišču SDK so v ponedeljek, 10. junija, odprli slikarsko razstavo Mirne Pavlovec iz Škofje Loke. Umetnico in njeno delo je obiskovalcem predstavil umetnostni kritik dr. Ivan Sedej. Sodeloval je mešani mladinski pevski zbor Glasbene šole Marjana Kozine iz Novega mesta pod vodstvom dirigentke Jožice Bradač.

NOVO MESTO – Novomeški slikar Jože Kotar je proslavil 20-letnico slikarskega dela s samostojno razstavo, ki so jo v ponedeljek, 10. junija, odprli v avli Krkine upravne stavbe v Ločni.

JUNIJ VINICA – Okoli 20 otrok je nastopilo na prvem srečanju recitatorjev iz belokranjskih osnovnih in malih šol, ki so ga pripravili v torek, 11. junija, v rojstni hiši pesnika Otona Župančiča. Prireditve se je udeležil tudi pesnik in igralec Tone Kuntner.

KRANJ – Na 2. medregionalni likovni razstavi, ki so jo v torek, 11. junija, odprli v galeriji v kranjski Mestni hiši, je osemnajst ustvarjalcev s svojimi deli zastopalo šest slovenskih pokrajin. Dolenjsko so zastopali akademski slikarji Mitja Berce iz Mokronoga, Jože Kumer iz Dolenjskih Toplic in Jože Marinč iz Kostanjevice.

ČRNOMELJ – V galeriji Miniart so v petek, 14. junija, odprli 2. Belokranjski likovni bienale, na katerem je 24 ustvarjalcev predstavilo 65 svojih del. Dela so bila razstavljena v Miniartu in v izložbenih oknih vzdolž glavne črnomaljske ulice.

KOČEVJE – Kočevska glasbena šola je proslavila 30-letnico svojega delovanja s celovečernim koncertom v petek, 14. junija. Nastopili so sedanji in nekdanji učenci te šole, med njimi pianist Erik Šuler, ki se izpopolnjuje na specialni klavirski šoli v Moskvi.

ČRNOMELJ – Na tradicionalnem belokranjskem jurjevanju, ki je potekalo od 14. do 16. junija v Črnomlju, se je zvrstilo več kot 350 nastopajočih, prireditve pa si je ogledalo okoli 7.000 obiskovalcev. Nastopile so folklorne skupine iz Bele krajine, Novega mesta in nekaterih drugih slovenskih krajev.

SEVNICA – V Lutrovi kleti na sevniškem gradu je bil v petek, 14. junija, glasbeno-literarni večer ob 400-letnici smrti skladatelja Jakoba Gallusa-Petelina in ob 120-letnici rojstva pesnika Antona Umeka-Okiškega. Nastopili so: oktet Boštanski fantje, igralec Ivo Ban in ženski oktet iz Brestanice.

NOVO MESTO – Na 5. medobčinski reviji odraslih pevskih zborov, ki jo je Pevska zveza Dolenjske in Bele krajine priredila v petek, 14. junija, zvečer v novomeškem Domu kulture, je nastopilo dvanajst zborov iz črnomaljske, gro-supeljske, novomeške in trebanjske občine. Mag. Mirko Slosar, ki spremlja dolenjsko pevstvo že več let, je menil, da so najbolj napredovali zbori iz Novega mesta.

KOČEVJE – Razstava Kočevska noša, ki jo je pripravila etnologinja dr. Maria Kundegraber iz avstrijskega Gradca in je bila najprej na ogled v kočevskem Likovnem salonu, nato pa v Ljubljani, so v petek, 14. junija, odprli v gradu Stainz na avstrijskem Štajerskem, kjer ima Štajerski deželni muzej Joanneum iz Gradca svoj muzejski oddelek. Na otvoritveni slovesnosti so sodelovali tudi folkloristi in pevci iz Kostela ob Kolpi ter kočevski pevci iz Celovca.

NOVO MESTO – V petek, 14. junija, so v Študijski knjižnici Mirana Jarca odprli razstavo o prvem novomeškem tiskarju Tandlerju in o uredniku prvega časnika na Dolenjskem, Sloweiniens Blatt-a, Francu Polaku. Razstavo so pripravili v sodelovanju z Milošem Jakopcem, avtorjem raziskave o časnikarski preteklosti v Novem mestu.

KRŠKO – Na koncertnem večeru, ki so ga pripravili v domačem kulturnem domu v soboto, 15. junija, in sicer v počastitev praznika krajevnih skupnosti Krško, sta pianistka Brina Jež-Brezavšček in violinist Branko Brezavšček izvajala dela različnih skladateljev, slovenskih in tujih.

RIBNICA – V ribniški župnijski cerkvi so v nedeljo, 16. junija, pripravili koncert v počastitev skladatelja Jakoba Gallusa-Petelina, domnevnega ribniškega rojaka, ob 400-letnici njegove smrti. Nastopili so: Partizanski pevski zbor iz Ljubljane, oktet Lip z Bleda, mešani zbor Cantamus iz Kamnika, organistka Marjeta Gaber in violinist Janez Klobučar.

KOSTANJEVICA – V Lamutovem likovnem salonu v Kostanjevici so v petek, 21. junija, odprli razstavo zgodnje grafike Toneta Kralja, nastale v letih 1921–1932, in sicer iz zbirke Božidarja Jakca. Razstavo so posvetili 80-let-

JUNIJ niki Tatjane Jakac, zdajšnje lastnice omenjene zbirke.

KRŠKO – V cerkvi sv. Križa, pokopališki cerkvi v krškem parku, so v petek, 21. junija, odprli razstavo plastik in akvarelov akademskega kiparja Staneta Jarma iz Kočevja. Razstavo je pripravil iniciativni odbor za obnovo te cerkve.

ŠENTVID PRI STIČNI – Zvesti tradiciji so tu v soboto, 22., in nedeljo, 23. junija, pripravili že 22. Tabor slovenskih pevskih zborov. Prireditve je potovala pod geslom Pojo naj ljudje – za neodvisno Slovenijo, v soboto pa jo je na srečanju zamejskih zborov odprl minister za kulturo dr. Andrej Capuder. V nedeljo je na vsakoletnem prizorišču nastopilo nad 5.000 pevcev in pevk iz 250 zborov. Združenim moškim zborom je dirigiral Igor Teršar iz Trebnjega. Slavnostni govornik dr. Dušan Plut, član Predsedstva Republike Slovenije in predsednik Zelenih Slovenije, je želel, naj bi kot prva izzvenela pesem o slovenski trdoživosti, druga o mostovih povezovanja in odprtosti, tretja pa o miru in nenasilju. »V teh trenutkih dejanj pa zapojmo še pesem o prijateljstvu in ljubezni,« je rekel na koncu.

NOVO MESTO, RIBNICA, TREBNJE, BREŽICE – Agresija jugoslovanske armade 26. junija na Slovenijo je preprečila izvedbo več že napovedanih prireditvev. V Dolenjski galeriji v Novem mestu je odpadla otvoritev slikarske razstave Jožeta Stražarja, slovenskega umetnika iz Stockholma, v galeriji Miklova hiša v Ribnici pa otvoritev slikarske razstave Bojana Gorenca iz Ljubljane, in to potem, ko sta obe razstavi že bili postavljeni. V Trebnjem je vojna preprečila izvedbo 24. Tabora likovnih samorastnikov, za katerega so izbrali štirinajst ustvarjalcev. Poleg tega je odpadlo več kulturnih dogodkov v okviru prireditve Iz trebanjskega koša 91, ko so hoteli še posebej počastiti spomin na škofa, misijonarja in jezikoslovca Friderika Barago, rojaka iz Male vasi pri Dobrniču. V Brežicah sta iz enakih razlogov odpadla otvoritev razstave Slovenski ekspresionisti iz dolenjskih zbirk in koncert Slovenskega oktetu, ki slavi 40-letnico delovanja.

JULIJ

Na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju julija zaradi vojnih razmer ni bilo kulturnih prireditvev.

AVGUST **RIBNICA** – Slikarsko razstavo Bojana Gorenca v galeriji Miklova hiša, ki bi se bila morala izteči 21. julija, so zaradi nenormalnih razmer podaljšali do petka, 2. avgusta, in tega dne pripravili slovesnost, kakršnim smo priča ob otvoritvah.

ČRNOMELJ – V galeriji Miniart so v petek, 16. avgusta, odprli novo likovno razstavo, in sicer se je s svojimi deli predstavil slikar Mladen Vukšinič iz Metlike.

OTOČEC – V razstavišču Garni hotela Otočec so pripravili sredi avgusta prodajno razstavo slik ljubiteljske slikarke Karmen Goričar iz Ljubljane.

RIBNICA – V nedeljo, 18. avgusta, se je tu začela desetdnevna likovna kolonija, v kateri so ustvarjali akademski slikarji Gustav Gnamuš, Zdenko Žido, Zmago Lenardič in Andrej Trobentar ter akademska kiparja Mirko Bratuša in Roman Makše. Letos prvič udeleženci kolonije niso delali na prostem oz. na terenu, temveč v ribniški osnovni šoli.

OTOČEC – V Lovski sobi hotela Grad Otočec je imel novomeški kitarist Dušan Pavlenič v petek, 23. avgusta, celovečerni solistični koncert.

AVGUST TREBNJE – V sredo, 28. avgusta, zvečer je imela pianistka Damjana Zupan iz Šentruperta klavirski recital v prireditveni avli stare osnovne šole v Trebnjem. Koncert je organizirala trebanjska glasbena šola.

NOVO MESTO – V petek, 30. avgusta, so postavili v razstavišču Krke oz. v avli njene upravne stavbe v Ločni novo likovno razstavo. Avtor je akademski slikar Matej Soklič iz Ljubljane. Razstava bolj spominja na gledališče kot na klasično predstavitev likovnih del. Osnova so oljne slike, ki delujejo kot kuli-se, pred katerimi so gibljive lesene figure – lutke. Gledalec je priča nečemu, kar je najbližje svetu komedijantov.

Foto: Jože POJBIČ, Delo (iz knjige Vojna za Slovenijo, Cankarjeva založba, Ljubljana 1991)

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Biba DOBOVŠEK-SETHNA, prof. angleškega in italijanskega jezika, živi v Tokiu, Japonska, po rodu iz Novega mesta
Jože DULAR, prof. slovenskega jezika, književnik in publicist, upokojeni ravnatelj Belokranjskega muzeja v Metliki
Marija GABRIJELČIČ, prof. pedagogike, vodja Posvetovalnice za učence in starše Novo mesto
Ivan GODEC, Litija
Cveto GRADIŠAR, dr., psihiater in psihoterapevt, doma iz Sevnice
Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika na osnovni šoli na Mirni, pesnik
Jože GRIČAR, dr. prof. na Fakulteti za organizacijo dela Kranj
Dušan HARLANDER, dr. medicine, spec. epidemiologije, Zavod za socialno medicino in higieno Novo mesto
Andrej HUDOKLIN, dipl. biolog, konservator na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto
Igor KARLOVŠEK, mag. prava, zaposlen v Radeče papir, Radeče
Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika, upokojen, pesnik in pisatelj iz Novega mesta
Lojze KRAKAR, dr. slavistike, redni profesor na Filozofski fakulteti v Zadru, živi v Ljubljani
Ladislav LESAR, novinar pri Dnevniku Ljubljana, pesnik
Helena LOŽAR-PODLOGAR, mag. etnologije, raziskovalni svetnik pri ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje Ljubljana
Milan MARKELJ, novinar-urednik pri Dolenjskem listu, publicist in pesnik iz Novega mesta
Jožef MATIJEVIČ, prof. umetnostne zgodovine, kustos v Dolenjskem muzeju v Novem mestu
Ivanka MESTNIK, predmetna učiteljica slovenskega jezika, upokojenka iz Novega mesta
Janko ORAČ, grafik v Tiskarni Novo mesto, slikar
Nataša PETROV, prof. francoskega jezika in primerjalne književnosti, bibliotekarka v Študijski knjižnici Mirana Jarca Novo mesto
Judita PODGORNIK, prof. zgodovine in sociologije, konservatorica na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto
Lojze PODOBNIK, kriminalist na Republiškem sekretariatu za notranje zadeve Ljubljana, živi v Vrhopolju pri Šentjerneju
Marija PILKO, ekonomski tehnik v Papirografiki Ljubljana
Majda PUNGERČAR, prof. zgodovine in zemljepisa, kustosinja v Dolenjskem muzeju Novo mesto
Ferdo REČNIK, dipl. psiholog, mag. pedagogike, svetovalec direktorja na Republiškem zavodu za šolstvo in šport v Ljubljani
Milena REŽUN, prof. primerjalne književnosti in umetnostne zgodovine, prof. na Srednji šoli za oblikovanje in fotografijo v Ljubljani, doma iz Trebnjega
Joža SLADIČ, upokojenka iz Uršnih sel
Severin ŠALI, pesnik, prevajalec, urednik iz Novega mesta
Jože ŠKUFGA, prof. slovenskega jezika, predstojnik organizacijske enote Zavoda Republike Slovenije za šolstvo Novo mesto
Peter VOVK, upokojenec iz Kočevja
Ivan ZORAN, novinar pri Dolenjskem listu, pesnik in kulturni delavec iz Novega mesta
Drago ŽAGAR, dr. prof. na Filozofski fakulteti, oddelek za psihologijo v Ljubljani
Marjanca ŽVAR, dijakinja iz Presladola pri Brestanici

RAST **REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO**
RAST **A** **IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
RAST **S** **Letnik II, leto 1991, št. 3(7)**
T YUISSN 0353-6750 UDK 05 (497.12)

USTANOVITELJ IN
IZDAJATELJ

Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, zanjo Franci Šali

SVET REVIJE

Stane Peček, predsednik (Trebne), Albert Felicijan (Sevnica), Mihael Glavan (Grosuplje), Ksenija Khalil (Črnomelj), Tatjana Lampret (Grosuplje), Rosana Maček (Litija), Nataša Petrov (Novo mesto), Marko Stepan (Metlika), Jože Škufca (Novo mesto), Staša Vovk (Novo mesto), Boris Žužek (Litija)

UREDNIŠKI ODBOR

Jože Škufca (glavni urednik), Nataša Petrov (odgovorna urednica), Janez Gabrijelčič (»rastoča knjiga«), Ivan Gregorčič (literatura), Tone Hrovat, Peter Kapš, Milan Markelj (kultura), Ana Murn, Franci Pipan, Lucijan Reščič, Janez Slapnik, Rudi Stopar, Franci Šali (družbena vprašanja), Severin Šali

LIKOVNI UREDNIK

Lucijan Reščič

LEKTOR

Peter Štefančič

NASLOV UREDNIŠTVA

RAST, Tiskarna Novo mesto – Dolenjska založba, 68000 Novo mesto, Ragovska 7 a (telefon: 068/21-134, 22-551, 24-498)

TAJNIK

Peter Štefančič

Rokopise sprejema tajništvo revije, lahko pa jih pošiljate posameznim urednikom. Prispevki naj bodo pisani s širokim razmakom in širšim robom; priporočljiv obseg: največ 10 tipkanih strani. Rokopise in drugega (nenaročenega) gradiva ne vračamo.

Naročnino sprejema tajništvo uredništva. Od 1. julija je letna naročnina (za nove naročnike) 360 din, za ustanove pa 480 din. Posamezna številka v prosti prodaji stane 130 din.

Žiro račun: Tiskarna Novo mesto Dolenjska založba – za revijo Rast št.: 52100-601-10472

NAKLADA

1000 izvodov

TISK

Tiskarna Novo mesto

Izid revije omogočajo: Republiški sekretariat za kulturo in sekretariati za družbeno dejavnost pri občinah Brežice, Črnomelj, Grosuplje, Kočevje, Krško, Litija, Metlika, Novo mesto, Ribnica, Sevnica in Trebnje

Revija je oproščena davka od prometa proizvodov po sklepu Republiškega sekretariata za kulturo

RAST je naslednica trebanjske revije SAMORASTNIŠKA BESEDA
Izhaja štirikrat letno (marca, junija, septembra in decembra)

Za izid te številke RASTI so prispevali:

Bramac d.o.o. Škocjan – vse za streho

KRKA

tovarna zdravil, p.o.
NOVO MESTO

MELAMIN KOČEVJE

OBRтна ZADRUGA HRAST NOVO MESTO

TOVARNA OBUTVE NOVO MESTO

zavarovalnica novo mesto d.d.

SLUŽBA DRUŽBENEGA KNJIGOVODSTVA NOVO MESTO

KORISTNO SODELOVANJE

- opravljamo ekonomsko-finančno revizijo v sodelovanju z londonsko revizijsko hišo COOPERS & LIBRAND,
- nudimo svetovalno-instruktažno pomoč pri oblikovanju lastne – interne revizije,
- ocenjujemo vrednost podjetij z ustrežno usposobljenimi specialisti in po metodah, ki so priznane v Agenciji za pospeševanje prestrukturiranja gospodarstva in spodbujanja prenove podjetij,
- nudimo svetovalno pomoč iz področij plačilnega prometa, obdavčitev, zakonitosti poslovanja, financiranja, računovodstva, obračunov, analiz in bonitete,
- nudimo prednosti telekomunikacijskega načina plačevanja,
- sprejemamo plačilne dokumente tudi popoldne, do 17. ure,
- opravljamo prvo prodajo vrednostnih papirjev (obveznice, blagajniške zapise, delnice itd.),
- nudimo podatke javnega značaja iz registra pravnih oseb in njihove naslove (tudi na samolepilnih etiketah),
- vodimo račune obrtnikov in fizičnih oseb.

Medsebojna pomoč je nam vsem vedno potrebna!

SDK NOVO MESTO

82
RAST 1991

200701939,3

COBISS o

KUJENICA M. JARCA
Dolenjski oddeljek

TISKARNA NOVO MESTO – DOLENJSKA ZALOŽBA